Rostocker Dokumentenserver
Dieses Werk wurde Ihnen durch die Universitätsbibliothek Rostock zum Download bereitgestellt.
Für Fragen und Hinweise wenden Sie sich bitte an: digibib.ub@uni-rostock.de

Friedrich Christian Baumeister

Frid. Christiani Bavmeisteri Philosophiae Magistri Et Avgvsti Gymnasii Gorlicensis Rectoris Institvtiones Philosophiae Rationalis Methodo Wolfii Conscriptae

Editio Qvinta Avctior Et Emendatior, Vitembergae: Ahlfeldius, 1741

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057

Druck Freier Zugang PUBLIC DOMAIN

Ec - 3083a

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn815237057/phys_0002
DFG

46.

Universitäts-Bibliothek Rostock

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0003
DFG

FRID. CHRISTIANI BAVMEISTERI

PHILOSOPHIAE MAGISTRI ET AVGVSTI GYMNASII GORLICENSIS RECTORIS

INSTITVTIONES PHILOSOPHIAE RATIONALIS METHODO VVOLFII CONSCRIPTAE

CVM PRIVILEGIO POT. REG. POL. ET ELECT. SAX.

EDITIO QVINTA AVCTIOR ET EMENDATIOR

VITEMBERGAE
SVMTIBVS IO. IOACHIMI AHLFELDII
MDCCXLI

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0005
DFG

Universitäts-
Bibliothek
Rostock

1934 3 963

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn815237057/phys_0006
DFG

PRAEFATIO
AD
LECTOREM.

Quas uides, LECTOR BENEVOLE, institutiones philosophiae rationalis, nullam aliam ob causſam, scito, in lucem emitti, quam ut auditorum meorum precibus fiat

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0007
DFG

satis, ipsorumque commodis inseruiatur. Diu scilicet multumque ab auditorum nonnullis rogatus sum, ut, quae, plures per annos, hac in academia, explicaui, praecepta logica, typis exscripta, cum ipsis communicarem. At ego reluctari, nihil precibus loci relinquere, cunctari, mecum commoraui. Nihilo minus non unis commotus rationibus, tandem, quicquid huius est, TVO, LECTOR BENEVOLE, submittendum iudicio, putaui. Quare, si TVA interest, causas mei insti-

instituti plenius nosse, patienter, rogo, me audias.

Quinque, amplius, sunt anni, cum, potestate philosophiam docendi, ab amplissimo Sapientum Ordine, perbenigne mihi concessa, mei copiam facere occoepi, docendoque iuxta, ac disputando uires ingenii periclitari. Ex quo quidem tempore, ipse scio, quam impense id dederim operam, ut rerum mearum sat agerem, studiumque partibus meis rite defungendi, et patronis, et commilitonibus, comprobarem. Neque

conatibus defuit omnis succeſſus. Ea enim mihi obtigit felicitas, ut probos nec indiligentes nactus fuerim auditores, quorum frequentia, et prolixa erga me beneuolentia, exſtimulatus, in eo elaboraui unice, ut ipſorum commodis et ſtudiis conſulerem. Proinde omnes philoſophiae partes auditoribus, ſolidioris eruditionis cupidis, quam fieri potuit enodatiſſime, continentique nexu, hucdum tradidi, ſequutus ducem, uel Wolfium, uel eiusdem epitomatorem, Thummigium. Quorum licet uterque

terque satis solide scripserit, neuter tamen institutiones suas satis commode concinnasse uidetur. In praelectionibus uero academicis instituendis non modo uidendum est, quam bene sit scriptus liber, quem explicamus, sed quoque, quam commode. Ad Wolfii Logicam, formae minoris, patrio conscriptam sermone, quod attinet, eam, libere profiteor, usibus praelectionum academicarum minus, quam optauerim, inseruire, idque ob has potissimum rationes. Primo confectus est libellus

lingua uernacula, cuius uero cum sint prorsus imperiti ii, qui, ab exteris ad nos delati regionibus, scholis philosophicis interfunt, horum, patet, non omnino nullam, in scholis philosophicis aperiundis, esse habendam rationem. Deinde, quamuis, germanicam Wolfii Logicam in latinum conuersam sermonem, sciam, ordinem tamen in eo paullo accuratiorem, regularumque maiorem numerum, et explicationem uberiorem, recte desiderare cum compluribus aliis mihi uideor. Quae nisi suppleantur, in

audi-

auditorum calamum dictando (dictandi autem labor quam est molestus?) facile ex memoria effluunt, fructusque adeo, qui in docendo intenditur, saepenumero ne quicquam speratur. Thummigii Logica, quae in ipsius institutionibus philosophiae Wolfianae reperitur, et breuior est, quam ut sufficiat ad intelligentiam recte instruendam, et, quia breuior est, obscuritatis quoque a non paucis, quo iure, nunc non dispiciam, incusatur. Sed quorsum haec? Vt intelligatur, nec uanae gloriolae studio,

nec inconsulto scripturiendi pruritu, nec denique insolentiori aliorum labores carpendi libidine me inductum esse, ad praesentes institutiones luci publicae exponendas. Vnice hic me habuisse meorum auditorum rationem, scito, quibus si institutum meum probatum fuerit, mei me laboris nunquam poenitebit, uotoque destinationes respondebunt. Euidentiae, quae desideratur in compluribus philosophiae institutionibus, rationem ubique habui, et, ut perspicuitati consuleretur, exemplis regu-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0014
DFG

regulas abstractas illustraui. Positiones, quas enucleaui et demonstrationibus communiui, ita connexui, ut ex altera altera intelligi facile explicarique possit. In compluribus Wolfium, quem expossui hucdum, sequutus sum, ita tamen, ut, ubi Wolfius humani quid passus uidebatur, ab ipso fecerim secessionem. Nonnulla quoque, quae Wolfius in Logica maiori parcius attigit, uberius excussi. Quo refero doctrinam de *probabilitate*, quam, pro instituti mei ratione et scopo praesenti, copio-

copioſe ſatis explanaui. Haec fere ſunt, LECTOR BENEVOLE, quae TE hac in praefatiuncula neſcire nolui. Vale, et meis conatibus faue. CIↃ IↃ CC XXXV.

X. Calend. Octobr.

Con-

Conſpectus Capitum, in Philoſophia hac rationali contentorum.

Caput Praeliminare *I.* agit de philoſophia in genere.

Cap. II. De partibus et diuiſione philoſophiae.

Sequuntur Logicae prolegomena, in quibus natura et indoles Logices exponitur.

Logicae Theoreticae

Cap. I. agit de notionibus ſiue ideis.

Cap. II. De uſu uocum ſiue terminorum circa notiones.

Cap. III. De definitionibus.

Cap. IV. De diuiſionibus.

Cap. V. De iudiciis et propoſitionibus.

Cap. VI. De ratiocinatione et ſyllogiſmis.

Cap. VII. De ſyllogiſmis minus ordinariis, itemque de conſequentiis immediatis.

Logicae

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0019
DFG

✡ ✡ ✡

Logicae Practicae

Cap. I. De ueritate in genere.

Cap. II. De oppositis ueritatis, falsitate, errore, praeiudiciis et fallaciis.

Cap. III. De ueritate certa, et uariis modis ad eam perueniendi.

Cap. IV. De ueritate probabili.

Cap. V. De meditatione legitime instituenda, et ueritate per eam inuestiganda.

Cap. VI. De modo libros legendi et diiudicandi.

Cap. VII. De modo alios conuincendi.

Cap. VIII. De modo alios confutandi.

Cap. IX. De modo sese defendendi.

Cap. X. De modo disputandi.

Caput

Caput Praeliminare
De
Philosophia in genere.

§. 1.

Logicam ceterasque philosophiae partes meis auditoribus explicaturus, permagni, puto, interesse, ut sub initium statim distincte tradatur et enodate, quid sit *philosophari*, quidue item sibi uelit *homo philosophus*, et qua denique re philosophia ab omnibus aliis rebus internoscatur. Constat enim, complures, si qua de re alia, de philosophia certe falsos sibi minusque distinctos formare conceptus. Quo fit, ut ignorata interiore philosophiae indole et praestantia, eam aut in minimis ponant et contemnant prorsus, aut segnius certe, quam par erat, languidiusque tractandam, arbitrentur.

§. 2.

Vt uero, quid sit *philosophia*, facilius quisque intelligat, attendi uolo ad triplicem illam humanam cognitionem, quam et experientia nos condocet, et philosophi in scriptis suis identidem exponunt. Deprehendimus scilicet per experientiam, nos *aut* ea, quae sunt uel fiunt, nosse, ignoratis tamen euentuum caussis, *aut* caussas etiam et rationes eorum, quae sunt uel fiunt, intelligere, *aut* quantitates denique rerum et mensuras, uiresque item caussarum perspectas habere.

§. 3.

Cognitio eorum, quae sunt uel fiunt, siue, ut breuius dicam, cognitio factorum dicitur *cognitio historica*, nonnunquam etiam *uulgaris*, propterea, quod eandem cum eruditissimo quoque inficeta plebs et uulgus habet communem.

Sic e. gr. nouit eruditorum quilibet, ceram, igni admotam, liquefieri, nouit id quoque uulgus. Quo quidem in casu, intelligis, eruditi aeque ac uulgi notitiam esse *historicam*. Est enim haec cognitio tantum facti alicuius et euentus notitia.

§. 4.

Quicquid est uel fit, id uero rationem debet habere sufficientem, ex qua intelligi queat et explicari, cur potius sit, quam non sit, cur fiat potius, quam non fiat, cur fiat hoc modo, nec alio.

Haec

Haec quidem propositio, postulamus nunc merito, ut a quouis nobis concedatur, uberius eandem demonstraturi, cum ad ontologiam fuerit deuentum. conf. interim *Wolfii ontologia Lat. §. 30.* et *Cl. M. Carpzouii dissertat. de Principio Rat. Suff. Ien. 1726. hab.*

Ceterum scito, hic ideo hanc propositionem praemitti a nobis et praestrui, ut, quid sit cognitio philosophica, §. subsequenti explicanda, plenius intelligatur.

§. 5.

Cognitio rationis sufficientis, ex qua concipi potest, cur aliquid potius sit, quam non sit, cur fiat potius, quam non fiat; *breuius:* Cognitio causarum dicitur *cognitio philosophica.*

Sic e. gr. cum Caius non modo, cometam comparere, nouit, sed rationes quoque et causas perspicit, cur cometa conspiciatur potius, quam non perspiciatur, cur appareat hoc tempore, hocque modo, nec alio, tum uero Caius dicitur cognitione huius euentus philosophica gaudere.

§. 6.

Cognitio quantitatis rerum appellatur *Mathematica.*

Si quis exempli gratia coloris quantitatem et determinatum gradum in hoc illoue casu definire nouit, tum uero illum caloris cognitione mathematica instructum esse, dicimus.

Expositis nunc et praefultis definitionibus triplicis cognitionis humanae, id nunc operam dabimus, ut quasdam ex iis positiones deducamus, demonstremusque illas ante, quam ad ipsam philosophiae notionem enodandam nos accingimus. Praestruantur enim, oportet, riteque communiantur illae propositiones, quae subsequentibus possunt inseruire.

§. 7.

Historica cognitio ope sensuum acquiritur.

Demonstrat. Cum enim per sensus nobis repraesentemus res, in organis nostris sensoriis mutationem producentes (per def. sens.) adeoque res existentes, cognitio autem rerum existentium, siue rerum, quae sunt uel fiunt, dicatur *cognitio historica*, (§. 3.) intelligitur, nos ope sensuum peruenire ad cognitionem historicam, siue, quod idem est, ope sensuum acquiri cognitionem historicam.

§. 8.

Ex quo conficitur, historicam cognitionem esse infimum cognitionis humanae gradum.

Demonstrat. Cum enim cognitio historica acqui-

acquiratur ope sensuum, (§. 7.) palam est, cognitionem historicam non alia, iam dum cognita, supponere, ex quibus, tanquam ex suis principiis, longa ratiociniorum serie, deriuari debeat. Infimus itaque cognitionis humanae gradus est cognitio historica, quia inferior in cognoscendo gradus excogitari nequit.

§. 9.

Quamuis uero cognitio historica sit infimus cognitionis humanae gradus, (§. 8.) fundamentum tamen cognitionis philosophicae cognitio historica recte existimatur.

Demonstrat. Cognitio philosophica est cognitio rationis eorum, quae sunt uel fiunt. (§. 5.) Cum uero, uel me non monente, intelligas, rationem et causas factorum reddi non posse, nisi ipsa noueris facta, palam est, cognitionem philosophicam supponere cognitionem factorum. Cognitio factorum dicitur cognitio historica. (§. 3.) E. cognitio philosophica supponit cognitionem historicam. E. cognitio historica recte pro fundamento cognitionis philosophicae habetur.

§. 10.

Efficiuntur hinc, necessaria consecutione, tres positiones, ad quas, tanquam ad consectaria, uolo attendi.

I. Intelligitur ex his, cognitionis historicae insignem esse usum in disciplinis philosophicis, id quod, per singulas eundo, uberius commonstrare poteramus, sed longum hic nimis foret, et ab instituto nostro alienum.

II. Planum hinc fit, cur experientia dudum pro matre omnis philosophiae a peritissimo quoque sit habita.

III. Apparet ex dictis, cognitionem historicam philosophaturo non prorsus esse contemnendam, sed ipsi praefultae asserta cetera superstruenda.

Pluribus de distinctione cognitionis historicae in *communem* et *arcanam* in recitationibus nostris coram agetur.

Hactenus de cognitione historica. Nunc, ut ordine procedatur, quasdam positiones, oportet, explicemus de cognitione philosophica.

§. 11.

Nullum obiectum, quodcunque etiam fuerit, est eiusmodi, quin eius-

eiusdem cognitio philosophica dari possit.

Demonstrat. Cum enim omnium rerum detur ratio sufficiens; (§. 4.) quarumcunque etiam rerum rationes sufficientes nosse, per se non est impossibile; Cum uero cognitio rationis suff. rerum dicatur *cognitio philosophica*, (§. 5.) intelligitur, nullum obiectum, quodcunque etiam fuerit, esse eiusmodi, quin eiusdem cognitio philosophica dari possit.

§. 12.

Qui cognitione philosophica instructus est, non ipsas modo res uel ueritates cognoscat, oportet, sed ueritatum quoque rerumque nexum perspicere debet.

Demonstrat. Cum enim cognitio philosophica sit cognitio causarum siue rationum, (§. 5.) consequens est, ut, qui cognitione gaudet philosophica, debeat relationem illam, quae est causas inter et effecta, perspicere. Illa relatio rerum ad se inuicem, ui cuius unum est causa alterius, dicitur philosophis *nexus*. E. qui gaudet cognitione philosophica, nexum rerum ueritatumque, oportet, perspiciat.

§. 13.

Ex quo conficitur, ad cognitionem philosophicam acquirendam non solos sufficere sensus, sed requiri uel maxime rectam rationem.

Demonstrat. Cum enim, ope sensuum, acquiramus tantum cognitionem historicam, (§. 7.) adeoque iisdem facta tantum uel res existentes cognoscamus, (§. 3.) cognitio autem philosophica non in factis, siue rebus existentibus, acquiescat, sed, longius progressa, causas quoque et rationes rerum sufficientes rimetur, (§. 5.) manifestum est, ad cognitionem philosophicam non solos sufficere sensus. Quia praeterea omnis, qui cognitione philosophica gaudet, ueritatum uel rerum nexum perspicit, (§. 12.) facultas autem nexum rerum uel ueritatum perspiciendi dicitur *ratio*, (die Vernunft) palam est, ad cognitionem philosophicam uel maxime requiri rationem.

§. 14.

Qui ueritates cognoscit philosophice, easdem demonstrare nouit.

Demon-

Demonstrat. Cum, qui philosophice ueritates cognoscit, cognoscat earum causſas et rationes, (§ 5.) consequens est, ut, qui philosophice ueritates nouit, easdem ex suis principiis et causſis deducere legitime queat. Veritates ex suis principiis et causſis legitimo nexu deducere, est easdem demonstrare; (per defin.) E. qui philosophice ueritates nouit, easdem potest demonstrare.

§. 15.

Nunc intelligis demum, quid sit *philosophari.* Philosopharis scilicet de obiecto A, si obiecti A cognitionem habueris philosophicam.

§. 16.

Quicunque itaque de aliqua re philosophatur, eius rei, de qua philosophatur, rationes et causſas debet nosse.

Demonstrat. Cum enim *philosophari* nihil sit aliud, quam cognitione gaudere philosophica, (§. 15.) cognitio uero philosophica requirat, ut causſas rerum et rationes perspiciamus, (§. 5.) intelligitur luculentissime, quid sit, quod illum, qui de aliqua re philosophatur, illius rei, de qua philosophatur, rationes et causſas perspicere debere, asseueremus.

§. 17.

Per se omnino possibile est, de omnibus rebus philosophari.

Demonstrat. Cum enim nullum obiectum sit eiusmodi, quin eiusdem dari queat cognitio philosophica, (§. 11.) philosophari autem nihil aliud sit, quam cognitione gaudere philosophica, (§. 15.) intelligis, possibile omnino esse in se, de omnibus rebus philosophari.

Siccine, inquies, de mysteriis fidei etiam philosophari possumus? Absit. Dixi *in se possibile est* de omnibus rebus philosophari. Quodcunque adeo *in se* possibile est, et *per se* nullam inuoluit contradictionem, id uero, caue, putes nobis, siue intellectui humano statim possibile est. Quamuis intellectus humanus, suis, at exiguis, circumscriptus limitibus, non omnium rerum rationes suff. inuestigare queat, inuestigari tamen et cognosci omnium rerum causae possunt, si non ab intellectu humano, certe diuino. Quo ipso uides, nostra thesi neutiquam statui, in mysteriis fidei nos philosophari uel posse, uel debere. Sunt enim mysteria fidei eiusmodi ueritates, quarum rationes suff. Deus ab intellectu humano inuestigari et perspici noluit. Quarumcunque autem rerum rationes suff. Deus comprehendi noluit, de iis philosophari

nec

nec licet, nec possibile quidem est homini, finitoque eius intellectui.

§. 18.

Hinc liquet, nec res theologicas, nec iuridicas, nec medicas, nec ceteras, ad quamcunque spectantes artem, esse huiusmodi, quin de iis philosophari, sit in se possibile.

Hanc itaque ob caussam Wolfius in Log. Lat. §. 39. p. 18. ait, possibilem esse philosophiam iuris, medicinae, artium quarumcunque. Neque enim in iurisprudentia, neque in medicina, neque in ceteris denique artibus, debet deesse ratio suff. eorum, quae ibi fiunt.

Ex his porro decidi potest quaestio illa, quam ab eruditis, memini, in medium prolatam. Num quaedam philosophia furoria, aut agraria sit possibilis?

§. 19.

Conficiuntur porro ex praestructis sequentes propositiones, tanquam consectaria.

I. Qui philosophatur, debet nexum ueritatum perspicere. (§. 12. 15.)

II. Qui philosophatur, non solis stare debet sensibus, sed rectam rationem uel inprimis in subsidium adhibeat. (§. 13. 15.)

III.

III. Qui philosophatur, ueritates suas demonstret, necesse est. (§. 13. 16.)

§. 20.

Planum nunc hic fit, quid sit *philosophia*. Prius uero, quam ipsam philosophiae notionem euoluo, rationem haberi uolo duplicis illius acceptionis uocis *philosophiae*, quae eruditis est perquam familiaris. Sumitur scilicet 1) uox *philosophiae* ab eruditis *obiectiue* et *systematice*, 2) *subiectiue* et *habitualiter*.

Duplex hic significatus uocis *philosophiae* nisi solicite obseruetur, dici uix potest, quanta oriatur philosophiae notionis confusio, quam eruditissimi perraro euitarunt.

§. 21.

Philosophiam, *obiectiue* et *systematice* consideratam, definimus cum *Cel. Hollmanno* per *doctrinam uel scientiam, ratione sola cognitam, qua id, quod homini, in quocunque statu spectato, ad felicitatem suam promouendam, uel sciendum, uel agendum est, distincte traditur.*

Haec definitio reperitur cum in dissertat. *Hollmanni de genuina philosophiae notione*, §. IX. et X. tum in *introductione in uniuersam philosophiam in prolegom.* §. *19.*

Hanc autem acceptionem, qua *philosophia* complexum ueritatum philosophicarum, ex ratio-

ratione cognitarum, uel seriem rationum sufficientium inter se connexarum, denotat, eruditis non esse infrequentem, id uero luculentius multo copiosiusque in ipsis commentationibus sum commonstraturus.

§. 22.

Philosophia, subiectiue et habitualiter spectata, est nihil aliud, quam habitus, rerum uel ueritatum rationes sufficientes et causas inuestigandi et perspiciendi. *Habitus* autem rerum causas uel rationes suff. cognoscendi, consistit in promtitudine illa, qua quis minore tempore uel minore labore, quam alias requirebatur, plurium rerum causas noscere et reddere potest Qui autem habitu gaudet rerum rationes suff. et causas inuestigandi, illum dicimus *philosophum.*

Non nunc id agemus, ut operosius in ultima uocis *philosophi*, uel *philosophiae* incunabula inquiramus, neque nostra multum refert, enumerari hic nomina titulosque omnes, quibus philosophia, uel a priscis philosophis, uel a recentioribus, fuit identidem insignita. Quae sciri hic annotarique merentur, ea uero uerbose satis eleganterque exposita inuenies in *Cel. Heumanni Actis philosophorum*, *P. I. c. II.* item *P. II. c. IV.* conf. *obseru. Hal. T. VI. obseru. XXXI.* In ipsis nostris praelectionibus, cum de uocis

philo-

philosophiae origine, tum de uaria philosophiae denominatione et acceptatione, quantum satis est, exponetur.

§. 23.

Philosophia, *subiectiue* considerata, recte quoque dici potest habitus cognitionis philosophicae.

Demonstrat. Cum enim philosophia, *subiectiue* considerata, sit habitus, rerum rationes et causas cognoscendi, (§. 22.) cognitio uero rationum siue causarum dicatur *cognitio philosophica*, (§. 5.) palam est, philosophiam, *subiectiue* consideratam, recte dici posse habitum cognitionis philosophicae.

Hinc uides, nostram philosophiae definitionem apprime conuenire cum illa *Cel. Reuschii.* Hic enim in syst. Log. p. 30. *philosophiam* definit per habitum cognitionis philosophicae, et *philosophum* dicit esse illum, qui habitu gaudet cognitionis philosophicae.

§. 24.

Philosophia itaque et philosophica cognitio a se inuicem omnino multum differunt.

De-

Demonstrat. Cum enim in philosophia sit habitus cognitionis philosophicae (§. 23.) habitus autem cognitionis philosophicae, et actualis cognitio philosophica, omnium confessione, differant, efficitur hinc, ipsam philosophiam et philosophicam cognitionem a se inuicem differre.

§. 25.

Non ille itaque statim est uocandus philosophus, qui huius alteriusue obiecti cognitione philosophica gaudet.

Demonstrat. Cum enim philosophus sit ille, qui habitu gaudet, rationes rerum sufficientes et causas perspiciendi, (§. 22.) consequens est, ut philosophus debeat esse instructus habitu cognitionis philosophicae, (§. 5.) Habitus autem cognitionis philosophicae, et ipsa cognitio philosophica differunt, (§. 24.) E. qui cognitione philosophica unius alteriusue obiecti gaudet, non illum statim dicimus gaudere habitu cognitionis philosophicae. Ex quo colligitur, non illum statim esse uocandum philosophum, qui cognitione philosophica unius alteriusue obiecti gaudet.

Quemadmodum ille, qui nonnulla fidei doctri-

doctrinaeque caelestis capita animo tenet, non ideo statim dicitur Theologus, cum ad Theologum requiratur habitus, asserta sua confirmandi, et ab aduersariorum exceptionibus uindicandi, uti recte monet *Hebenstreit in system. Theol. P. I. prolegom.* ita illum, caue, statim dicas philosophum, qui unius alteriusue rei causas perspicit. Ecquis sutorem, uel quemcunque alium opificem, diceret philosophum, cum unius alteriusue rei causam reddere posse audiret?

§. 26.

Philosophus debet habitu asserta sua demonstrandi esse instructus.

Demonstrat. Cum philosophus gaudeat habitu, ueritatum rationes et causas perspiciendi (§. 22.) ille autem, qui ueritatum rationes et causas cognoscit, siue philosophatur (§. 16.) debeat ueritates suas demonstrare, (§. 19. III.) consequens est, ut, quicunque uult esse philosophus, debeat habitu asserta sua demonstrandi gaudere.

§. 27.

Philosophus itaque gaudeat necesse est scientia.

Demonstrat. Per *scientiam*, rigorose sic dictam,

ctam, intelligimus habitum asserta sua demonstrandi. Cum uero philosophus gaudere debeat habitu asserta sua demonstrandi, (§. 26.) oppido patet, philosophum debere gaudere scientia.

Inde nunc intelligitur, non incommode philosophiam, *subiective* consideratam, ab Illustri Wolfio definiri per scientiam possibilium, quatenus esse possunt. conf. *Log. Lat.* §. *29. p. 13.* Quae quidem definitio nihil aliud innuit, quam philosophiam esse illam habitualem mentis nostrae perfectionem, qua ueritates demonstrare, siue, qua ueritatum causas et rationes suff. perspicere possumus. Pluribus egi de definitione hac Wolfiana in *philosophia mea definitiua*, *Def. IV.*

§. 28.

Philosophus asserta sua certis et indubitatis principiis superstruere debet.

Demonstrat. Cum Philosophus ueritates demonstrandi habitu gaudeat, (§. 26.) *demonstrare* autem ille ueritates uel asserta dicatur, qui eadem ex principiis certis et indubitatis nexu legitime catenato deducit (per def. dem.) facile intelligitur, philosophum omnia asserta sua principiis certis et indubitatis superstruere debere.

Quid sint principia indubitata, alibi explicatur, a nobis tamen exponetur fusius in praelectionibus nostris. Referuntur inter principia indubitata 1) definitiones, 2) axiomata et propositiones identicae, 3) experientiae. De quibus suo loco sigillatim.

§. 29.

Ex his, sic disputatis, nunc patescit, qua methodo philosophus in tradendis ueritatibus uti debeat. Is nimirum in tradendis ueritatibus, uel etiam in cogitando, philosopho ordo est obseruandus, ut principia certa et indubitata praemittantur et praefulciantur, et ex his nexu legitimo cetera asserta deducantur.

Demonstrat. Cum enim philosophus id uel maxime operam dare debeat, ut asserta sua principiis certis et immotis superstruat, (§. 28.) sequitur, ut philosophus uel in cogitando, uel in tradendis ueritatibus, eum obseruare debeat ordinem, ubi certa praestruuntur, et fundamenti loco substernuntur principia, et ex iis legitimo nexu cetera asserta deriuantur.

Cum uero inter principia certa referantur

tur definitiones, axiomata, et experientiae, (§. 28.) intelligis, quid sit, quod philosophus in scriptis, uel in doctrinis aliis debeat praemittere uel definitiones, uel axiomata, uel indubias denique et certas experientias.

§. 30.

In ordine itaque, quo philosophus in tradendis ueritatibus utitur, ea sunt praemittenda, per quae sequentia intelliguntur.

Demonstrat. Cum enim ordo, quo in tradendis ueritatibus philosophus utitur, id postulet, ut principia certa et indubitata praefulciantur et praemittantur, (§ 29.) principia autem demonstrandi dicantur eiusmodi propositiones, ex quibus aliae ueritates concipi queunt et intelligi, (per def.) sequitur, ut in ordine, quo philosophus in tradendis ueritatibus utitur, debeant ea praemitti, per quae sequentia intelliguntur.

§. 31.

Ordo, quo philosophus in dogmatibus tradendis utitur, porro requirit, ut nullus admittatur terminus, nisi qui accurata definitione fuerit iam ante explicatus.

Demonſtrat. Vbi ea ſunt praemittenda, per quae intelligi debent ſequentia, ibi non temere utendum eſt terminis, niſi fuerint illi per definitiones legitime determinati. Fac enim, te terminos adhibere, uel prorſus non definitos, uel definitione minus accurata expoſitos, tunc eorum ſignificatus uel obſcurus plane erit, uel ambiguus certe minusque determinatus. Sic autem, dic quaeſo, quomodo ſubſequentia intelliges? Iam uero cum in ordine, quo utitur philoſophus in tradendis ueritatibus, ea ſint praemittenda, per quae intelligi debent ſequentia, (§. 30.) conſequens eſt, ut ordo, quo philoſophus in dogmatibus tradendis utitur, id uel maxime requirat, ut nullus omnino admittatur terminus, niſi qui accurata definitione fuerit iam ante explicatus.

Hanc uero theſin cum temperamento quodam, nec ſine omni limitatione, accipi uolo. Caue, putes, requiri id ad ordinem, quo Philoſophus utitur, ut omnes, notiſſimi licet et ſimpliciſſimi, termini definiantur. Ita enim nullus foret definiendi finis. Termini itaque, qui per experientiam et ſenſum communem ſatis noti ſunt et fixi, ſaepius ſine definitione a philoſopho aſſumuntur. De quo infra pluribus diſputabitur, ubi de *analyſi notionum* exponendi locus erit.

§. 32.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0040
DFG

§. 32.

Ordo, quo philosophus in tradendis dogmatibus utitur, dicitur *methodus philosophica.*

§. 33.

Ad methodum itaque philosophicam requiritur:

I. Vt nullus terminus assumatur, nisi uel accurate definitus, uel experientia iam determinatus, et aliunde notus. (§. 31. 32.)

II. Vt ratiocinia non nisi a principiis certis deducantur, (§. 29. 32.) adeoque conclusiones demonstratiue probentur. (§. 14.)

III. Vt ea praemittantur, per quae sequentia intelliguntur. (§. 30.)

§. 34.

Ex Illustr. Wolfii commentatione de Methodo Mathematica patet, ad methodum mathematicam requiri:

I. Vt nulli termini uagi et indeterminati admittantur, sed non nisi illi, qui per definitiones legitimas sunt accurate determinati.

II. Vt principia certa ponantur, ex iisque conclusiones rite et demonstratiue deducantur.

III. Vt praemittantur ea, unde cetera intelliguntur et demonstrantur. Hinc propositionem uocat Wolfius supremam

methodi mathematicae legem, quam ubique uult sancte custodiri.

Cl. Millerus in Artic. general. de ueris et falsis philosophis eadem fere cum Wolfio de methodo mathematica sentit. *Methodus*, inquit p. 60. *mathematica, quam animam studiorum uoces, licet pluribus odiosum saltim uerbum sit, hisce tribus absoluitur legibus:*

1) *Vt nihil in terminis ambiguum relinquatur, sed singula per definitiones apte et rigide determinentur.*

2) *Ratiocinationes non nisi a certis principiis et euidentibus deducantur.*

3) *Omnis conclusio demonstratiue probetur, nec in demonstrationibus in formam syllogisticam impingatur.*

Cl. Hagen in libro de methodo mathematica p. 75. praecipuam methodi mathematicae regulam esse dicit, *ut principia semper antecedant, principiata autem sequantur.* Hinc definit illam per eiusmodi ordinem ueritates tractandi, ubi a principiis progredimur continuis ratiociniis ad principiata, siue conclusiones.

§. 35.

Ex his patet, methodi mathematicae easdem esse leges, quae sunt methodi philosophicae.

Demon-

Demonstrat. Cum enim ad methodum mathematicam requirantur haec tria, 1) ut nullus admittatur terminus, nisi accurate definitus, 2) ut principia praestruantur certa, ex quibus conclusiones nexu legitimo deriuari queant; 3) ut praemittantur ea, per quae intelliguntur et demonstrantur sequentia, (§ 34.) iisdem uero legibus absoluatur methodus philosophica, (§. 33.) consequens est, ut eaedem sint leges methodi mathematicae, quae sunt methodi philosophicae.

§. 36.

Vnde recte colligitur, methodum mathematicam esse cum philosophica eandem.

Demonstrat. Eaedem leges methodi constituunt *eandem* methodum. Philosophicae et mathematicae methodi leges sunt eaedem (§. 35.) E. methodus mathematica et philosophica est una eademque methodus.

§. 37.

Philosophus in tradendis ueritatibus uti debet methodo mathematica.

Demonstrat. Cum philosophus in tradendis

ueritatibus eiusmodi debeat adhibere ordinem, quo 1) nullus admittitur terminus, nisi accurate definitus; (§. 31.) 2) quo ex principiis certis et indubitatis asserta deducuntur, (§. 29.) 3) ubi ea denique praemittuntur, per quae sequentia intelliguntur, (§. 30.) haec tria autem constituant methodum mathematicam, (§. 34.) palam est, philosophum in ueritatibus tradendis uti debere methodo mathematica.

Poterat hoc theorema etiam ita demonstrari: ordo, quo utitur philosophus in tradendis ueritatibus, est *methodus philosophica*; (§. 32.) Methodus philosophica cum mathematica est eadem: (§. 36.) E. ordo, quo utitur philosophus, debet esse *methodus mathematica*.

De methodo mathematica, quae alias dicitur quoque *methodus demonstratiua*, item *methodus naturalis*, *methodus scientifica*, *methodus erudita et systematica*, in recitationibus nostris copiosius agetur. Hactenus de methodo, qua philosophus uti debet. Nunc, quo stylo in dogmatibus tradendis uti debeat philosophus, paucis dispiciemus.

§. 38.

Stylus philosophicus appellatur illud dicendi scribendiue genus, quo uti debet philosophus in tradendis dogmatibus.

§. 39.

§. 39.

Praecipua lex styli philosophici est haec propositio: In stylo philosophico uel maxime est ratio habenda perspicuitatis.

Demonstrat. Cum enim philosophus in tradendis ueritatibus id agere debeat, ut 1) nullum terminum uagum et ambiguum admittat, sed omnes terminos legitime et accurate definiat, (§. 31.) 2) ut ea praemittantur, per quae sequentia intelligi et explicari possunt, (§. 30.) colligimus inde, philosophum, nihil omnino in tradendis ueritatibus admittere debere, nisi quod sufficienter intelligatur. Vbicunque uero nihil admitti debet, nisi quod sufficienter intelligatur, ibi potissimum habenda est ratio perspicuitatis. Ex quo intelligitur, in stylo philosophico uel inprimis rationem esse habendam perspicuitatis.

§. 40.

Hinc efficiuntur hae positiones:

1) Quicquid perspicuitati officit, id omne ex stylo philosophico eliminandum merito existimatur. 2) In stylo philosophico cuilibet uoci et cuilibet phrasi constantem esse significatum tribuendum, ex his patescit.

teſcit. 3) Manifeſtum eſt, omnem ornatum, qui ſermonis perſpicuitati officit, ex ſtylo philoſophico eſſe proſcribendum.

Non ideo uero philoſophorum ſtylum uolumus eſſe barbarum, horridum, incultum, et ab omni prorſus elegantia alienum. Cum elegantia ſermonis perſpicuitati nullam uim infert, ſed ad eandem potius multum confert, tantum abeſt, ut eam negligi uelimus a philoſopho, ut commendemus etiam eam maximopere. Si uero accidat, ut accidit ſaepenumero, ut perſpicuitati elegantia officiat, tum uero philoſopho perſpicuitatis, quam elegantiae potior habenda eſt ratio.

Cap. II.

De

Partibus et Diuiſione Philoſophiae.

§. 41.

CVm philoſophia, *ſyſtematice* ſumta, ea tradat, quae homini, in quocunque ſtatu ſpectato, ad felicitatem ſuam promouendam, uel ſcienda uel agenda ſunt, (§. 21.) intelligitur, ueritates nonnullas in philoſophia ſyſtematice ſumta, eſſe eiusmodi,

modi, ut easdem, felicitate potituri, scire tantum debeamus, nonnullas uero esse eiusmodi, ut actiones nostras dirigant et conforment ad ueram felicitatem indipiscendam.

§. 42.

Illa pars philosophiae, quae ueritates, ad felicitatem scitu necessarias, complexa, fundamenta et motiua praxeos tantum tradit, actiones autem humanas liberas non dirigit immediate ad felicitatem, dicitur *theoretica*. Illa uero philosophiae pars, qua praecepta subpeditantur, quibus actiones nostrae conformantur et diriguntur ad ueram felicitatem, siue quae applicationem theorias ad praxin imprimis docet, dicitur *practica*.

§. 43.

Obiecti itaque, in quo philosophia, systematice considerata, occupatur, natura requirit, ut philosophia dispescatur in *theoreticam* siue *contemplatiuam*, et *practicam*, siue *actiuam*. (§. 41. 42.)

Est haec philosophiae diuisio antiqua non minus, quam adaequata, propterea, quod omnia, quae philosophiae ambitu comprehenduntur, ad alterutram harum partium referri possunt. Quae *Cel. Heumannus* in *Act. philos. T. I. p. 100.* contra hanc diuisionem monuit, omnem philosophiam practicam esse, arbitratus, ea a nobis in recitationi-

tionibus commemorabuntur, et confutabuntur.

Quid de diuisione philosophiae ueterum in instrumentalem et principalem, itemque de distinctione philosophiae sectariam et electiuam existimandum sit, a nobis coram copiosius exponetur.

§. 44.

Philosophia theoretica uel circa res, ex materia concretas, uel circa res, ab eadem seiunctas, uersatur.

Demonstrat. Cum, quaecunque ex ratione cognoscimus, sint uel materialia, uel immaterialia (per princ. ontolog.) philosophia autem theoretica tantum ea tradat, quae ad contemplationem rationis spectant, (§. 42.) manifestum est, philosophiam theoreticam, uel circa res materiales, uel immateriales uersari.

§. 45.

Partes philosophiae theoreticae praecipue sunt philosophia naturalis, seu physica, et pneumatologia, siue doctrina de spiritibus.

Demonstrat. Cum enim philosophia theoretica, uersetur uel circa materialia, uel im-

immaterialia, (§. 44.) ad materialia autem referantur corpora, consequens est, ut philosophiae theoreticae pars sit doctrina de corporibus. Scientia corporum siue eorum, quae per corpora sunt possibilia, dicitur *philosophia naturalis*, siue *physica*. E. philosophia naturalis, siue physica, est pars aliqua philosophiae theoreticae. Porro cum ad immaterialia referantur spiritus, scientia autem spirituum et affectionum spiritus dicatur *pneumatologia*, intelligitur, pneumatologiam esse etiam partem philosophiae theoreticae, E. physica et pneumatologia sunt praecipuae partes philosophiae theoreticae.

Quia uero physica corpora contemplatur, pro corporum, speciatim spectatorum, diuersitate in uarias dispescitur partes. Hinc enim exsurgit 1) *Meteorologia*, scientia eorum, quae in atmosphaera generantur, e. gr. pluuia, iris etc. 2) *Oryctologia*, siue scientia fossilium. 3) *Hydrologia*, siue scientia aquarum, 4) *Phytologia*, scientia uegetabilium, siue plantarum. Haec phytologia autem comprehendit et *Botanologiam*, siue scientiam herbarum, et *Dendrologiam*, siue scientiam fructuum et arborum. 5) *Physiologia*, quae est scientia corporis animati. Et quia omnes mutationes corporum habent finem aliquem, cumque omnes res natu-

naturales rationes agnoscant, a finibus atque usibus, quos Deus intendit, desumtos, enata est hinc peculiaris disciplina, quae dicitur teleologia; quae est scientia finium in rebus naturalibus. Hactenus de physica, siue scientia rerum materialium, eiusque partibus specialibus.

Cum pneumatologia ea contineat, quae nobis de spiritibus ex rationis lumine innotescunt; ad spiritus autem, ratione cognitos pertineat Deus atque anima, oritur hinc peculiaris disciplina, quae dicitur *theologia naturalis*, siue scientia de Deo eiusque attributis et operibus. Item hinc emergit alia quaedam scientia, quae dicitur *psychologia*, siue scientia de anima eiusque affectionibus et operationibus. Quia uero, quae de anima cognoscimus, uel ex experientia nouimus, uel ratiociniorum ope ex experientia deducimus, oritur hinc *psychologia empirica* et *rationalis*.

Cum denique et res materiales et immateriales habeant quaedam communia, et in quibusdam conceptibus perpetuo conueniant, oritur hinc disciplina aliqua, quae ea generatim pertractat, quae rebus materialibus cum immaterialibus sunt communia. Atque haec dicitur *philosophia prima*, siue *metaphysica*, stricte talis, in qua ueritates uniuersalissimae et notiones communissimae distincte exponuntur. Adiecit hic Wolfius peculiarem disci-

disciplinam, quam cosmologiam uocant, qua ea, quae mundo, generatim spectato, tribui debent, explicantur, eamque refert ad metaphysicam, qua quatuor scientiae comprehenduntur, *a*) ontologia, *b*) cosmologia, *c*) psychologia, cum empirica, tum rationalis, *d*) theologia denique naturalis.

§. 46.

Ad philosophiam practicam, siue ad illam philosophiae partem, qua praecepta traduntur, quibus uoluntas nostra in eligendo bono et fugiendo malo dirigitur, referuntur

α) *Philosophia practica uniuersalis*, quae ceteris scientiis moralibus praestruitur, et generalissima actionum hominis liberarum contemplatur. Poterat etiam dici *metaphysica philosophiae moralis*, propterea, quod in ea generaliores notiones morales enodantur.

β) *Ethica*, quae est scientia dirigendi actiones hominum liberas in statu naturali, quatenus uiuunt extra societatem ciuilem.

γ) *Ius naturae*, quo praxis officiorum docetur, siue quo exponitur, ad quasnam actiones simus obligati, et quaenam contra actiones sint omittendae.

δ) *Politica*, quae est scientia dirigendi actiones hominum liberas in societate ciuili.

ε) *Oeconomica*, quae est scientia dirigendi

di actiones hominum liberas in societatibus simplicibus. Sunt autem societates simplices coniugialis, paterna et herilis.

Placet hic distinctio Holmanniana philosophiae practicae, qui pro diuersitate finis diuersas constituit disciplinas practicas. *Practica*, inquit, *philosophia, prout actiones nostras ad felicitatem nostram, uel intrinsecam uel extrinsecam dirigere docet, atque circa hanc, uel id, quod iuris, uel quod prudentiae est, tradit, in ethicam, seu philosophiam moralem, iurisprudentiam et politicam dirimitur.* conf. *dissertatio poster. ipsius de reformat. philos.* §. *VII. p. 13. sqq.* Ad disciplinas practicas, nil obstat, quo minus Logicam, siue philosophiam rationalem quoque referamus. Haec enim docet, quomodo intellectu nostro ad cognoscendam ueritatem fugiendosque errores recte uti debeamus, adeoque, uti uides, immediate et sine circuitione ad praxin et felicitatem nostram tendit.

Hae sunt potissimae philosophiae partes, quas suo complectitur ambitu. De ordine uero, quo harum quaeque pertractanda, has uelim notes positiones:

1) Is generatim in disciplinis philosophicis perdiscendis ordo obseruandus, ut ea praemittantur, quae intelligendis reliquis subseruiunt. (§. 30.) Quocirca

2) Lo-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0052
DFG

2) Logica primo omnium loco pertractanda est, quia tradit regulas, quibus dirigitur intellectus in cognoscendis ueritatibus reliquis.

3) Metaphysica, siue philosophia prima, praemittenda est philosophiae morali.

4) Metaphysica praemittenda quoque est physicae.

5) Ipsae autem partes Metaphysicae ita collocentur, ut primo quidem loco Ontologiam, secundo Cosmologiam, tertio Psychologiam, quarto denique Theologiam naturalem tradamus.

Rationes harum positionum speciatim reddemus in praelectionibus nostris, ubi, quae de specialiori ordine ceterarum disciplinarum monenda sunt, quoque adducemus.

Philosophiae Rationalis siue Logicae Prolegomena.

§. 47.

Prius, quam, quid sit Logica, intelligi potest, adferamus, necesse est, nonnullas propositiones, ceteris, quae dicentur, rectius concipiendis maxime subseruituras.

§. 48.

Experientia sensuque communi condocefacti, nouimus, nos naturali quadam, uel uerum cognoscendi, uel illud diiudicandi, uel rationes denique conficiendi, siue ratiocinandi, dote esse instructos.

§. 49.

Naturalis haec iudicandi ratiocinandique facultas ipsa exercitatione et usu crebriori ita perficitur a nonnullis, ut non modo, quid in quaque re ueri sit, perspiciant, uerum quoque, quale illud sit, iudicare queant.

§. 50.

Cum mens nostra uel cognoscit quidpiam, uel de eodem iudicat, tum uero illa, oportet, regulis quibusdam dirigatur in cognoscendo uero. Quicquid enim, inquit *Crosa in Log. Lat. p. l.* recte ac secus cadere potest, id legibus, necesse est, subiaceat, quarum ad normam exactam probetur, taleque comperiatur, quale est.

§. 51.

Si qui naturalem iudicandi ratiocinandique facultatem usu et crebriori exercitatione ita perfecerunt, ut et uerum cognoscere, et illud diiudicare queant, tum ipsis tribuimus *Logicam naturalem.* Vt ita *Logica naturalis* nihil aliud sit, quam naturalis nostra iudicandi ratiocinandique uis, usu et exercitatione quomodo-

modocunque polita, siue, ut *Wolfius* definit, *Logica naturalis* nihil est aliud, quam dispositio quaedam naturalis, exercitio communi ad habitum deducta, dirigendi operationes mentis seu facultatem cognoscitiuam in cognoscenda ueritate. *conf. ipsius Log. Lat. p. 109.*

§. 52.

Datur omnino Logica naturalis.

Demonstrat. Cum enim experientia doceamur, nos naturali quadam iudicandi facultate gaudere, et illam naturalem iudicandi dotem ita nos posse perficere, ut uerum a falso internoscere possimus, (§. 48.) illa autem naturalis iudicandi uis, exercitio perfecta, dicatur *Logica naturalis*, (§. 51.) manifestum est, dari omnino Logicam naturalem.

Pluribus hanc propositionem exemplis communiemus et illustrabimus in praelectionibus nostris, et, quid existimari debeat de diuisione Logicae naturalis *in connatam et acquisitam*, disputabimus.

§. 53.

Qui Logica utuntur naturali, in cognoscendo uero, regulis quibusdam dirigantur, necesse est.

Demonstrat. Cum enim qui Logica naturali

utuntur, uerum uel cognoſcant, uel idem diiudicent; (§. 51.) mens autem noſtra nihil cognoſcere, aut diiudicare queat, niſi quibusdam dirigatur regulis, (§. 50.) apparet, eos, qui Logica utuntur naturali, etiam ſecundum certas agere regulas.

§. 54.

Quamuis uero, ope Logicae naturalis, iudicia aut ratiocinia conficientes, nonnullis regantur regulis, (§. 53.) iſtae tamen regulae ab iis, qui ſecundum Logicam naturalem rationes ſubducunt, non diſtincte perſpiciuntur.

Demonſtrat. Qui enim Logica gaudent naturali, ii habitu quidem gaudent uerum cognoſcendi, illudque internoſcendi, a falſo, (§. 51.) ſed ille habitus, ſiue promtitudo, acquiritur uſu et exercitatione crebriori, (§. 49.) adeoque, qui ſecundum Logicam naturalem, uel iudicant, uel ratiocinantur, ii uere quidem perſaepe iudicant, uel ratiocinantur, ſed cum, ob ſimilitudinem exemplorum, ita iudicent, nec aliter, mirum non eſt, ipſos in iudicando et ratiocinando confuſe admodum noſſe regulas, ſecundum quas uel iudicent, uel ratiocinentur. Fit

Fit ita saepenumero, ut agamus secundum certas quasdam regulas, quamuis easdem non distincte perspiciamus. Sic e. g. quilibet rusticorum quotidie actiones suas instituit secundum legem imaginationis, quamuis, quod sit lex imaginationis, prorsus ignoret. Idem accidit iis, qui crebriori exercitio naturalem iudicandi facultatem ita perfecerunt, ut et uerum diiudicare, et legitime quoque ratiocinari possint. Hi, secundum casus similes agentes, agunt secundum regulas ratiocinandi, iis licet nondum distincte perspectis. Rem illustrabimus exemplo. Fac, Caium, non eruditum illum quidem, sed Logica tamen naturali instructum, in exemplo quodam, sibi iam noto, obseruasse, in hoc syllogismo esse nexum nullum, consequentiam nullam:

O. homicidium est uitium,
N. auaritia est homicidium, E.
N. auaritia est uitium.

Fac porro, alium Caio occurrere syllogismum, qui huic in forma apprime similis est, e. g.

O. corpus est substantia,
N. spiritus est corpus, E.
N. spiritus est substantia,

tum Caius, recordatus priorem syllogismum, conclusionem legitime inferri, negabit, regula tamen, contra quam hoc in syllogismo peccatur, in exemplo a Caio *confuse* tantum per-

ſpicitur. Si enim quis regulas *diſtincte* cognoſcit, is, cum ad caſus ſpeciales fit adplicatio, easdem indicare poteſt et ſpeciatim numerare.

§. 55.

Ex quo conficitur, illos, qui ſola Logica naturali ſunt contenti, ſaepiſſime labi poſſe et errare.

Demonſtrat. Cum enim, qui ſecundum Logicam naturalem, uel iudicant, uel ratiocinantur, regulas iudicandi ratiocinandiue confuſe tantum perſpiciant, (§. 54.) fit, ut in exemplo quodam ſpeciali quid pro uero regulisque generalibus conformi habeant, quod iisdem tamen repugnet, et contra. Vt adeo intelligi queat, illos, qui ſola Logica naturali ſunt contenti, i. e. qui ſolo uſu et exercitatione iudicandi facultatem perfecerunt, (§. 51.) ſaepenumero labi et contra leges recte ratiocinandi identidem peccare.

Idem ſcilicet accidit iis, qui ſola Logica naturali contenti ſunt, quod euenire illis obſeruamus, qui ſolo uſu linguam aliquam didicerunt.

Hi enim ſermones regulis conuenientes inſtituere omnino poſſunt. Cum uero, nulla uſi inſtitutione, regulas linguae, uel prorſus

fus non, uel obscure certe et confuse admodum norint, nae! maiori errandi periculo sunt expositi, quam quidem illi, qui regulas loquendi distincte perspiciunt, et rationem sermonis ex regulis, distinctius cognitis, reddere possunt.

§. 56.

Si quis regulas, quibus mens in cognoscenda ueritate dirigitur, (§. 50.) distincte perspicit, sigillatimque eas in casu quopiam speciali indicare potest, tum ipsi tribuimus *Logicam artificialem.* Vt ita Logica artificialis, *systematice* considerata, nihil aliud sit, quam eiusmodi disciplina, qua regulae et praecepta distincte traduntur, quibus intellectus nostri operationes, in cognoscenda et diiudicanda ueritate diriguntur. *Logica* autem *artificialis, subiectiue* et *habitualiter* spectata, est nihil aliud, quam scientia siue habitus regulas distincte perspiciendi et applicandi, quibus intellectus operationes in ueritate inuestiganda et diiudicanda diriguntur.

Non operosius hic in primam uocis *Logices* originem inquiremus, neque, quibus alias titulis haec utilissima disciplina insigniri solear, multis exponemus, ea, quae hic sciri merentur, in ipsis praelectionibus nostris commemoraturi. Id unum, nostra

refert, hic adferri, Logicam uocari quoque philosophiam rationalem, propterea, quod ipsa est ea disciplina, quae uel maxime occupatur in hoc, ut regulas, ad rationis culturam promouendam spectantes, exponat.

Logica artificialis κατ' ἐξοχήν dicitur *Logica*, cum, iudice quidem Müllero, philosopho Lipsiensi, Logica naturalis ne Logicae quidem nomen mereatur. De quo coram copiosius.

§. 57.

Si quis gaudet habitu regulas, quibus intellectus operationes in cognoscenda ueritate diriguntur, in casibus obuiis adplicandi, tunc ipsi tribuimus *Logicam utentem*. Si quis uero tantummodo regulas, quibus facultas nostra cognoscendi et iudicandi conformatur, nouit, nec transfert illas ad praxin, tum ipsi tribuimus *Logicam docentem*.

§. 58.

Ex his intelligis, recte Logicam artificialem appellitari a nonnullis distinctam explicationem siue explicatam effigiem Logicae naturalis.

De-

Demonſtrat. Cum enim in Logica artificiali diſtincte exponantur regulae, (§. 56.) quas, ſola utentes Logica naturali, confuſe tantum et obſcure nouimus, (§. 54.) dubitari non poteſt, Logicam artificialem recte dici explicationem diſtinctam, ſiue effigiem explicatam Logicae naturalis.

§. 59.

Hinc conficiuntur quaedam propoſitiones tanquam conſectaria.

I Logicam artificialem a naturali non eſſentialiter differre, ex his plus ſatis liquet.

II. Hinc colligi poteſt Logicam artificialem multum antecellere Logicae naturali.

III. Conficitur hinc in Logica artificiali debere deduci regulas ex natura mentis humanae eiusque modo agendi.

IV. Intelligis denique, quid ſit, quod eruditum negamus, unice poſſe eſſe contentum Logica naturali, ſed illi adhuc adiungendam eſſe, aiamus, Logicam artificialem.

Sunt quidem, qui, ut omnem omnino philoſophiam, ita Logicam quoque peroſi, exiſtimant, non opus eſſe, ut quis praecepta Logica, quae uocant tricas ſcholaſticas, animo teneat, ſolam ſufficere Logicam naturalem,

clamitant. At hi nihil dicunt aliud, quam hoc, non opus esse, ut distinctam rerum cognitionem nobis acquiramus, non opus esse, ut rationem colamus, non opus denique esse, ut possimus rationem sufficientem reddere iudiciorum nostrorum, eorundemque fundamenta aliis sigillatim explicare. At narrasse haec est iam confutasse. Miserum est, utor uerbis Celeberr. Crosae, pauca nosse, sed profecto miserius est, nec ea pauca quidem ita nosse, ut te non errasse, certo scias.

§. 60.

Logica artificialis, *systematice* considerata, optime ita pertractatur, ut dispescatur in partem theoreticam et practicam.

Demonstr. Cum enim in Logica artificiali, systematice considerata, praecepta debeant tradi et regulae, quibus intellectus nostri operationes dirigi debeant in ueritate inuenienda et diiudicanda, (§. 56.) intelligitur, Logicam artificialem, systematice consideratam, optime ita disponi, ut prima quidem parte operationes mentis earundemque natura explicentur, subnexis generalioribus iudicandi ratiocinandique regulis, altera uero, parte tradatur modus specialior operationes men-

mentis ita dirigendi, ut ueritas et inueniri facile, et diiudicari legitime queat. Illam partem Logices uocamus partem *theoreticam*, hanc *practicam*.

§. 61.

Hinc intelligitur denique, non sine ratione, et ueteres, et recentiores hanc iniisse rationem, Logicam tractandi, ut partem theoreticam, secundum tres mentis operationes disponant.

Demonstrat. Cum enim Logica artificialis sit explicata effigies Logicae naturalis, (§. 58.) inter effigiem autem alicuius rei et rem, ut ita dicam, *effigiatam* exacta debeat deprehendi conuenientia, siue similitudo, manifestum est, inter Logicam naturalem, et artificialem, exactam debere reperiri similitudinem. Iam uero non plures, quam tres mentis operationes, per naturam sunt possibiles. Aut enim mens nostra simpliciter rem apprehendit, eandemque sibi representat, aut de eadem aliquid uel affirmat, uel negat, repraesentationes uel combinando, uel diuidendo, aut denique ex duobus uel pluribus iudiciis noua eruit iudicia, siue ratiocinatur. E. Logica artificialis recte

secun-

secundum has tres mentis operationes, disponitur, ut scilicet α) doctrina de ideis, siue notionibus explicetur, β) de iudiciis, siue propositionibus, γ) de ratiociniis, siue syllogismis agatur.

Vsus Logices rectius percipiuntur, quam enarrantur. Tam multiplex profecto Logices usus est, ut uerbis satis exprimi non possit. Omnia commoda, quae ex diligentiori rationis cultura in te redundant, a Logicae pertractatione tibi polliceri poteris. Plures et specialiores usus Logices coram explicaturi sumus.

Logicae Pars I. Theoretica, s. de Tribus Mentis Operationibus.

Cap. I. De Notionibus.

§. 62.

Prima mentis nostrae operatio est *simplex rei perceptio*, siue notio. Est autem notio nihil aliud, quam quaecunque obiecti repraesentatio in mente, sine affirmatione et negatione.

Cur

Cur hic de ideis agamus, ratio in promtu est. Cum enim in Logica theoretica tres mentis operationes exponi debeant, (§. 61.) philosophum autem eiusmodi uti deceat ordine, ubi, ea praemittuntur, per quae sequentia possunt intelligi, (§. 30.) uides, a simplicioribus esse progrediendum ad magis composita. Iam uero nulla simplicior mentis operatio est, quam repraesentatio alicuius rei; (in iudiciis enim iam combinantur uel separantur ideae, in ratiociniis combinantur plura iudicia) E. ab ideis in tractatione Logices esse ordiendum, patet. *Weisium* itaque, ab enunciatione orsum, nescio, qua ratione defendere queas.

Notio dicitur alias quoque *idea*, *conceptus*, *simplex apprehensio* itemque *perceptio*, etc. Dum uero notionem per repraesentationem obiecti in mente definimus, quaeri poterat, quid per repraesentationem nobis uelimus. *Repraesentationem* autem definimus per assimilationem eorum, quae sunt extra ens in eodem. Hanc definitionem exemplis repraesentationis in speculo, in imagine, in statua denique, illustrabimus in commentationibns nostris. conf. *Hagen de methodo mathem. p. 153.*

Alii alio modo ideam siue notionem definiendam putant, alii, *ideae* uocabulum tam clarum esse, existimant, ut definitione nulla indi-

indigeat. *Celeb. Hollmann.* definit cum *Syrbio ideam* per exemplar rei in cogitante, uid. *Institut. Log. p. 85.*

Obſerues denique uelim, nos, cum ideam definimus per repraeſentationem obiecti *ſine affirmatione et negatione*, confutatum ire illos, qui negant dari ideam, in qua nihil uel affirmetur, uel negetur. conf. *Crouſazii Logic. p. 8.* Equidem non negauerim, ſimplicem obiecti apprehenſionem in caſibus perpluribus coniunctam eſſe cum affirmatione et negatione. A teneris enim, quod aiunt, unguiculis conſueuimus immediate a perceptione de re percepta iudicium ferre. Quo fit, ut cum rem aliquam animo nobis repraeſentamus eodem fere tempore de eadem iudicandi ratiocinandique habitum nobis comparemus. Exinde autem non conficitur, nullam omnino dari notionem, ſiue perceptionem ſimplicem, in qua nihil uel affirmetur uel negetur. Sed de his plura coram.

§. 63.

Per experientiam deprehendimus, nos quaedam ita percipere ſiue repraeſentare nobis, ut poſſimus ea ab aliis rebus internoſcere.

Sic e. gr. quando colorem rubrum percipis, tunc illum ita percipis, ut poſſis illum a nigro, albo, caeruleo, etc. diſtinguere.

§. 64.

§. 64.

Cum rem quampiam ita percipimus, uel nobis mente repraesentamus, ut eam possimus ab aliis rebus discernere, tunc dicimur eius rei, quam ab aliis distinguimus, gaudere *notione* siue *idea clara*. Vt ita *idea* siue *notio clara* nihil aliud sit, quam eiusmodi repraesentatio rei, ui cuius possumus rem repraesentatam ab aliis rebus dignoscere.

Sic ideam claram coloris nigri habes, cum colorem nigrum potes ab albo et aliis coloribus discernere. Idea item clara odoris rosae gaudes, cum poteris odorem rosae ab odore uel hyacinthi, uel alius cuiusdam floris distinguere.

§. 65.

Hinc intelligis, hoc clariorem esse ideam, quo plura potes in obiecto repraesentato distinguere.

Clarior e. gr. fit idea auis, in aëre uolitantis, quanto propius accedit illa uisui, ut distingui possit ab alia specie auium.

§. 66.

Ad claram ideam siue notionem alicuius rei obtinendam requiritur usus sensuum, cum attentione coniunctus.

De-

Demonſtr. Cum enim tum demum claram alicuius rei notionem ſiue ideam poſſideas, cum potes rem repraeſentatam ab aliis rebus internoſcere, (§. 64.) ad id uero, ut rem repraeſentatam ab aliis rebus diſcernamus, requiratur modo, ut ſenſus adhibeantur cum attentione, (per exper.) palam eſt, ad claram ideam ſiue notionem alicuius rei obtinendam requiri uſum ſenſuum cum attentione coniunctum.

§. 67.

Hoc itaque clarior euadet idea, quo pluribus ſenſibus rem quampiam perceperis.

Demonſtr. Hoc eſt clarior idea, quo plura potes in obiecto repraeſentato diſtinguere; (§. 65.) cum uero ſine dubio in obiecto plura diſtinguamus, ſi pluribus ſenſibus unam eandemque rem percepimus, quam ſi paucioribus intelligitur, hoc clariorem alicuius rei euadere ideam, quo pluribus ſenſibus aliquam rem uſurpaueris.

Hinc regula philoſophorum: Ad tot ſenſus res, quam clarius uis percipere, eſt redigenda, ad quot redigi poteſt. Quam quidem regulam, legimus, Iſaacum obſeruaſſe. Hic, ut Iacobum ab Eſauo diſtingueret,

ret, omnes, quos poterat, adhibebat sensus, auditum scilicet, tactum, et olfactum. Fallebatur tamen, quia usum, praecipuum omnino sensum, adhibere non poterat. Hactenus de idea clara.

§. 68.

Quemadmodum, experientia edocti, nouimus, nos quaedam ita nobis repraesentare, ut possimus ab aliis rebus discernere, (§. 63.) ita quoque, eadem magistra, scimus, nos saepenumero, reuera rem aliquam repraesentare nobis quidem, sed ita, ut eandem nequeamus ab aliis rebus sufficienter dignoscere.

Hanc experientiam *Celeb. Bülfingerus in Epistolis Amoebaeis de Harmonia praestabilita §. 6.* sequentibus uerbis confirmat: *Statue te*, inquit, *in medio centum oratorum, in ambitu circuli aequalibus interuallis distributorum, et uoce alta, sed aequali, sermones habentium. Percipies omnium uoces, nulla enim ratio est, cur alteram magis, quam alteram, percipias, et nihil tamen intelliges.* (i. e. non poteris loquelam Sempronii a uoce Titii dignoscere) *Fac, ut unus eorum utatur tubo stentorio, et reliqui pergant, ut antea, uel impone reliquis silentium, aut iube, ut submisse admodum loquantur, centesimus uero pergat alta, ut prius, uoce, percipies clare, quae dicet.*

(i. e. distinguere centesimi uocem ab aliorum uocibus poteris.)

Plura exempla, quae euincunt, nos saepius rem percipere, et tamen nihil posse in re percepta distinguere, in praelectionibus ipsis adferemus.

§. 69.

Eiusmodi repraesentatio, qua rem repraesentatam non possumus ab aliis rebus discernere, dicitur *idea* siue *notio obscura*.

Tales sunt notiones illorum, qui in statu lethargi uersantur, item infantum, recens natorum, hominumque bene potorum.

§. 70.

Vides nunc, ideam siue notionem recte distingui in ideam claram et obscuram.

Demonstrat. Cum enim per experientiam deprehendamus, nos quaedam ita nobis repraesentare, ut ab aliis rebus possimus dignoscere, (§. 63.) nonnulla autem ita, ut plane non possimus ab aliis rebus discernere, (§. 68.) eiusmodi autem repraesentatio, qua rem quampiam possumus ab aliis rebus internoscere, dicatur *clara idea*, (§. 64.) eiusmodi autem repraesentatio, qua rem repraesentatam non possumus ab aliis rebus discernere dica-

dicatur *obscura idea*, (§. 69.) palam est, dispesci recte ideam in claram et obscuram ideam.

Dari uero gradus obscuritatis, itidem hinc patescit. Hoc clarior fit idea, quo plura quis in obiecto distinguit (§. 65.) Fieri itaque potest, ut Caius in re quapiam plura, ope sensuum, distinguat, quam Titius, tunc Titius, in relatione ad Caii ideam, habebit ideam obscuram. Sed haec obscuritas dicitur *relatiua*. Obscuritas autem *absoluta* idearum in eo consistit, cum rem quidem nobis repraesentamus, sed illam rem *prorsus non* possumus ab aliis rebus distinguere.

§. 71.

Hinc intelligitur, caueudum esse, ne existimes, alteri statim quoque esse obscuram ideam eius rei, de qua tu obscuram nullamque claram habes.

Quo ipso patet, praecipitanter nimis iudicare illos, qui obscuritatem suo ingenii modulo mensi, id omne obscurum in se esse, clamitant, quod ipsi non capiunt.

§. 72.

Idea obscura fit clara, ope attentionis.

Demonstrat. Ponas, te obiecti A habere ideam obscuram, tunc obiectum A ab

aliis rebus non dignoſces, in eoque nihil diſtingues. (§. 69.) Fac uero, te attendere obiecto A, tunc obiecti A magis tibi conſcius eris, quam alterius cuiusdam obiecti (per defin. Attent.) Si uero obiecti A tibi magis conſcius eris, quam alterius cuiusdam obiecti, tunc obiectum A ab aliis obiectis diſtingues. (*conſcii* enim dicimur nobis eſſe rerum extra nos poſitarum, cum eas ab aliis rebus diſtinguere ualemus) Cum obiectum A ab aliis rebus noſti dignoſcere, tunc obiecti A habes *ideam claram*, (§. 64.) E. attentione efficitur, ut idea obſcura euadat in claram.

§. 73.

Hinc conficitur, neglecta attentione ideas claras fieri obſcuras.

Obſcuritatis adeo cauſſam non immerito plerumque quaerunt philoſophi in mente noſtra ipſa, cum ſcilicet rem aliquam non attente ſatis conſideramus, id quod accidit hominibus, affectu abreptis, in meditatione alia occupatis, aut unico actu nimis multa ſibi repraeſentantibus.

§. 74.

Cum rem aliquam ita nobis repraeſentamus, ut eam ab aliis rebus poſſimus diſcernere, tunc aut characteres notasque, ad rem

ab

ab aliis rebus dignoſcendam ſpectantes, poſſumus ſigillatim nobis repraeſentare, aut minus.

Fac e. gr. Caium ſibi mente repraeſentare *legem*, tunc fieri poteſt, ut Caius non modo diſcernat utcunque *legem* ab aliis rebus, ſed notas quoque characteriſticas ſigillatim ſibi repraeſentet, easdemque ſpeciatim enumerare queat, quibus *lex* ab omnibus aliis rebus diſtinguatur. Fac porro, Titium colorem rubrum ſibi repraeſentare, tunc illum quidem ab aliis rebus diſcernet, ſed characteres et notas ſigillatim ſibi mente ſiſtere non poterit, quibus color ruber ab omnibus aliis rebus diſcernatur.

§. 75.

Eiusmodi repraeſentatio, qua non modo rem repraeſentatam ab aliis rebus diſcernimus, ſed notas quoque characteriſticas, quibus res repraeſentata ab aliis rebus diſcernatur, ſpeciatim nobis repraeſentamus, easdemque mente diſtinguimus, dicitur *notio ſiue idea diſtincta*, quae eſt nihil aliud, quam repraeſentatio notarum rei alicuius characteriſticarum.

Sic e. gr. Caius notionem diſtinctam *legis* mente ſibi format, cum nouit, legem eſſe normam, ſecundum quam quis actiones ſuas conformare obligatur. Hic enim Caius

figillatim sibi mente repraesentat speciatimque enumerat characteres, quibus lex ab aliis rebus discernatur.

§. 76.

Eiusmodi repraesentatio, qua rem quandam ab aliis obiectis possumus quidem discernere, sed notas nullas siue characteres possumus nobis figillatim repraesentare, dicitur *notio* siue *idea confusa*.

Sic colorem rubrum discernere quidem potes ab aliis rebus, cum uero, experientia teste, characteres nullos figillatim tibi mente repraesentare possis, quibus color ruber ab aliis rebus dignoscatur, coloris rubri habes ideam confusam.

§. 77.

Idea siue notio clara recte diuiditur in ideam distinctam et confusam.

Demonstrat. Cum rem repraesentatam ab aliis rebus discernimus, idea gaudemus clara. (§. 64.) Quia uero, quum rem ab aliis discernimus, aut ita eandem distinguamus ab aliis, ut characteres insimul, quibus res repraesentata distinguitur ab aliis, speciatim enarrare queamus, aut minus, (§. 74.) patet nos, cum idea gaudemus clara, aut speciatim notas rei reprae-

praesentare characteristicas nobis posse repraesentare, aut minus. Eiusmodi repraesentatio, qua notas et characteres speciatim nobis repraesentamus, quibus res repraesentata ab aliis rebus discernatur, dicitur *idea* siue *notio distincta*. (§. 75.) Eiusmodi autem repraesentatio, qua notas characteristicas sigillatim nobis repraesentare non possumus, dicitur idea siue notio confusa, (§. 76.) E. recte ideam claram in distinctam et confusam dispertiri, patet.

Sunt, qui ideas claras et distinctas pro synonymis habent, sine dubio significatione grammatica harum uocum decepti. Ex dictis autem patet, et Cartesium et Leibnitium non sine ratione sufficienti claram ideam in distinctam et confusam distinxisse. Quae enim in se diuersa sunt, diuersis quoque terminis enunciari debent.

§. 78.

Cum ideam distinctam de obiecto quodam habes, tunc de notis characteristicis, obiectum illud totale constituentibus, illudque ab aliis rebus discernentibus, habes ideam claram, cum uero de obiecto quodam habueris ideam con-

fusam, tunc de notis characteristicis, obiectum repraesentatum constituentibus, illudque ab omni alia re discernentibus, habes ideam obscuram.

Demonstrat. Cum alicuius rei ideam siue notionem distinctam habueris, tunc potes notas characteristicas, rem repraesentatam constituentes, illamque ab aliis rebus discernentes, sigillatim tibi repraesentare, easdemque distinguere (§. 75.) Si uero quid potes ab alio distinguere, tunc idea gaudes clara (§. 64.) E. qui obiectum aliquod *distincte* sibi repraesentat, de notis siue characteribus obiectum repraesentatum constituentibus, claras possideat ideas, necesse est.

Porro, cum ideam habueris confusam alicuius obiecti, tunc notas, obiectum repraesentatum constituentes, illudque ab aliis rebus discernentes, non potes sigillatim tibi repraesentare, easdemque distinguere, (§. 76.) repraesentatio uero, qua quid ita tibi mente sistis, ut non possis idem ab aliis rebus internoscere, dicitur *idea obscura.* (§. 69.) E. qui rei alicuius habet ideam confusam de notis, rem istam constituentibus, habebit ideam obscuram.

Hinc

Hinc intelligis, quid sit, quod philosophi distinctionem perceptionis totalis ex claritate perceptionum partialium, aiant, oriri, item, quod iidem ideam confusam obiecti totalis, affirment, ex obscuritate idearum partialium ortum trahere. Porro hinc planum fit, crescere distinctionis gradum, crescente claritate in perceptionibus partialibus.

§. 79.

Hinc intelligis, attentionem ad ideas distinctas acquirendas uel in primis facere.

Demonstrat. Cum enim, si rei cuiusdam uolueris habere ideam distinctam, notas eius rei clare tibi repraesentare debeas, (§. 78.) ad claram autem ideam acquirendam sit necessaria attentio, (§. 72.) palam est, attentionem itidem requiri ad ideas distinctas acquirendas.

§. 80.

Si distinctam obiecti notionem habueris, tunc illam poteris per uoces cum altero communicare.

Demonstrat. Cum distinctam obiecti cuiusdam notionem habes, tunc characteres

et notas rei ſigillatim tibi potes repraeſentare. (§. 75.) Cum uero hi characteres peculiaribus gaudeant ſuis nominibus, intelligis, eosdem poſſe enumerari aliis et per terminos indicari.

Praecipuum hoc criterium notionis diſtinctae exiſtimo, ſi quis ea, quae cogitat diſtincte, ſpeciatim enumerare poteſt. Fit quidem, multis de cauſis, ut nonnulli, diſtinctis licet gaudeant notionibus, uel plane non, uel difficulter certe, uiua uoce ſenſa animi exprimere poſſint. At huius quidem rei rationem dedi in programmate, *de eruditis, qui ſenſa animi exprimere neſciunt. Vitembergae 1734.* Fac e. gr. Caium diſtincta notione *ſpei* gaudere, tunc quaeſitus, quomodo *ſpes* ab aliis affectibus differat, enumerare poterit notas, affectum *ſpei* ab aliis affectibus diſcernentes.

§. 81.

Quicquid nobis ſenſibus repraeſentamus, id uero confuſe nobis repraeſentamus, ut adeo philoſophi recte affirment, repraeſentationes ſenſuales, qua tales, eſſe confuſas.

Demonſtr. Senſus nobis repraeſentant res exiſten-

existentes. (per exper.) Quaecunque uero existunt, ea sunt uariis multiplicibusque circumstantiis, uel temporis, uel loci, uel personae, characterem distinctiuum non constituentibus, inuoluta. Hinc uides, quod sit, quod sensus, nimis multa nimisque composita simul repraesentantes, notas distinctiuas sigillatim nobis non sistant. Repraesentatio, qua notas rei repraesentatae characteristicas sigillatim nobis sistere non possumus, dicitur *confusa*, (§. 76.) E. palam est, quicquid nobis sensibus repraesentamus, id nos nobis repraesentare confuse.

Sentis naribus e. gr. odorem rosae, sentis oculis colorem nigrum, audis sonum campanae, sed cum odorem rosae, tum colorem nigrum, sonum item campanae, confuse tibi repraesentas. Non enim notas et characteres sigillatim tibi repraesentare potes, per quos odor rosae ab odore hyacinthi, itemque color niger ab albo distinguatur.

§. 82.

Criterium notionis confusae est, cum eam per uoces cum aliis communicare non possumus.

Demonstr. Cum enim, qui confusam rei cuiusdam

iusdam habet notionem, eius rei notas et characteres *obscure* sibi repraesentet, (§. 78.) in obscura autem repraesentatione plane nihil distinguere queamus, (§. 69.) manifestum est, eum, qui confusam rei cuiusdam notionem habet, notas rei repraesentatae characteristicas alteri sigillatim enumerare non posse. Si enim enumeraret notas, eas distingueret. Vt itaque recte criterium notionis confusae constituamus id, cum quis eam ope terminorum alteri explicare nequit.

Fac e. gr. te, rogatum, ut enarres notas characteristicas, quibus odor rosae ab odore aliorum florum differat, easdem enarrare non posse, tunc certissime tibi persuadere potes, te habere notionem confusam odoris rosae. Idem quoque accidit iis, qui possunt quidem colorem album a nigro discernere, coeco autem nato non possunt ope uerborum explicare distincte, quomodo albus color a nigro internosci debeat.

§. 83.

Hinc est, ut, si cum altero debet communicari idea confusa, obiectum, cuius habetur notio confusa, alterius sensibus obiiciatur, siue illi ostendatur.

Si quis e. gr. nunquam odorem rosae

naribus

naribus percepiſſet, et alter odoris huius ideam in altero excitare uelit, tum roſa eſſet alterius naribus offerenda. Sic in animo eius excitabitur odoris roſae idea confuſa. Verbis enim nunquam efficies, ut alter, quomodo odor roſae ab aliis odoribus diſtinguatur, diſtincte ſcire queat.

§. 84.

Ex his denique intelligi poteſt, quid ſit lumen mentis humanae, et quid ſibi uelit locutio iſta: *Oritur lumen in mente mea.*

§. 85.

Per *Lumen*, in mundo obuium, intelligitur illud, quod efficit, ut obiecta externa circumiecta a ſe inuicem diſtinguere poſſimus.

§. 86.

Lumen itaque mentis humanae conſiſtit in ſtatu clararum et diſtinctarum idearum.

Demonſtrat Cum enim mens in ſtatu clararum uel diſtinctarum idearum uerſatur, tunc ipſa res repraeſentatas diſtinguere poteſt. (§. 64.) Adeoque ſtatus idearum clararum et diſtinctarum abſoluit id, quod uocamus lumen mentis humanae, (§. 85.)

Oritur

Oritur itaque 1) lumen in mente noſtra patet, cum uel ex obſcuris ideis fiunt claræ, uel ex claris diſtinctæ.

2) Vides hinc, creſcente cognitione rerum clara et diſtincta, creſcere lumen mentis.

3) Exiſtimari hinc poteſt, in quonam conſiſtant tenebræ mentis. Cum ſcilicet mens in obiectis perceptis nihil diſtinguere poteſt, tunc ipſi tribuimus *tenebras*. Iam uero cum in ſtatu notionum obſcurarum, alterum ab altero diſtinguere nequeamus, (§. 69.) patet, ſtatus obſcurarum idearum abſolui tenebras mentis.

§. 87.

Per experientiam deprehendimus, nos, cum notas rei cuiusdam characteriſticas nobis repraeſentamus, aut omnes notas nobis ſiſtere, quae ſufficiunt, ad rem repraeſentatam, ab omnibus aliis rebus, in omni caſu, ſtatu et tempore diſcernendam, aut tantummodo quasdam, quae non ſufficiunt ad rem repraeſentatam ab omnibus aliis rebus, in omni caſu, ſtatu et tempore diſtinguendam.

§. 88.

Eiusmodi repraeſentatio, qua notas ſufficientes ad rem repraeſentatam ab omnibus aliis rebus, in omni caſu, ſtatu et tempore diſcer-

discernendam, sigillatim mihi mente fisto, dicitur *notio completa.* Eiusmodi uero repraesentatio, qua quasdam tantum notas, nec sufficientes illas ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore distinguendam, dicitur *notio incompleta.*

Si e. gr. de spiritu has notas characteristicas allegaueris, quod sit α) substantia, β) intellectu praedita, γ) uoluntate praedita, tunc recenses notas characteristicas, spiritum ab aliis rebus discernentes, adeoque formas tibi notionem spiritus *distinctam.* (§. 75.) Quia uero hae notae characteristicae de spiritu recensitae, eiusmodi sunt, ut sufficiant ad spiritum ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore distinguendum, (nihil enim, praeter spiritum, est intellectu et uoluntate praeditum,) uides, te notionem spiritus habere *distinctam completam.* Fac uero, te notas tantum quasdam de Deo recensere, e. gr. *Deus* est substantia intelligens, tunc habes notionem Dei *incompletam.* Sunt enim notae hae characteristicae non sufficientes ad Deum ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore discernendum. Anima enim nostra itemque angelus est etiam substantia intelligens.

§. 89.

§. 89.

Idea distincta recte diuiditur in completam et incompletam.

Demonstr. Idea distincta est repraesentatio eiusmodi, qua notas characteristicas, quibus res repraesentata ab aliis rebus dignoscitur, sigillatim nobis mente sistimus. (§. 75.) Cum uero per experientiam deprehendamus, nos aut omnes notas, quae sufficiunt ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus, in omni casu et statu distinguendam, nobis repraesentare, aut saltem quasdam notas, quae non sufficiunt ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus in omni casu et statu discernendam, (§. 87.) eiusmodi autem repraesentatio, qua notas, ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore internoscendam, sufficientes nobis repraesentamus, dicatur *idea completa*, (§. 88.) eiusmodi autem repraesentatio, qua nonnullas tantum notas, ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus discernendam insufficientes, nobis mente sistimus, dicatur *idea incompleta*, (§. 88.) intelligitur, ideam distinctam recte diuidi in completam et incompletam.

Leibnitius quidem omnem ideam distinctam,

ctam, putauit, esse completam, at Wolfius, secessione hic a Leibnitio facta, ideam distinctam distinxit in completam et incompletam, idque iure meritoque optimo.

§. 90.

Experientia docet, nos, cum notas characteristicas, rem repraesentatam constituentes, sigillatim nobis repraesentamus, aut rursus posse nouos characteres harum notarum nobis speciatim repraesentare, aut minus.

Sic e. gr. si tibi notionem *spiritus* formaueris distinctam, tunc potes notas siue characteres, spiritum ab omnibus aliis rebus distinguentes, tibi sigillatim mente sistere, dum nosti, spiritum esse 1) *substantiam*, 2) *intellectu* praeditam, 3) *uoluntate* gaudentem.

Harum notarum, quibus spiritum ab aliis rebus internoscis, aut nouas rursus notas allegare potes, aut minus, i. e. aut nosti rursus, quid sit *substantia*, *intellectus* itemque *uoluntas*, aut non nosti.

§. 91.

Si obiectum A ita nobis repraesentamus, ut non modo notas characteristicas, quibus obiectum A ab aliis rebus discernitur, speciatim enumerare queamus, sed nouas quoque notas notarum nobis sigillatim mente sista-

mus, tunc dicimur obiecti A gaudere *idea adaequata*. Sin minus id possumus, tunc dicimur eiusdem habere ideam *inadaequatam*.

§. 92.

Vnde intelligitur, ideam distinctam recte diuidi in *adaequatam* et in *inadaequatam*.

Demonstr Cum enim idea gaudemus distincta, tunc notas characteristicas speciatim nobis repraesentare possumus. (§. 75.) Cum uero notas characteristicas rei cuiusdam nobis repraesentamus, tunc aut harum notarum characteristicarum nouas rursus notas allegare possumus, aut minus, (§. 90.) in illo casu habes *ideam adaequatam*, in hoc *inadaequatam*, E. idea distincta diuiditur recte in *adaequatam* et in *inadaequatam*.

§. 93.

Quo longius itaque in enumerandis et allegandis nouis notarum notis potes progredi, hoc fit adaequatior idea. (§. 92.)

§. 94.

Idea adaequata oritur ex idea distincta notarum characteristicarum.

De-

Demonstr. Cum adaequata gaudemus idea, tum notarum characteristicarum notas possumus nobis sigillatim repraesentare easdemque enumerare, (§. 92.) si uero notas rei possumus nobis sigillatim repraesentare, tunc rei *ideam* habemus distinctam, (§ 75.) E. ideam adaequatam tum acquirimus, cum notarum characteristicarum idea distincta gaudemus, siue quod idem est, idea adaequata oritur ex idea distincta partium siue notarum characteristicarum.

§. 95.

De omnibus rebus ideas adaequatas formare nobis non possumus.

Demonstr. Cum enim adaequata idea oriatur ex idea distincta notarum characteristicarum, obiectum totale constituentium (§. 94.) de omnibus autem rebus ideas distinctas formare nobis nequeamus, quia obiecta, sensibus exposita, confuse nobis repraesentamus, (§. 81.) manifestum est, omnium rerum adaequatas ideas formari non posse.

§. 96.

Formatio idearum adaequatarum dicitur philosophis *analysis notionum.*

Dicitur autem formatio idearum adaequatarum ideo *analyſis notionum*, quia, ſi formas ideas adaequatas, partes ſiue notas rei repraeſentatae rurſus in ſuas partes ſiue notas reſoluis (§. 91.) more anatomicorum, qui corpus humanum in ſuas ſoluunt partes, et partes, rurſus in partes diſſecant, minima quaequae ſolerter pertentantes.

§. 97.

In analyſi notionum non poſſumus in infinitum progredi.

Demonſtrat. Cum enim ad ideas plene adaequatas mens hominum pertingere nequeat, et in idearum adaequatarum formatione limites quaſi nobis conſtituantur, (§. 95.) analyſis autem notionum abſoluatur idearum adaequatarum formatione, (§. 96.) palam eſt, in analyſi notionum nos non poſſe in infinitum progredi.

Neque opus eſt ſemper, ut eo usque in notionis analyſi progrediamur, quousque poſſumus. Cum 1) ad notas characteriſticas in analyſi notionum peruueneris, quae ſunt cuique clarae, non eſt, quod eas amplius reſoluas.

2) Cum ad eiusmodi notas in notionum analyſi deuentum fuerit, in quibus, ob ſimplicitatem ſuam, nihil amplius diſcernere licet, tunc analyſis notionum ſiſti poterit.

3) Cum

3) Cum finem fueris assecutus, cuius gratia instituitur notionum analysis, (finis autem est uel explicatio, uel demonstratio) tunc in euoluendis notis characteristicis poteris subsistere. Plura de his coram.

Hactenus de differentia idearum formali, siue de diuerso modo ideas formandi. Quae differentia conspicua est in hoc schemate,

Idea	
clara	obscura
distincta	confusa
1) completa	incompleta
2) adaequata	inadaequata

§. 98.

Ad differentiam nunc notionum materialem accedimus. Est autem *differentia notionum materialis* ea, quae a materia earundem seu a re repraesentata desumitur.

Atque hoc respectu ideae a nonnullis distinguuntur in ideas α) *substantiarum*, β) *accidentium* siue *modorum*, γ) *relationum*. Quam triplicem differentiam in praelectionibus ipsis sumus exposituri, aliam nunc idearum differentiam materialem subiungentes. Ideae scilicet, ratione obiecti siue rei repraesentatae, optime diuidi posse uidentur in ideas *singulares* siue *individuales*, et in ideas *abstractas* et *uniuersales*. Quae

differentia, ut rectius queat intelligi, ad sequentia attendi uolo.

§. 99.

Quicquid existit, siue sensu percipimus, id uocamus *singulare* quid, siue *indiuiduum*.

E. gr. Haec mensa, hic Caius, quem uideo, hic Titius, quem loquentem audio, sunt *indiuidua*.

§. 100.

Indiuiduum omnimode est determinatum.

Demonstr. Quicquid sensibus percipimus, id uariis nimisque multis circumstantiis inuolutum et uestitum obseruamus. Quod sub uariis nimisque multis circumstantiis considerari potest, id uocamus *omnimode determinatum*. E. quicquid sensibus percipimus, id omnimode est determinatum, siue in eo ita iam omnia adsunt, ut non plures circumstantiae siue determinationes accedere queant, quamdiu debet manere haec res. Quicquid sensibus percipimus, est *indiuiduum*, (§. 99.) E. uides, indiuiduum esse omnimode determinatum.

Sic e. gr. *hic* Caius, quem uides, est indiuiduum. Occurrunt in *hoc* Caio tam multae circumstantiae et determinationes, quae efficiunt,

ficiunt, ut Caius praecise sit hic Caius, ut non plures accedere queant, quamdiu debet esse hic Caius. Si enim uel minima accesserit determinatio, quae antea non aderat, tunc aliud indiuiduum emergit.

§. 101.

Intelligis nunc hinc

1) Quid sit, quod nonnulli indiuiduum definiant per eiusmodi quid, quod non habet sui simile. Veteres appellabant indiuidua, quorum unumquodque constat ex proprietatibus, quarum collectio nunquam in aliquo alio eadem esse potest. *Porphyr. in Isagog. c. 3. paragr. 16.*

2) Vides, in quo consistat principium indiuiduationis. Est illud nihil aliud, quam complexus omnium istarum proprietatum et determinationum, quae efficiunt, ut aliqua res praecise haec res sit, nec alia.

§. 102.

Idea indiuidualis est eiusmodi repraesentatio, qua indiuiduum nobis mente sistimus, siue est repraesentatio rei cuiusdam existentis. (§. 99.)

§. 103.

Idea indiuidualis sistit nobis nimis multas circumstantias omnimodasque determinationes.

Demonſtrat. Cum enim idea indiuidualis ſit repraeſentatio indiuidui ſiue rei exiſtentis, (§. 102.) indiuiduum autem omnimode ſit determinatum, (§ 100.) patet ideas indiuiduales nobis ſiſtere omnimodas determinationes.

§. 104.

Quamuis uero indiuidua ſiue res ſingulares ſub omnimodis circumſtantiis uel determinationibus ſpectari poſſint, (§. 100.) iisdemque alterum indiuiduum ſemper ab altero diſcernatur, per experientiam tamen deprehendimus, in nonnullis determinationibus ſimiles eſſe res ſingulares, in nonnullis uero diſſimiles.

§. 105.

Quae indiuidua ſunt ſimilia, ad eandem claſſem referimus, quam *ſpeciei* nomine appellamus. Recte hinc *ſpecies* definitur per ſimilitudinem indiuiduorum.

Sic e. gr. ſumas Caium, Titium, Sempronium, et plura alia indiuidua, haec deprehendes, uel ratione aetatis, uel ſtaturae, uel ſtirpis, uel pietatis, uel ueſtium, uel aliarum denique circumſtantiarum, differre, in hoc uero perpetuo conuenire, obſeruabis, quod corpore organico et anima rationali gaudeant, quodque adeo ſint *homines*. Hinc claſſem entium conſtituimus, cui *hominis* nomen imponi-

ponimus, atque hinc apparet, cur notio *hominis* speciem constituat.

§. 106.

Hinc intelligitur, notionem speciei non ingredi, nisi quod individua inter se commune habent.

§. 107.

Quod si plures species inter se conferimus, easdemque obseruamus in quibusdam determinationibus siue proprietatibus inter se similes esse, tunc illa similitudo specierum classem quandam superiorem constituit, quae, species illas sub se complexa, *genus* uocatur.

Sic e. gr. homines constituunt certam entium speciem, item equi, leones, canes, etc. Hae omnes species, quamuis in quam plurimis inter se differant, in quibusdam tamen sunt similes et conueniunt. Id scilicet commune habent leones, boues, homines, canes etc. quod 1) *uiuant*, 2) quod *sentiant*, adeoque genus entium constituitur, *quod animalis* fert nomen. *Animal* enim id omne uocatur, quod uiuit et sentit.

§. 108.

Notiones uniuersales sunt notiones, quibus ea repraesentantur, quae rebus pluribus communia sunt.

Sic notio *hominis*, item notio animalis sunt

notiones uniuerſales, quia per ideam hominis ſiſtitur nobis id, quod pluribus indiuiduis, e. gr. Caio, Petro, Titio, Sempronio, etc. commune eſt. Et per ideam animalis ſiſtitur id, quod pluribus ſpeciebus, e. gr. Leoni, equo, homini, commune eſt.

§. 109.

Notiones ſpecierum et generum ſunt notiones uniuerſales.

Demonſtr. Cum, qui notionem ſpeciei habet, id ſibi debeat repraeſentare, quod pluribus indiuiduis commune eſt, (§. 105.) et, qui notionem generis ſibi format, id ſibi repraeſentet, quod pluribus ſpeciebus eſt commune, (§. 107.) eiusmodi autem notiones, quibus ea repraeſentantur, quae pluribus rebus ſunt communia, dicantur *notiones uniuerſales*, (§. 108.) palam eſt, notiones ſpecierum et generum eſſe notiones uniuerſales.

§. 110.

Notiones ſpecierum et generum formantur abſtractione.

Demonſtr. Cum enim notiones ſpecierum tibi formas, tunc eas tibi tantum repraeſentare debes determinationes, in quibus

quibus indiuidua conueniunt, (§. 105.) adeo quasdam determinationes in indiuiduo non debes simul considerare, eas scil. omittis, in quibus indiuidua non perpetuo sunt sibi similia. Cum unum absque altero consideramus, tunc dicimur *abstrahere*, E. qui uult notiones specierum sibi formare, ille debet illas sibi formare ope abstractionis. Porro cum notiones generum ita nobis formemus, ut eas tantum determinationes consideremus, in quibus species plures conueniunt (§. 107.) facile patet, notiones generum formari tum, cum quasdam determinationes, in quibus species non conueniunt, omittimus. Quod cum fieri sine abstractione nequeat, manifestum est, notiones quoque generum formari per abstractionem.

§. III.

Notiones fiunt uniuersales ex singularibus, mediante abstractione.

Demonstr. Notiones uniuersales sunt notiones, quibus ea repraesentantur, quae rebus pluribus sunt communia. (§. 108.) Notiones autem indiuiduales siue singulares sunt, quibus indiuiduum, adeoque res omnimode determinata (§. 100.) nobis sistitur

ſtitur. (§. 102.) Ex notionibus itaque ſingularibus fieri tum uniuerſales, patet, cum quasdam determinationes, in indiuiduo occurrentes, omittis, easque tantum conſideras, quae ſunt ſimiles. Cum uero quasdam determinationes, in perceptione indiuidui obuias, non conſideramus, ſimilesque tantum nobis repraeſentamus, tunc dicimur ab iis, quas non conſideramus, *abſtrahere*. Hinc eſt, ut notiones uniuerſales ex ſingularibus fieri, mediante abſtractione, affirmemus.

Poterat haec propoſitio ita quoque demonſtrari. Notiones generum et ſpecierum ſunt notiones uniuerſales, (§. 109.) iam uero notiones generum et ſpecierum formantur abſtractione, (§. 110.) manifeſtum eſt, notiones uniuerſales formari ope abſtractionis.

Hinc factum eſt, ut philoſophi notiones uniuerſales uocent quoque *abſtractas*. Tales ſunt notiones *hominis*, *ſubſtantiae*, *entis*, etc.

§. 112.

Ex praeſtructis intelligis nunc, genera et ſpecies non exiſtere, niſi in indiuiduis.

Demonſtr. Quicquid exiſtit, id uero omnimode determinatum, et multiplicibus uariisque circumſtantiis inuolutum eſt.

(per

(per experient.) Cum uero notio *speciei* non omnimodas determinationes, sub se comprehendat, sed eas tantum, quae in individuis sunt similes, (§. 105.) consequens est, ut species non actu existat, siue, ut Wolfius enunciat, *ens, cui ea sola insunt, quae notioni speciei respondent*, existere nequit. Quia uero notionem speciei nihil ingredi potest, nisi quod individua commune habent, (§. 106.) adeoque omnia ea, quae in specie continentur, in singulis individuis dantur, palam est, species non existere, nisi in singulis individuis. Porro cum generis notio ea comprehendat, quae sunt speciebus communia, (§. 107.) species autem non existat, nisi in individuis, (per demonstrata) rursus oppido patet, genus non existere, nisi in individuis.

Sumas e. gr. notionem *hominis*, tanquam speciei. Ad eam constituendam requiruntur hae determinationes 1. corpus organicum, 2. cum eo connexa anima rationalis. Nullum autem actu existit ens, quod tantum has duas determinationes in se comprehendat, praetereaque nullas, quia individua ista, quae hominum classem constituunt, pluribus aliis determinationibus gaudent, ad notionem *hominis*, qua talis, constituendam non pertinentibus.

§. 113.

§. 113.

Hinc uides

1) Omnibus singularibus inesse uniuersalia, genera enim et species existunt in indiuiduis, (§. 112.) notiones autem generum et specierum sunt uniuersales, (§. 110.) E. omnibus indiuiduis siue singularibus inesse uniuersalia, patet.

2) Recte affirmari, indiuiduum esse fundamenta generis et speciei.

§. 114.

Plus est in indiuiduis, quam est in specie.

Demonstr. Cum enim in indiuiduis omnimodas deprehendamus determinationes et circumstantias, (§. 100.) notionem autem speciei eae tantum determinationes ingrediantur, quae in indiuiduis sunt perpetuo similes, (§. 106) facile uides, ad notionem speciei non omnes determinationes, quae sunt in indiuiduo, requiri, sed tantum similes, et inter se conuenientes. Ex quo intelligitur, plus esse in indiuiduis, quam est in specie.

Sic e. gr. in his indiuiduis, Petro, Caio, Titio, omnimodas determinationes et proprietates animaduertis. Potes in Petro aeta-

aetatem, staturam, uestes, eruditionem, locum, in quo commoratur, et plura alia, quae efficiunt, ut Petrus sit Petrus, considerare, quae uero omnes determinationes non sunt in specie, scilicet in notione hominis. Ad hanc enim formandam nihil requiritur amplius, quam anima rationalis, cum corpore organico coniuncta.

§. 115.

Plus est in specie, quam in genere.

Demonstr. Cum enim notionem *generis* determinationes constituant, quae in specie tantum sunt similes, (§. 107.) patet, non omnes determinationes, in specie occurrentes requiri ad notionem generis constituendam. Adeoque plures, uides, determinationes reperiri in specie, quam in genere.

Sic e. gr. plures requiruntur determinationes ad notionem *hominis*, tanquam speciei, constituendam, quam ad notionem *animalis*, tanquam generis. Ad hominis enim notionem non modo requiruntur, *uita* et *sensio*, sed quoque anima *rationalis*, cum corpore organico connexa. Ad notionem autem animalis requiritur *uita* et *sensio*, Plura itaque, patet, adesse debere in specie, quam in genere.

§. 116.

Universitäts Bibliothek Rostock http://purl.uni-rostock.de /rosdok/ppn815237057/phys_0099 DFG

§. 116.

Ex his intelligis nunc, quid sit, quod philosophi aiant,

1) a determinata specie non concludi debere ad genus.

2) genus cum sua specie non posse reciprocari.

3) non omne id, quod repugnat speciei, ideo repugnare generi, quamuis, quod repugnat generi, idem repugnet quoque speciei.

Haec ultima assertio, familiaris philosophis, uel ideo notanda est, quod contra hanc in controuersiis recentioribus identidem peccatum, memini. Id quod in praelectionibus cumulatius demonstratum dabimus. Sic e. gr. repugnat homini, tanquam speciei, *irrationale* esse. Ideo uero nondum repugnat animali in genere. Contraria autem ratione concludere possum, repugnat animali in genere, sine sensione esse, E. etiam homini:

Rationes autem harum positionum, quas tanquam consectaria, ex praestructis deduximus, reddemus coram.

Ceterum ex his omnibus uides, quomodo intelligi debeat regula illa, a nonnullis philosophis recentioribus ita enunciata:

Quo

Quo minorem habet idea comprehensionem, eo maiorem habet extensionem. *Comprehensionem* autem uocat auctor artis cogitandi illam considerationem determinationum siue circumstantiarum, quae ad ideam aliquam constituendam concurrunt. Cum uero quoque consideretur subiectum, cui illae determinationes attribui possint, hoc subiectum uocat *extensionem*. Regula itaque haec hoc sibi uult: in quacunque idea pauciores adsunt determinationes, illa idea potest ad plura subiecta extendi, quam ea, in qua sunt plures, e. gr. idea *Petri* comprehendit omnimodas et multiplices determinationes, hinc est, ut idea *Petri* non possit extendi et applicari ad alia subiecta. Idea uero *hominis* non comprehendit tam multas determinationes, quam idea *Petri*, hinc idea *hominis* iam latius patet et ad plura extenditur. Idea *animalis* pauciores porro comprehendit determinationes, quam idea *hominis*, hinc idea *animalis* ad plura applicari potest, quam conceptus siue idea *hominis*. De his plura in commentationibus.

§. 117.

Determinationes illae, quibus una species ab alia, sub eodem genere, differt, uocantur *differentia* specifica.

Sic e. gr. τὸ *rationale* esse est differentia specifica hominis, per rationalitatem enim

homo ab omnibus aliis speciebus, ad idem genus relatis, potest distingui, e. gr. ab equis, leonibus, canibus, quae omnes species sub eodem genere, scilic. conceptu *animalis*, comprehenduntur.

§. 118.

Ex his omnibus nunc patescit, ideas uel formari per sensationem, uel per abstractionem.

Demonstr. Cum enim ideae, ratione obiecti, sint uel indiuiduales, uel uniuersales, (§. 89.) idea autem indiuidualis per sensationem formetur, (§. 99. 102.) ideae uero uniuersales acquirantur abstractione (§. 111.) ideas omnes, patet uel per sensationem formari, uel per abstractionem.

Additur a nonnullis tertius modus ideas formandi, per *arbitrariam*, scilicet *combinationem*. Nimirum, quemadmodum ad notiones abstractas peruenimus, omittendo nonnulla, per quae indiuiduum est omnimode determinatum, ita quoque determinationes cogitando combinare possumus, quae sunt diuersae, et a se inuicem separatae, et, quod hoc modo est determinatum, alio modo possumus determinare. Sic e. gr. si notionem *intellectus perfectissimi*, item *montis aurei* tibi formas, tunc illam

lam formas per arbitrariam combinationem. Cum enim iam noris, quid sit *intellectus*, item quid sit *perfectissimum*, tunc ita has ideas cogitando coniungis, ut una prodeat, scilicet notio *intellectus perfectissimi*.

De his notionibus, per arbitrariam combinationem formatis, hoc uelim obserues; Si uis nosse, num notiones, per arbitrariam combinationem formatae, sint possibiles, adeoque uerae, tunc ad idearum, quae coniunguntur, nexum attendendum. Si ideae, quas combinas, sibi contradixerint, tunc notiones sunt impossibiles, e. gr. notio *reipublicae Atheorum, mundi aurei, ligni ferrei*, si uero non repugnauerint inter se, tunc dicuntur notiones possibiles, notio *intellectus perfectissimi*.

Haec de triplici methodo notiones formandi. Nunc paucis adhuc de eo, quomodo ideae meliorentur et deteriorentur (*sit uenia uerbis barbaris*) acturi sumus.

§. 119.

Ideae *meliorantur*, si ex ideis obscuris fiunt clarae, et ex claris distinctae.

§. 120.

Ideae *meliorantur* potissimum attentione.

Demonstr. Ideae fiunt clarae ex obscuris et ex claris fiunt distinctae, ope attentionis, (§. 72. 97.) Atqui uero, cum ideae meliorentur tunc, cum ex ideis obscuris fiunt clarae, et ex claris distinctae, (§. 119.) patet, ideas meliorari, ope attentionis.

Ad meliorandas ideas uel maxime conducit quoque crebrior repetitio, siue, si saepius nobis rem repraesentauerimus. Quo enim crebrius iteraueris repraesentationes, hoc fiunt clariores, adeoque meliorantur. (§. 119.)

§. 121.

Deteriorari itaque ideas, ex his intelligitur,

1) neglecta repetitione et repraesentatione iterata,

2) neglecta attentione, et

3) quando rem non satis diu nobis repraesentamus. De quo plura in scholis nostris.

Cap. II.

De Vsu Vocum siue Terminorum circa Notiones.

§. 122.

Quas nobis formamus notiones, cum aliis communicare solemus per *uoces*. Cautione hinc opus est circa uoces, ne uel aliis obscuri fiamus, uel plane non intelligamur. Logicae itaque officium est, ut eadem ratione, qua conceptus siue ideas nostras in ueritatis cognitione dirigit, regulas exponat, ad quas, oportet, conformemur, si ea, quae cogitamus, indicare rite uoluerimus.

§. 123.

Voces nihil sunt aliud, quam signa, sono articulato prolata, mentis nostrae conceptus indicantia. *Signum* autem id omne uocatur, quod praeter sui ideam excitat in animo simul ideam alterius rei. Voces, quibus notiones indicantur, dicuntur alias quoque *termini*.

Verba et *uoces* sunt distinguenda a se inuicem secundum nonnullos. Verba sunt signa, quae sono articulato proferi possunt, et comprehendunt quoque ea, quae scripta

sunt. *Voces* uero ad sonos, actu prolatos, eosque articulatos extendi, constat.

§. 124.

Voces sunt signa conceptuum arbitraria.

Demonstrat. Per experientiam discimus, eosdem conceptus a diuersis gentibus per diuersas uoces, indicari. Ex quo intelligitur, inter uoces, tanquam signa conceptuum, (§. 123.) et inter conceptus ipsos tanquam res signatas, nullum reperiri nexum necessarium. Eiusmodi autem signa, quae nullum habent nexum necessarium cum re signata, dicuntur *signa arbitraria*. Vt ita manifestum hinc fiat, uoces esse signa conceptuum arbitraria, siue, ab arbitrio nostro dependet, qua quemque conceptum uoce designare uelimus.

§. 125.

Intelligere mentem alterius dicimur, cum eosdem conceptus cum alterius uerbis coniungimus, quos alter cum iisdem coniungit.

§. 126.

Cum ad alios uerba facimus, tunc ideo uoces adhibemus, ut alii, cum quibus loquimur, nos intelligant.

Hanc propositionem, quam nemo non ultro

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0106
DFG

ultro concedit, assuminus hic, tanquam axioma, sine ulla demonstratione.

§. 127.

Cum qualibet uoce debet conceptus esse coniunctus.

Demonstrat. Cum enim uoces sint signa, (§. 123.) signum autem non possit esse signum, nisi ipsi respondeat signatum, quia praeter sui ideam debet ideam alterius cuiusdam rei in animo excitare, (§. citat.) palam est, uoces semper relationem habere ad conceptus, iisdem significatos adeoque cum qualibet uoce conceptum esse coniungendum.

Poterat haec propositio ita quoque demonstrari. Ponas, uerba adhiberi, cum quibus nullus conceptus est coniunctus, tunc alter nullum quoque conceptum cum iisdem coniunget, adeoque te, uerbis sine mente usum, non intelliget, (§. 125.) cum uero ideo uerba adhibeamus, ut alii nos intelligant, (§. 126.) consequens est, ut uerbis debeamus nos abstinere, cum quibus nullus est conceptus coniunctus.

§. 128.

Ex scholis itaque philosophorum proscribendas esse uoces, mente cassas, hinc poterit intelligi.

Demonstrat. Cum enim cum qualibet uoce conceptus coniungendus, (§. 127.) uoces autem illae, cum quibus nullus conceptus est coniunctus dicantur *uoces mente cassae*, siue *soni sine mente*, liquet, uoces mente cassas, siue sonos sine mente non esse adhibendos, sed ex philosophorum scholis et scriptis proscribendos.

Eiusmodi uocabula, quibus nulla notio, nullaque sententia subiecta est, uocabant ueteres *Plictri et Scyndaphus*, ut ex *Clemente Alexandrino*, *Stromat. Lib. VIII.* discimus. Termini autem ii, cum quibus nos putamus conceptum aliquem coniungere, reuera autem nullum coniungimus, dicuntur *notionem deceptricem* significare. Cum enim quis sibi uidetur habere notionem aliquam, licet omnino nullam habeat, eamque uoce quadam indicat, tum terminus, *notionem deceptricem* significat, ipse autem *terminus* uocatur *inanis*, sic e. gr. multi, cum memoriam per *receptaculum* idearum definiunt, uidentur sibi intelligere, quid dicant. Cum uero uoci huic *receptaculum*, nulla idea respondeat, si ad animam transferatur, uides, terminum hunc esse terminum inanem, et significare notionem deceptricem, uel potius significare nullam notionem.

§. 129.

§. 129.

Terminus obſcurus eſt, cui adhaeret notio obſcura.

§. 130.

Si itaque uſus fueris terminis obſcuris, cum ſenſa animi exprimere uis, tunc alter mentem tuam non intelliget.

Demonſtr. Cum enim terminos obſcuros adhibueris, tunc alter, ſi quam cum iis notionem coniungit, obſcuram certe cum iis combinabit, (§. 129.) in obſcura autem notione nihil diſtinguere poſſumus, (§. 69.) E. alter, qui obſcuram notionem cum terminis tuis obſcuris coniungit, rem ſignificatam agnoſcere atque ab aliis diſcernere minime poterit, neſciet atque adeo, quidnam ſit illud, quod uoce obſcura prolata ſignificatur. Si uero ignorat, quaenam ſit res illa, quae terminis obſcuris tuis ſignificatur, non poterit eandem in ſe notionem, auditis terminis obſcuris, excitare, quam cum iis iungis tu, qui uteris erga alterum terminis obſcuris, adeoque te non intelliget. (§. 125.)

Hic obſerues, obſcuritatem in ſermone eſſe conceptum relatiuum, qui uel ad lo-

quentem scribentemue, uel ad audientem legentemque potest referri. Nonnunquam termini eorundemque coordinatio eiusmodi sunt, ut, modo attentio adhibeatur, cuinis clari sint. Nonnunquam uero ita sunt comparatae uoces, ut ex iis nullus possit erui sensus, omni licet adhibita diligentia. Atque haec obscuritas oritur 1) ex uerbis mente cassis, notionemque deceptricem indicantibus. (§. 128.) Tales sunt termini nonnullorum Fanaticorum et Paracelsistarum, e. gr. *Microcosmetor*, *Bithnimalca*, *etc.* 2) oritur obscuritas in uocibus ex combinatione eiusmodi terminorum, qui in se et seorsum spectati, conceptum aliquem omnino habent, qui uero, addita alia uoce, plane euanescit.

Sic e. gr. hi termini *ferrum* itemque *lignum* conceptum sensumque omnino secum habent, coniunctum, at combina has duas uoces, *ferrum ligneum*, oppido omnis tollitur significatus. Plura exempla ex nonnullis philosophorum scriptis in ipsis praelectionibus adducam, commemoraturus insimul causas, cur plebeii non modo homines, sed eruditi quoque tam frequenter uocibus mente cassis, terminisque inanibus et obscuris utantur. De uocibus mente cassis legatur *Werenfels. de Logomachiis eruditorum, c. 6. §. 4.*

§. 131.

§. 131.

Terminis seu uocibus obscuris, in explicandis animi sensibus notionibusque communicandis, abstinendum est.

Demonstr. Si terminos adhibueris obscuros, tunc alii te non intelligunt, (§. 130.) cum uero hoc fine ad alios uerba facimus, ut alii nos intelligant, (§. 126.) intelligitur, a uocibus siue terminis obscuris esse abstinendum.

§. 132.

Cauendum porro est, ne sub una uoce comprehendamus plures uno conceptus.

Demonstr. Cum ideo uoces uel terminos adhibeamus, ut intelligamur, (§. 126.) alii autem tum demum nos intelligant, cum eundem cum uocibus coniungunt conceptum, quem nos conjungimus, (§. 125.) patet, non debere plures uno conceptus sub una uoce plures comprehendi. Fac enim, te sub una uoce plures comprehendere significatus, tunc alter dubius erit, qualis potissimum sit eligendus, adeoque fieri poterit, ut non eundem

undem combinet conceptum cum uoce tua, quem tu coniungis, atque ita te non intelligat.

Hanc propositionem pluribus illustrabimus exemplis in praelectionibus, ostendemusque insimul, quam multa ex eo, cum plures conceptus sub una uoce latent, oriantur lites, et quanta inde prodeat confusio.

§. 133.

Quia uero plures dantur res, quam uerba, fit, ut persaepe uoces occurrant, quibus non unus, sed plures conceptus comprehenduntur. Atque in hoc casu philosophi est, determinare, quemnam ipse iungat uoci huic illiue conceptum.

§. 134.

Terminus fixus est, cui notio inuariata constanter respondet, *uagus* autem *terminus* est, cui non constanter inuariata respondet notio. Ille uocatur alias *determinatus*, hic *indeterminatus*.

§. 135.

Ex quo elicitur haec propositio: Philosopho sunt euitandae uoces uagae et indeterminatae, sed non

non nisi adhibenda uocabula fixi significatus.

Demonstr. Cum enim uoces uagae siue indeterminatae sint eiusmodi, ut iisdem non constanter inuariata respondeat notio, (§. 134.) facile uides, si uoces uel terminos uagos et indeterminatos adhibueris, legentem audientemue ignorare, quemnam potissimum cum uoce adhibita uelis conceptum coniungi, adeoque uix uel ne uix quidem eundem cum uoce conceptum combinabit, quem tu coniungis, et ita te non intelliget, (§. 125.) cum uero uocabula ita usurpare debeamus, ut alter nos intelligat, (§ 126.) consequens est, ut a uocibus uagis et indeterminatis abstinendum sit, et eiusmodi termini sint adhibendi, qui sunt determinati fixique significatus.

Contra hanc cautionem identidem peccatur, sic e. gr. cum nonnulli definiunt philosophiam per notitiam rerum diuinarum et humanarum, tunc usi uocabulo uago *notitiae*, lectorem in incerto relinquunt. Si enim quis quaerat, qualis hic intelligatur *notitia*, num historica, uel philosophica, uel mathematica, num certa uel probabilis, tunc per ipsam uocem certus non fiet Lector, quaenam harum intelligatur. Rectius ita-

itaque uocabulum determinatum *scientiae* adhibetur, quo significatu certus designatur habitus demonstrandi.

§. 136.

Termini itaque aequiuoci sunt ex scholis philosophorum proscribendi.

Demonstr. Cum termini aequiuoci sint eiusmodi uoces, quae pluribus rebus tribuuntur, sed significatione diuersa, patet, terminos aequiuocos esse uagos et indeterminatos, (§. 134.) cum uero termini uagi et indeterminati neutiquam adhiberi debeant, (§. 135.) manifestum est, terminos aequiuocos esse ex philosophorum scholis proscribendos.

Termini aequiuoci appellantur alias *homonymi*, et opponuntur *uniuocis*, qui sunt fixi significatus, et notionem inuariatam constanter significant, (§. 134.) ut terminus *aër*. Veteres terminum ipsum uniuocum uocabant *uniuocum uniuocans*. Sed rem, quae termino uniuoco designabatur, dicebant *uniuocum uniuocatum*. Eodem modo terminos aequiuocos uocabant *aequiuoca aequiuocantia*, res autem, terminis aequiuocis significatas, appellabant *aequiuoca aequiuocata*. Addebant

debant terminum *analogum*, quem medium obtinere locum, aiebant, inter uniuocum et aequiuocum terminum. Analogum diuidebant in *analogum proportionis* et *attributionis*. Illud est, cum unum nomen generale uni competit primario, alteri autem secundario ob similitudinem quandam. Sic terminus *videre* est *analogum proportionis*. Proprie et primario competit τὸ videre homini, improprie et secundario competit quoque pratis et tempestati. *Analogum attributionis* uocabant, cum nomen est commune, sed ratio secundum illud nomen est diuersa. Sic terminus *sanus* tribuitur πρωτῳ animali, secundario urinae, at ob diuersam rationem. Praeterea hic occurrit *terminus paronymus*. Paronyma definiunt ueteres Logici, quae denominationem habent ab aliquo, a quo differunt casu, ut *pius* a *pietate*. Haec tria terminorum apud ueteres constituunt, quam uocant *doctrinam ante praedicamentorum*. In altera classe reperiuntur termini *uniuersales* et singulares. *Terminus uniuersalis* est, qui notionem exhibet uniuersalem, (§. 108.) e. gr. *homo*, *animal*, alias quoque dicitur *terminus communis*. *Terminus singularis* est, qui notionem exhibet singularem, (indiuidualem) (§. 102.) e. gr. *Petrus*, *Caius* etc. Haec classis terminorum constituit apud ueteres doctrinam *praedicabilium*. In tertia denique classe collocant ueteres terminos *praedicamen-*

dicamentales et transcendentales. Comprehendunt autem termini praedicamentales notiones substantiae, quantitatis, qualitatis, relationis, actionis, passionis, loci, temporis, situs et habitus. De quibus omnibus, itemque de post praedicamentis, plura in commentationibus coram disseram.

§. 137.

Synonymia dicitur significatus idem terminorum, ipsi autem termini, qui eundem habent significatum, dicuntur *Synonyma* siue *termini synonymici.*

E. gr. *gladius*, *ensis*, cum unum idemque significant instrumentum, sunt *synonyma* siue *termini synonymici.*

§. 138.

Terminus dicitur *proprie* sumi tamdiu, quamdiu eidem notio illa tribuitur, cui indigitandae destinatus est. Notio autem, qua sistitur nobis res, cui significandae terminus aliquis destinatur, significatum proprium constituit.

E. gr. tamdiu terminus *fluminis proprie* sumi dicitur, quamdiu hoc termino aqua significatur, quae in alueo superius aperto propria grauitate profluit. Et *fluminis* significatus proprius est, si uoce *fluminis* eiusmodi notio in te excitatur, qua per flumen aquam in alueo superius aperto propria grauitate profluentem intelligis.

§. 139.

§. 139.

Hinc intelligamus licet, *significatum* uocis cuiusdam *improprium* esse, cum terminus a significatu proprio transfertur ad designandam rem aliam, cui alius terminus proprius suppetit, idque ob similitudinem, inter ambas res obuiam. Atque hoc in casu terminus dicitur improprie sumi, et uocatur *translatus* itemque *metaphoricus*.

Si e. gr. terminum fluminis transtuleris ad sermonem, ita, ut, uerbi gratia, dicas: *orationis flumen*, tum uox *fluminis improprie* sumitur.

§. 140.

Voces itaque improprias inter terminos uagos et indeterminatos esse referendas, ex dictis intelligis. (§. 134. 139.)

§. 141.

Cauet itaque sibi philosophus, ne terminis impropriis et metaphoricis utatur in exprimendis animi cogitationibus.

Demonstr. Cum a terminis uagis et indeterminatis abstinendum esse merito existimet philosophus, (§. 135.) impropriae autem uoces et metaphoricae inter ter-

minos uagos et indeterminatos referendae sint, (§. 140.) palam est, minus usurpari debere a philosopho uoces improprias et indeterminatas.

Possum quoque hoc theorema ita demonstrare: Terminos adhibemus, ut alii nos intelligant, (§. 126.) si uero uoces improprias adhibemus, tunc eiusmodi adhibemus uoces, sub quibus plures una conceptus latent, proprius scilicet alter, alter improprius. Adeoque eueniet, ut, si uocibus usus fueris impropriis, alter conceptum proprium cum uocibus tuis coniungat, cum tu tamen cum iisdem coniungas improprium, non itaque eundem cum uoce conceptum combinabit, quem tu uis cum eadem coniungi, adeoque te non intelliget. (§ 125.)

Oratoribus relinquimus uerborum translationes, eosdemque facile patimur audientium animos suis schematibus, tropis et figuris demulcere. At philosophus, certos animos de ueritatibus redditurus, ab omnibus eiusmodi uerborum lenociniis ambitiosius conquisitis, abstinet. *conf. Bergeri praefat. ipsius dissertatt. praemissa, de proprio dicendi genere.*

Quantum ueritatum et eruditionis incrementis nimium tralate dicendi studium obfuerit

fuerit semper, erudite exponit. *Cl. Gottschedius, philosophus Lipsiensis, in dissertat. de Fonte uitiorum humanorum, p. 8. Lips. hab. 1724.*

§. 142.

Terminus nobis dicitur *familiaris*, quem intelligimus, etsi ad notionem, ipso significatam, animum non aduertamus.

Tales sunt omnes illi termini, quibus in sermone quotidiano uulgo utimur. Id enim per diuturnum usum consequimur, ut, nominibus auditis, certae quaedam ideae, uel nobis non animaduertentibus, in animo excitentur.

Sic e. gr. terminus *galant* multis usque eo euasit familiaris, ut eodem identidem utantur et notionem quoque aliquam cum eodem coniungant, sed obscuram saepe, ita, ut ipsi nesciant, quid sibi uelint hoc termino, si interrogati notionem cum eodem coniunctam aliis enumerare debent.

§. 143.

Ex his existimari potest, quid sit *usus* loquendi. Vsurpatio scilicet terminorum familiarium, (§. 142.) et proprie sumtorum, (§. 128.) constituit *usum loquendi*. Hinc usus *loquendi* recte definitur per significatum uocum, in communi sermone proprium.

E. gr. in communi sermone uox *luminis* sumitur pro omni eo, quod circumiecta corpora distinguere facit, (§. 85.) usus igitur loquendi fert, ut uoci *luminis* notio tribuatur, qua illud repraesentatur, quod efficit, ut circumiecta corpora distinguere queas.

§. 144.

Vsum itaque loquendi obseruat, qui cum uocibus eiusmodi notiones connectunt, quibus repraesentantur res, per eas uoces in communi sermone indicatae.

Vsum loquendi distinguunt philosophi in *ciuilem* et *technicum*. Ille est, cum uoces in communi sermone ad commercia uitaeque usus adhibent homines, inter se consociatione coniuncti. Hic est, quando uocabula adhibentur in scientiis et artibus ad notiones cum aliis communicandas.

§. 145.

Philosophus in adhibendis terminis semper debet respicere ad usum loquendi, nec a recepto uocum significatu recedere.

Demonstrat. Cum enim ita a philosopho uoces adhiberi debeant, ut intelligatur, (§. 125.)

(§. 125.) facile uides, eiusmodi terminos esse adhibendos, qui communi sermone sunt recepti. (alias non intelligetur) Porro cum a uocibus improprius et metaphoricis philosophus se abstinere, (§. 141.) adeoque proprie sumtos terminos usurpare debeat, intelligitur, philosophum in usurpandis terminis ad usum loquendi attendere debere. Vsus enim loquendi absoluitur significatu uocum, qui in communi sermone proprius est. (§. 143.)

E. gr. si philosophus uocem *extensi* ita determinaret, ut per extensum omne illud intelligeret, quod limitibus est circumscriptum, quodque est finitum, tunc ab usu loquendi, sine necessitate, recederet. Si quis autem in significatum uocis, quem ipsi tribuit usus loquendi, inquirere uelit, ille, oportet, cogitet uarios casus, in quibus uoce illa utimur. Sic e. gr. si quaeris significatum uocis *rationis*, (Vernunfft) quem ipsi usus loquendi tribuit, attendas ad eos casus, in quibus rationem adesse dicimus, item attendas ad casus oppositos, in quibus rationem adesse negamus, ut constet ita, quaenam sint ea, ob quae rationem adesse affirmemus. Cum itaque deprehendamus, nos, quod ratio adsit, inde cognoscere, quod futura cum praesentibus connectere, atque actionum

nostrarum, propositionum item consequentias perspicere queamus, eam autem nondum adesse affirmemus, si modo praesentia, et quae sunt ante pedes, contueamur, manifestum est, uoce rationis ex usu loquendi eam significari perfectionem siue facultatem mentis humanae, ui cuius possumus connexiones rerum perspicere.

§. 146.

Combinatio plurium terminorum constituit *sermonem* siue *orationem*.

Sub finem annotabimus potiores quasdam termini acceptiones et diuisiones Aristotelicorum, ut et horum sermo nobis sit familiaris. 1) Terminum distinguunt in *categorematicum* et *syncategorematicum*. Ille est, qui propositionis subiectum uel praedicatum, per se constituere potest, sine necessaria cum alio coniunctione. E. gr. *Homo*, *discit*. *Terminus syncategorematicus* est, cui ad constituendum uel subiectum, uel praedicatum, necessaria est alterius termini adiunctio. Tales termini sunt *adiectiua*, *aduerbia*, *praepositiones*, *coniunctiones*, *interiectiones*, item *omnes casus obliqui*. e. gr. *ualde*, *bonus*, *ad*, sunt termini syncategorematici. Addunt nonnulli *terminum mixtum*, e. gr. *nemo*, i. e. *nullus homo*, *nihil*, i. e. *nulla res*.

res. 2) Terminus distinguitur in terminum *complexum* et in *incomplexum.* Terminus *incomplexus*, alias *simplex* quoque dictus, est, qui unica uoce constat, e. gr. homo. Terminus complexus est, qui pluribus, quam una uoce, constat, e. gr. *lapis calidus.* 3) *Terminus* diuiditur in *finitum* et in *infinitum*, ille est, qui certum quid significat sine expressa negatione, e. gr. homo. Hic est, qui indefinite rem significat, e. gr. non homo. 4) Terminus distinguitur in *absolutum* et *comparatum.* Terminus comparatus est, qui exhibet notionem sine relatione ad aliam ideam, non intelligibilem sic e. gr. si dixero Goliath est *maior*, respectu scilicet Dauidis, tum non possum intelligere, quo modo Goliath *maior* dicatur, nisi simul tibi repraesentas Dauidem uel alium quemcunque, cuius respectu maior appellatur. Terminus absolutus est, qui intelligi potest sine relatione ad alterum terminum, e. gr. homo. 5) Terminus dispescitur in *abstractum* et *concretum.* Ille est, qui affectionem sine subiecto denotat, e. gr. *pietas.* Hic est, qui affectionem et subiectum, cui affectio competit, simul significat, e. gr. *pius.* 6) Terminus distinguitur in terminum *materialiter* sumtum, et *formaliter* acceptum. Nonnunquam scilicet sumitur terminus aliquis pro literis et syllabis, ex quibus constat, ita, ut praeponi queat; *haec*

Vox, *hoc Vocabulum*. Quam acceptionem termini ueteres uocant *suppositionem* termini *materialem*, e. gr. si dicis, uirtus est generis foeminini, item uirtus est bisyllabum, tunc uox *uirtus* accipitur in *suppositione materiali*. *Formaliter* accipitur terminus, cum terminus sumitur pro idea quadam, siue notione, quae termino significatur, cum e. gr. dico, uirtus est habitus, item uirtus nos felices reddit, tunc terminus uirtus accipitur in suppositione formali.

Reliquas diuisiones, aut exigui usus, aut ex ipsis uocibus facile intelligendas, aut ex usu frequentiori cognitas, aut in antecedentibus expositas, hic reticemus.

Cap. III.
De
Definitionibus.

§. 147.

Definitio est notio rei distincta completa, sermone siue oratione expressa. Ipse terminus uel res, quae definitur, dicitur *definitum*.

Hactenus actum est de ideis, c. I. itemque de signis idearum, siue terminis, c. II. Cum uero idea completa, terminis expressa, uocetur *definitio*, intelligitur, doctrinae

de

de ideis itemque terminis commodissime doctrinam de definitione subiungi.

§. 148.

Ex definitione definitionis patet, in definitione debere recenseri notas characteristicas, definitum ab aliis rebus discernentes.

Demonstr. Cum enim definitio sit notio rei definitae distincta, sermone siue oratione expressa, (§. 147.) notio autem distincta tum adsit, cum recensentur sigillatimque sistuntur notae characteristicae, rem repraesentatam ab aliis rebus internoscentes, (§. 75.) patet, in omni definitione recenseri debere notas characteristicas, rem definitam ab aliis rebus internoscentes.

§. 149.

Ex quo porro colligitur, non omnium rerum ideas, quas hominum intellectus capit, definitione posse ab hominibus declarari.

Demonstr. Cum enim definitio sit notio distincta sermone expressa, (§. 147.) omnium autem rerum distinctae notiones ha-

beri nequeant, (§. 81.) analysisque notionum in infinitum institui non possit, (§. 97.) apparet hinc ratio, cur omnium rerum ideas, quas hominum capit intellectus, ab homine definitione posse declarari, negamus.

Quemadmodum uero non opus est, ut analysin notionum in infinitum instituamus, (§. 97.) ita quoque non opus est aliquando definitione, cum saepius confusa rei notio nobis sufficiat. Nimiam itaque φιλοριςίαν siue excessum in definiendo ueterum reiicimus, inter quos fuisse, accepimus, qui ne olus quidem citra definitionem emturi uideri uolebant.

§. 150.

Non autem sufficit, qualescunque notas characteristicas in definitione enumerare, sed eiusmodi omnino notae characteristicae in definitione recenseri debent, quae sufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, in omni statu et tempore, discernendam.

Demonstr Cum enim definitio sit notio rei completa, (§. 147.) notionem autem completam

pletam tum demum, de re aliqua nobis formare cenſeamur, cum rem ita nobis repraeſentamus, ut notas characteriſticas eiusmodi nobis ſigillatim ſiſtamus, ſpeciatimque enumerare queamus, quibus res repraeſentata ab omnibus aliis rebus, in omni caſu, ſtatu et tempore poteſt diſtingui, (§. 88) manifeſtum eſt, in definitione eiusmodi notas ſiue characteres eſſe recenſendos, quibus res definita ſiue definitum ab omnibus aliis rebus, in omni caſu, in omni ſtatu et tempore, poteſt diſcerni.

§. 151.

Hinc conſequitur illud, notas in definitione recenſitas, debere eſſe eiusmodi, ut

1) aliis rebus, praeter definitum, non conueniant,

2) ut conueniant omnibus ac ſingulis ſub definito comprehenſis, uel ſpeciebus, uel indiuiduis.

§. 152.

Definitio dicitur *latior* ſuo definito, ſi eiusmodi notas characteriſticas exhibet, quae aliis rebus, praeter definitum, conueniunt. Definitio uero *anguſtior* dicitur ſuo definito, ſi eiusmodi notas ſiſtit, quae non omnibus, ſub definito comprehenſis, competunt.

Sic

Sic e. gr. si definires Deum per substantiam intelligentem, tunc definitio latior esset suo definito, quia notae hae, de Deo recensitae, possunt ad plura extendi, quam ad Deum. Anima enim et angeli sunt etiam substantiae intelligentes. Si uero *hominem* definires per animal eruditum, tunc haec definitio esset angustior suo definito, quia non ad omnia indiuidua, sub specie *hominis* comprehensa, potest adplicari.

§. 153.

Definitio non debet esse latior neque angustior suo definito.

Demonstr. Cum enim in definitione non debeant eiusmodi notae recenseri, quae aliis rebus praeter definitum conueniunt, (§. 151.) eiusmodi autem definitio, in qua notae recensentur, quae aliis rebus, praeter definitum, conueniunt sit *latior* suo definito, (§. 152.) consequens est, ut definitio non debeat esse latior suo definito.

Porro cum in omni definitione eiusmodi notae enumerari debeant, quae omnibus, sub definito comprehensis, conueniunt, (§. 151.) illa autem definitio, in qua notae exhibentur, quae non omnibus, sub definito comprehensis, conueniunt, dicatur *angustior* suo definito, (§. 162.) palam est, definitionem non debere esse angustiorem suo definito.

§. 154.

Universitäts Bibliothek Rostock http://purl.uni-rostock.de /rosdok/ppn815237057/phys_0128 DFG

§. 154.

Definitio debet esse adaequata suo definito.

Demonstrat Cum enim definitio neque latior, neque angustior esse debeat suo definito, (§. 153.) nihil aliud relinquitur, quam ut definitionem debere adaequatam suo definito esse affirmemus.

Poterat haec propositio ita quoque demonstrari: Concipe tibi definitum, tanquam totum, et ipsam definitionem, siue complexum notarum characteristicarum, totum constituentium, tanquam partes. Iam uero cum omnes partes simul sumtae sint ipsum totum, (per princ. ontologic.) omnes partes simul sumtae debent esse toti aequales. Alias enim totum sibi ipsi esset inaequale. (quod absurdum) Ex quo conficitur, notas characteristicas tanquam partes rei definitae, simul sumtas, debere esse aequales toti siue definito, siue, quod idem est, definitionem debere esse adaequatam suo definito, i. e. debere aeque late patere, quam ipsum definitum.

§. 155.

Hinc intelligis, definitionem cum definito debere reciprocari siue esse reciprocam.

De-

Demonstr. Cum enim definitio debeat esse adaequata definito, notaeque adeo characteristicae, in definitione recensitae, debeant aeque late patere, ac definitum ipsum, (§. 154.) intelligis, notas characteristicas posse in locum definiti substitui, et definitum rursus poni posse loco notarum characteristicarum. Quo in casu definitio cum suo definito reciprocatur. Vt adeo recte philosophi praecipiant, definitionem cum suo definito reciprocari debere.

Sic e. gr. potes dicere, omnis *spiritus* est substantia intellectu et uoluntate praedita, et omnis substantia, intellectu et uoluntate praedita, est spiritus.

§. 156.

Hinc manifestum fit, definitionem et definitum esse reuera *eadem.*

Demonstr. Cum enim definitio cum definito suo debeat reciprocari, (§. 155.) adeoque cum definito suo ita commutari possit, ut definitio in locum definiti, salua omni mutatione, possit substitui; patet, definitionem et definitum esse reuera *eadem.* *Eadem* enim dicuntur, quae sibi mutuo possunt substitui. (*per princ. metaphys.*)

§. 157.

§. 157.

Cui itaque conuenit definitio, eidem quoque conuenit definitum.

Demonstr. Quia enim definitio et definitum sunt eadem, (§. 159.) palam est, omni illi, cui conuenit definitio, definitum quoque competere debere. (*per princ. identit.*)

Ex hac positione ceteras quoque, huc pertinentes, philosophorum, regulas intelligis: Cui conuenit definitum, eidem quoque conuenit definitio. Cui non conuenit definitio, eidem nec conuenit definitum. Cui non conuenit definitum, eidem nec conuenit definitio.

§. 158.

Definitionem non debent ingredi modi siue accidentia.

Demonstr. Modi siue *accidentia* sunt eiusmodi affectiones siue praedicata, quae rei alicui non constanter et perpetuo insunt, (*per princ. Ontol.*) adeoque modi siue accidentia non sufficiunt ad rem aliquam ab omnibus aliis rebus *omni tempore* discernendam. Cum uero in definitionibus eiusmodi notae debeant recenseri, quae rem definitam ab omnibus aliis

aliis rebus in *omni tempore* distinguunt, (§. 150.) intelligitur, definitionem non ingredi debere modos siue accidentia.

Sic e. gr. falsa esset definitio, si hominem definires per animal *eruditum*. *Eruditum* esse est accidens hominis, eidemque eruditio non constanter ineſt, adeoque per eruditionem homo ab omnibus aliis rebus, in omni tempore, non potest distingui.

§. 159.

Ex quo conficitur, in definitione recenseri debere essentialia et attributa rei definitae.

Demonstr. Cum enim in definitione notae enumerari debeant, quae sufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus in omni tempore discernendam, (§. 150.) consequens est, ut in definitione enumerari debeant notae, quae rei definitae perpetuo et constanter insunt. Ea uero, quae rei perpetuo et constanter insunt, quaeque rationem sui sufficientem in essentia rei habent, dicimus *attributa*, *essentialia*, (*per princ. metaphys.* E. patet, in definitionibus attributa siue essentialia enumerari debere, per quae res definita ab omnibus aliis rebus in omni tempore potest distingui.

§. 160.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0132
DFG

§. 160.

In definitionibus uti debemus terminis claris.

Demonstr. Definitio est idea distincta, oratione expressa. (§. 147.) Cum uero idea tum demum sit distincta, cum notas characteristicas nobis clare repraesentamus, (§. 78.) consequens est, ut in definitionibus notas characteristicas clare nobis repraesentare debeamus, siue ita, ut easdem possimus a se inuicem discernere. (§ 64.) Hinc sequitur, ut in recensendis notis characteristicis eiusmodi terminis uti debeamus, quibus respondet notio clara. Terminus, cui adhaeret notio clara, dicitur *clarus*. E. in definitionibus uti debemus terminis claris.

§. 161.

Quo ipso intelligis, definitiones non debere esse obscuras.

§. 162.

Ad claritatem definitionum multum confert, si termini, definitionem ingredientes, prius definiantur et rite determinentur.

Demonstr. Si enim terminos, definitionem ingredientes, iam antea definiuisti, tunc de terminis, definitionem ingredientibus, distinctam ideam habes, (§. 147.) adeoque non possunt non quoque termini definiti esse clari. Vt ita intelligas, ad claritatem definitionum multum conferre, si termini, definitionem ingredientes, fuerint ante rite explicati.

Quod quidem, si unquam, in ordine certe systematico obseruari debet. Obseruauit quoque id ipsum prae ceteris *Cel. Wolfius*, qui in toto suo systemate ita definitiones disposuit, ut notas partiales, in definitionibus subsequentibus occurrentes, prius accurate definiuerit. Sic e. gr. cum Wolfius *mundum* definit *in cosmolog. lat.* §. *48.* per seriem entium finitorum, tam simultaneorum, quam successiuorum, inter se connexorum, definiuit iam antea in ontologia §. 837. quid sit *ens finitum*, item, quid sit *ens simultaneum* et *successiuum*, explicauit in *ontol.* §. *569.* quid sint *connexa*, definiuit §. *10. cosmolog.* Vt adeo mirer, posse Wolfianas definitiones, in quibus termini occurrentes semper explicantur in antecedentibus, a nonnullis incusari obscuritatis. *conf. Praefatio Philosophiae meae definitiuae praemissa.*

Quo-

Quousque autem in definiendis terminis, definitionem ingredientibus, debeas progredi, discere potes ex iis, quae de analysi notionum disputauimus. (§. 97.)

§. 163.

Definitio non debet idem per idem explicare.

Demonstrat. Cum enim definitio sit idea distincta, (§. 147.) consequens est, ut definitio idem per idem explicans, sit definitio nulla. Dum enim idem per idem explicatur, non notae characteristicae definiti sigillatim enumerantur, quia notae characteristicae rei alicuius, et res ipsa, a se inuicem differre debent.

E. gr. si nonnulli scholasticorum definiunt quantitatem per accidens, a quo res dicitur *quanta*, tunc cum termino *quantus* eandem notionem confusam iungunt, quam *quantitati* tribuunt, nullas uero recensent notas characteristicas, per quas quantitas agnoscitur. Idem enim est, ac si dicerent, quantitas est, cum res est quanta, i. e. quantitas est quantitas.

Hic tamen probe obserues, definitionem identicam nonnunquam legitime adhiberi. Cum scilicet terminus concretus fuerit in antecedentibus definitus, et in subsequentibus

terminum abstractum ita definiueris, ut terminus concretus, ab abstracto descendens, definitionem abstracti ingrediatur, tunc nihil peccatur. Sic e. gr. si definiuisti *sapientem* per illum, qui eligit optimum, et huic definitioni statim subiungis hanc: *sapientia* est perfectio mentis, qua quis est sapiens, tunc haec definitio, identica licet sit, admitti potest in ordine systematico. Idem enim est, ac si diceres: *sapientia* est perfectio mentis, qua quis eligit optimum. *Wolfius* definit in *ontolog. lat. §. 496. ens uerum* per eiusmodi ens, in quo datur ueritas. Haec definitio merito exploderetur, nisi §. antecedenti definiuisset *ueritatem* (metaphysicam scil.) per ordinem eorum, quae enti conueniunt.

§. 164.

Vides hinc, definitiones per synonyma non esse admittendas.

Demonstrat Qui enim definitiones per synonyma format, ille terminos adhibet, qui habent eundem significatum cum definito, (§. 147.) adeoque definitiones synonymicae idem per idem explicant. Cum uero definitio non debeat idem per idem explicare, (§. 163.) intelligitur, definitiones per synonyma non esse admittendas.

E. gr.

E. gr. definitio *infiniti* per id, quod nullos habet fines, est synonymica. Infinitum enim esse, et carere finibus, sunt synonyma grammatica.

§. 165.

Ex quo porro apparet, definitum minus ingredi debere definitionem.

Demonstr. Si enim definitum ingreditur definitionem, tunc definitum per definitum explicas, adeoque idem per idem definis. Cum uero definitio, idem per idem explicans, sit nulla, nec admitti debeat, (§. 163.) liquet, definitum minus ingredi debere definitionem.

§. 166.

Cauendum est, ne termini, qui definitionem ingrediuntur, definiantur rursus per ipsum definitum.

Demonstr. Terminis, qui definitionem ingrediuntur, recenseri debent notae characteristicae, sufficientes ad rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore, discernendam,

(§. 150.) adeoque termini, definitionem ingredientes, definitum plenius et clarius explicare debent. Si itaque terminos, qui definitionem ingrediuntur, et definitum explicare debent distinctius, explicas rursus per definitum, tunc reuera definitum per definitum explicas, adeoque formas definitionem identicam. Cum uero eiusmodi definitio, quae idem per idem explicat, sit definitio, deceptrix aut potius nulla, nec debeat admitti, (§. 163) apparet hinc ratio, cur cauendum esse affirmemus, ne termini, qui definitionem ingrediuntur, definiantur rursus per ipsum definitum.

E. gr. si quis *sapientiam* per habitum eligendi optimum definit, et τὸ *eligere optimum* explicat ita, ut, *eligere optimum*, nihil aliud esse, dicat, quam *sapienter* agere, tunc contra hanc regulam peccat. Re enim ipsa definitio sapientiae ita se habebit, *sapientia* est habitus sapienter agendi. En! definitionem identicam.

§. 167.

Cum terminus, definitionem ingrediens, per definitum explicatur, dicitur *committi circulus in definiendo*. Hinc *Wolfius circulum* in definiendo dicit esse uitium, quo in defi-

definitione admittitur terminus, cuius definitionem ingreditur definitum.

Exemplum circuli uitiosi habes in obseruatione praecedenti. Cur uero hoc uitium dicatur circulus, ratio in aprico est, uberiusque in recitationibus coram demonstrabitur.

§. 168.

Circulus in definiendo solicite est euitandus.

Demonstr. Cum enim cauendum sit, ne terminos, definitionem ingredientes, per definitum explicemus, (§. 166.) tum autem, cum terminos, definitionem ingredientes, per definitum explicamus, *circulum* committamus, (§. 167.) palam est, circulum in definiendo esse solicite uitandum.

§. 169.

In definitionibus non uti debemus terminis uagis, indeterminatis et impropriis siue metaphoricis, sed utendum est terminis propriis et fixis.

Demonstr. Cum philosophus in omni o-

mnino ſermone uti debeat terminis propriis, (§ 141.) itemque fixis, (§. 135.) adeoque translatos et uagos terminos reſpuat, (§§. citatt.) multo magis in definiendo utendum eſt terminis fixis et propriis, et improprii uagique ſunt ex definitionibus excludendi. In definitionibus enim condendis id intendimus, ut aliis ſignificemus, quomodo res definita ab omnibus aliis rebus, in omni caſu et tempore, poſſit diſcerni, (§. 150.) requiritur itaque, ut nos alii definientes intelligant. Cum uero ab aliis uix uel ne uix quidem intelligamur, ſi terminis impropriis et uagis uſi fuerimus, (§. 141.) intelligitur, in definitionibus eſſe adhibendos terminos proprios et fixos, uagosque et improprios ex iisdem eſſe proſcribendos.

Si terminus metaphoricus ſiue improprius in definitione quadam adhibetur, tunc debet antea definitione explicari, et ita a ſenſu aequiuoco liberari. E. gr. Wolfius definit *legem* per normam ſiue regulam, ſecundum quam actiones noſtras conformare obligamur. Vtitur hic Wolfius uoce metaphorica *normae* ſiue *regulae*. Sed recte utitur, quia, quid ſit *norma* ſ. *regula*, in ſyſtemate ſuo Wolfius iam determinauit. Per *normam* enim Wolfius nihil aliud intelligit, quam propoſitionem, quae determinat actiones noſtras,

noſtras, i. e. quae aliquid uel agendum, uel fugiendum dictitat.

§. 170.

In definitionibus formandis debemus terminos adhibere in recepto ſignificatu.

Demonſtr. Cum philoſophus, ſine neceſſitate, ab uſu loquendi et recepto uerborum ſignificatu recedere non debeat, (§. 145.) definitiones quoque ita inſtruat, ut terminos adhibeat in iisdem, qui uſu loquendi ſunt recepti.

§. 171.

In definitionibus abſtinendum eſt a terminis, qui negationem inferunt, ſiue, quod idem eſt, definitio negatiua non eſt toleranda.

Demonſtr. Cum enim in definitionibus clarius debeamus characteres euoluere, quibus definitum ab omnibus aliis rebus, in omni caſu et tempore, internoſcatur, (§. 150.) debemus per definitionem declarare, quid res ſit. Cum uero, ſi negatiuis uſi fuerimus definitionibus, non dicamus, quid res ſit, ſed, quid res non ſit,

patet, finem definitionis in definitionibus negatiuis non obtineri, adeoque definitiones negatiuas pro definitionibus non esse habendas.

Fit tamen persaepe, ut ob intellectus nostri imbecillitatem positiua rei attributa perspicere nequeamus. Hinc tolerandae nonnunquam definitiones negatiuae. Sed NB. in eo casu, ubi uersamur in euoluendis notis characteristicis notionum contradictorie et immediate oppositarum, tertium aliquod non admittentium. Hoc enim in casu, explicato contradictorie opposito uno, alteri tribuuntur characteres contradictorie oppositi. Sic e. gr. *ens compositum et simplex* sunt sibi ita opposita, ut tertium aliquod non admittant. Si itaque explicasti ens compositum per eiusmodi ens, quod constat partibus, a se inuicem distinctis, sed inter se connexis, poteris ens simplex definire per illud ens, quod non habet partes. Quod non licet, si uersatus fueris in terminis, qui non sunt contradictorii. Absurde definires *hominem*, quod non sit angelus. Inter angelum enim et hominem multa adhuc dantur tertia.

§. 172.

In accurata definitione genus et differentia specifica requiritur.

De-

Demonstr. In omni definitione enumerantur characteres, qui ceteris tantum competunt speciebus rerum, adeoque significare debent, quomodo species altera ab altera differat. Cum uero inter hos characteres semper quidam deprehendantur, qui sunt communes rei definitae cum aliis speciebus, adeoque specierum exprimant similitudinem, intelligitur, nonnulla attributa, in definitione recensita, *genus* exprimere. (§. 107.) Cum uero eiusmodi quoque characteres allegari debeant, quibus res definita, tanquam species, ab omnibus aliis speciebus dignoscatur, (§. 150.) manifestum est, definitionem quoque constare debere differentia specifica, (§. 117.)

§. 173.

Definitio dispescitur cum a ueteribus, tum a recentioribus philosophis, in *nominalem* et *realem*. Eadem hic utuntur appellatione, cum ueteres, tum recentiores, at aliud quid illi per definitionem nominalem et realem intelligunt, aliud uero quid per definitionem nominalem et realem indicant recentiores.

§. 174.

Per definitionem *nominalem* intelligimus eiusmodi definitionem, qua enumerantur notae

notae siue attributa, quae sufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore, distinguendam.

Aristotelici per definitiones nominales intelligebant grammaticas uocum explicationes.

Huc referebant α) *etymologiam*, qua in uocis definiendae originem et stirpem inquiritur; β) *synonymiam*, qua aliae, idem significantes, uoces, adducuntur; γ) *homonymiam*, qua affertur multiplex uocis significatio.

Veterum itaque definitio nominalis, quam ὀνοματολογίαν quoque appellitabant, respondebat semper quaestioni, *quid uox significet*, sed ipsorum definitio realis rem ipsam exhibebat, adeoque respondebat quaestioni: *quid res sit?* Eiusmodi autem definitionem nominalem siue uocum explicationem relinquimus Grammaticis, cum in definitionibus nominalibus formandis philosophus id agere debeat, ut notas recenseat, quae declarant significatum termini definiti. Sic e. gr. definitio nominalis *spiritus* est, cum uocem *spiritus* ita determinas, ut per *spiritum* nihil aliud intelligas, quam substantiam intellectu et uoluntate praeditam.

§. 175.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0144
DFG

§. 175.

Realis definitio recentioribus est notio distincta, quae exponit rei definitae genesin seu modum, quo fieri uel formari potest. Wolfius ita eam definit: *realis definitio* est, quae exponit modum, quo aliquid fieri potest. *Conf. log. lat.* §. 194

Sic e. gr. Wolfius *tristitiae* definitionem realem suppeditat *in psychol. empir. lat. p.* 470. cum eam definit per affectum, qui in nobis oritur ex opinione rei praesentis, quam nobis confuse, tanquam malum haud paruum repraesentamus.

In hac enim definitione exponitur, quomodo oriatur in nobis tristitia, adeoque modum, quo fieri potest in nobis tristitia, explicat.

Dicitur alias haec definitio realis *definitio genetica*, quia rei genesin siue ortum et causas exponit.

§. 176.

Definitiones nominales sunt arbitrariae.

Demonstr. In definitione nominali recensentur attributa, rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu et tempore, distinguentia, (§. 150.) cum uero unius rei

rei plura dentur attributa (per princ. metaphyſ.) patet, definitiones nominales a uariis uarie formari poſſe, adeoque eſſe arbitrarias, ſiue, quod idem eſt, in cuiusuis poſitum eſt arbitrio, quodnam ex pluribus attributis allegare uelit.

Poteſt quis aliud aliudue rei definitae attributum in definitione enumerare, modo attributum enumeratum α) ſit eiusmodi, ut ſufficiat ad rem definitam ab omnibus aliis rebus diſcernendam, β) ſit attributum aliquod, ex quo cetera, quae rei definitae competunt, legitimo nexu, deduci poſſunt. Caue itaque, putes, alterum ſtatim errare et labi, ſi non eadem tecum definitione nominali fuerit uſus.

§. 177.

Ex indole definitionis nominalis patet, non omnia attributa et characteres, qui rei definitae competunt, eſſe enumerandos, modo ea recenſeantur praedicata, quas ſufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus diſcernendam, et ex quibus cetera deduci poſſunt.

Cauendum uero eſt, ne exiſtimemus, quempiam omnia ea rei attributa, uel negare prorſus, uel in dubium uocare, quae in definitione non enumerantur. Contra hanc cautionem peccari ſubinde uideo, cum controuerſias Wolfianas lego. Sic e. gr. cum

cum Wolfius *animam* definit per ſubſtantiam, quae ſit praedita ui repraeſentatiua uniuerſi, pro ſitu corporis organici hanc definitionem ex eo capite impugnari, memini, quia nulla in eadem mentio fiat libertatis. Wolfium itaque, negant, admittere libertatem animae, quia ipſa definitio animae libertatem nullam adferat. De his plura coram.

§. 178.

Ex his intelligi poteſt:

α) Omnia finita poſſe definiri realiter, quia omnia habent ortum, qui ortus inueſtigari poteſt,

β) realem definitionem de Deo dari non poſſe,

γ) ad realem definitionem formandam requiri, ut cauſſas obiecti inquiramus, ut, quid earum quaelibet ad hoc producendum contuleris, diſpiciamus.

δ) Hinc patet, cur plurimarum rerum nullas habeamus definitiones reales. Cum enim cauſſas et ortum plurimarum rerum ignoremus, mirum non eſt, multarum rerum nullas dari a nobis poſſe definitiones reales.

§. 179.

A definitione differt *deſcriptio*. Sicut in defini-

definitione notae characteristicae enumerari debent, quae sufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu et tempore, discernendam, (§. 150.) ita contra in descriptione notae allegantur, quae rei descriptae non perpetuo et constanter, sed ad tempus, competunt, ut adeo *descriptio* nihil aliud sit, quam notio rei distincta, incompleta, oratione expressa.

E. gr. Si dico, *atramentarium* est uasculum ligneum, in mensa constitutum, et continens liquorem nigrum, ducendis lineis et literis aptum, tunc atramentarium describo. Notae enim hae atramentario non perpetuo competunt. Descriptiones sunt indiuiduorum, quae autem definiuntur, abstracta sunt, et maxime in classe specierum constituuntur.

Cap. IV.

De

Diuisionibus.

§. 180.

Quemadmodum ens aliquod, ex pluribus partibus compositum, generatim *diuidere* dicimur, si illud resoluimus in suas partes, ita logice quoque ideam aliquam

quam totalem, et plures determinationes complexam, diuidere ſolemus, ſi illam reſoluimus in ideas ſuas particulares. Vniuerſe itaque et generalius *diuiſionem* definimus per reſolutionem totius in partes ſuas. Id ipſum, quod diuiditur, et in partes ſuas diſtribuitur, dicitur *diuiſum*, ipſae autem partes, in quas diuiſum reſoluitur, dicuntur *membra diuidentia*.

Doctrinae de definitionibus ſubiungunt, cum ueteres, tum recentiorum nonnulli, caput de diuiſionibus. Idque iure meritoque optimo. Diuiſiones enim nihil aliud ſunt, quam definitiones nouae, ſecundum certas modificationes partium totius formatae. Si ens aliquod compoſitum et extenſum in ſuas partes reſoluimus, tunc illa diuiſio dicitur *phyſica*. Si uero ideam aliquam uniuerſalem in ſuas particulares ideas, ſi genus in ſuas ſpecies reſoluimus, tunc illa diuiſio nominatur *mentalis* ſiue *logica*. De qua in praeſenti capite. Num et quale diſcrimen ſit inter *diuiſionem*, *diſtinctionem* et *partitionem* reperiatur, uberius coram definietur.

§. 181.

Diuiſio a numero membrorum diuidentium diuerſas ſortitur denominationes. Quae duobus conſtat membris, dicitur *bimembris*

siue *Dichotomia*, quae tribus constat membris, appellatur trimembris, seu *Trichotomia*, quae quatuor habet membra, dicitur *quadrimembris*, siue *tetrachotomia*, et sic porro.

Exempla *dichotomias*, *trichotomias*, *tetrachotomias* adferam in ipsis lectionibus.

§. 182.

Si membra diuidentia diuidimus rursus in nouas partes, dicimur *subdiuidere*.

E. gr. Cum *conscientia* diuiditur in rectam et erroneam, recta autem conscientia distinguitur in certam et probabilem, subdiuidere dicimur. Quid sit *condiuisio*, apparebit ex iis, quae in recitationibus hoc loco adferam.

§. 183.

Cum, diuisionem esse totius, siue compositi resolutionem in suas partes, dixerimus, (§. 180.) patet, ut est compositum, siue totum, ita quoque esse eius diuisionem. Iam uero cum totum uariis sub relationibus considerari possit, oriuntur hinc uariae species diuisionis.

Totum uniuersale, siue *genus in species suas*, describitur, e. gr. animal est uel homo, uel brutum. *Totum essentiale in partes essentiales physicas*, e. gr. homo diuiditur in animam et

et corpus. 3) *Totum integrale*, seu *corporeum*, diuiditur in partes suas quantitatiuas. E. gr. corpus humanum dispescitur in caput, truncum et artus reliquos. 4) *Totum potestatiuum*, siue, quod constat uariis potentiis, siue facultatibus, diuiditur in suas realitates, e. gr. anima in uarias facultates, u. gr. sensus, imaginationem, memoriam, attentionem, abstractionem, etc. Addunt hic Philosophi diuisionem *subiecti* in sua accidentia, seu modos, e. gr. omnis homo est uel pius, uel impius, item *accidentis* per sua subiecta, e. gr. poena aeterna est uel diabolorum, uel hominum damnatorum, porro *effectus* per suas causas, e. gr. religionis christianae impugnatio *alia* ex ignorantia, *alia* ex malitia est, *causae* denique per suos effectus, e. gr. aliud uerbum Dei hominum mentes terret, aliud easdem solatur, ut euangelium. Res aliqua etiam per *obiecta* sua distribuitur, e. gr. aliud gaudium est ob creaturas, aliud ob Deum.

§. 184.

Membra diuidentia, simul sumta, debent esse adaequata diuiso, i. e. diuisum nec plus, nec minus complectatur, quam omnia membra diuidentia simul.

Demonstr. Diuisum consideratur, ut totum, membra autem diuidentia, ut partes simul sumtae, (§. 180.) cum autem omnes partes debeant esse aequales toti, (per princ. ontolog.) membra diuidentia debent quoque adaequare diuisum, siue, diuisum nec plus, nec minus complectatur, quam omnia membra diuidentia, simul sumta.

Alii hanc propositionem ita enunciant: *Membra diuisionis debent exhaurire totum diuisum.* Alii ita: *Diuisum et membra diuidentia, sub disiunctione simul sumta, debent esse reciproca.* Falsa hinc diuisio esset, si omne animal distingueres in hominem, brutum et plantam. Diuisum enim minus contineret, quam omnia membra diuidentia, simul sumta.

Planta enim non continetur sub conceptu animalis. Ceterae regulae bonae diuisionis continentur his positionibus: *Membra diuidentia sibi repugnent, nec unum eorum debet continere alterum.* Haec regula a nonnullis Logicorum ita proponitur: *Membra diuidentia nunquam coincidere debent.* Contra hanc regulam peccatur, cum *bonum* omne distribuitur in honestum, utile et iucundum. Membra enim diuidentia sibi non repugnant, sed coincidunt, et de se inuicem affirmari possunt: Omne enim honestum est

etiam

etiam utile et iucundum. 2) *Diuisio nihil contineat obscuritatis, adeoque termini euitentur, nihil significantes.* 3) *Tot membra diuidentia constituantur, quot ipsa rei diuisae natura suppeditat.* 4) *Hinc neque superstitiose nimis inhaerendum dichotomiis cum Ramistis, neque numerus membrorum diuidentium est nimium multiplicandus.* Idem enim, inquit Seneca, uitii habet nimia, quod nulla diuisio. 5) *Diuisio non faciat saltum*, hinc 6) *cauendum maxime est, ne, si membra contradictorie opposita opponantur, deinceps loco termini negatiui substituatur terminus positiuus, non perfecte aequipollens.* Contra hanc regulam peccant illi, qui omne ens distinguunt *in materiale et spiritum.* Debebant enim termino τῷ *materialis* opponere τὸ *immateriale*, sed loco huius termini negatiui substituunt terminum affirmatiuum *spiritus*, qui tamen termino negatiuo *immaterialis* non perfecte aequipollet. Non enim omne immateriale est spiritus, id quod uberius commonstratur in Metaphysicis. Ceterum rationes harum regularum speciatim in praelectionibus sumus enumeraturi.

Cap. V.

De Iudiciis et Propositionibus.

§. 185.

Cum mens nostra coniungit duas ideas, aut easdem separat, *iudicare* dicitur. *Iudicium* itaque, pro secunda mentis operatione sumtum, est nihil aliud, quam idearum coniunctio, uel separatio. Ideas autem secum inuicem *iungimus*, si unam ideam alteri conuenire, cogitamus, easdemque *separamus*, si unam ideam alteri non conuenire, seu repugnare, cogitamus.

Hactenus actum de prima mentis operatione, de simplici scilicet apprehensione, siue de nuda idearum formatione. Quia uero non modo res nobis simpliciter repraesentamus, sed ideas formatas quoque inter se ita conferimus, ut uideamus, num duae ideae inter se conueniant et non conueniant, et praeterea, percepto uero ambarum idearum nexu, illas inter se coniungimus, ordinis ratio exigit, ut nunc hanc idearum combinationem uel separationem exponamus.

§. 186.

Vt uero definitio iudicii clarior euadat, exem-

exemplum luculentius adferemus. Si e. gr. mens iudicat, Deum esse aeternum, tum 1) ideam *Dei* cum idea *aeterni* confert, ut perspiciat, num duae hae ideae inter se conueniant, aut non, 2) quando mens utriusque ideae conuenientiam animaduertit, has duas ideas ita inter se coniungit, ut statuat, Deum esse aeternum.

§. 187.

Iudicium, uerbis expressum, dicitur *propositio*, uel *enunciatio*. A Cicerone et Ramo uocatur *axioma*.

§. 188.

Affirmare dicimur, si unam ideam alteri conuenire, significamus, siue, si unam ideam alteri tribuimus. *Negamus* autem, si unam notionem alteri repugnare indicamus, siue, si unam notionem ab altera remouemus.

E. gr. Si significas, ideam *aeterni* conuenire ideae *Dei*, tunc affirmas, Deum esse aeternum. Si uero ideam *aeterni* ideae *mundi* repugnare indicas, negas, mundum esse aeternum.

§. 189.

Ex quo patet, omne iudicium esse uel affirmatiuum, uel negatiuum.

Demonstr. Cum enim omne iudicium consistat in idearum coniunctione uel separatione, (§. 185.) ideas autem coniungamus tum et separemus, cum unam alteri conuenire cogitamus, uel minus, (§. 185.) consequens est, ut in omni iudicio uel ideam unam alteri conuenire, uel non conuenire, cogitemus. In illo casu affirmas, in hoc negas. (§. 188.) E. omne iudicium est uel affirmatiuum, uel negatiuum.

§. 190.

In omni iudicio debet adesse res, de qua aliquid affirmatur, uel negatur, et debet quoque adesse aliquid, quod affirmatur et negatur.

Demonstr. Cum enim in omni iudicio coniungamus uel separemus ideas, (§. 185.) coniungere autem ideas tum demum dicamur, cum unam ideam alteri conuenire cogitamus, (§. 185.) siue, quod idem est, cum unam ideam alteri tribuimus, et ideas separemus, cum unam alteri repugnare cogitamus, siue, quod idem est, cum unam ideam ab altera remouemus, consequens est, ut in omni iudicio debeat aliquid adesse, cui uel tribuatur notio altera, uel a quo remoueatur eadem. E.

in

in omni iudicio debet adesse aliquid, de quo aliquid affirmetur, uel negetur. (§. 188.)

Porro cum unum alteri tribuere nequeas, uel ab eodem remouere, nisi quid adsit, quod tribuas aut remoueas, euidens est, in omni quoque iudicio debere aliquid adesse, quod affirmetur, uel negetur. (§. 188.)

§. 191.

Illud, de quo aliquid uel affirmatur, uel negatur, dicitur *subiectum*, id uero, quod affirmatur, uel negatur, appellatur *praedicatum*.

§. 192.

Vt adeo nunc intelligas, in omni iudicio debere adesse subiectum et praedicatum, (§. 190. 191.) et quia omnis propositio siue enunciatio est iudicium uerbis expressum, (§. 187.) euidens est, ad omnem quoque propositionem subiectum et praedicatum requiri, siue terminum, quo res ista enunciatur, de qua iudicatur, et terminum, quo determinatur, quid rei uel conueniat, uel non conueniat.

Subiecta et praedicata propositionum uocantur quoque *propositionum extrema*, quia ab initio et fine posita, propositiones terminant.

§. 193.

Praeter subiectum et praedicatum in omni quoque propositione debet adesse *copula*.

Demonstrat. Quia enim in omni enunciatione iudicium meum significo, (§. 187.) in omni autem iudicio notiones uel coniunguntur, uel separantur, (§. 185.) consequens est, ut in omni propositione uoce quadam opus sit, per quam notionum nexus uel separatio indicetur. Vox illa, quae subiectum praedicato coniungit, siue, quae nexum subiecti et praedicati indicat, dicitur *copula*. E. ad omnem propositionem praeter subiectum et praedicatum requiritur copula.

Copula autem, siue terminus, qui nexum subiecti et praedicati indicat, est uox EST. Cui, si particula *non* praefigitur, indicatur notionum separatio. Ille terminus EST aut ponitur expresse nonnunquam, aut latet. In illo casu habes *copulam explicitam*, in hoc *implicitam*, e. gr. *Deus est aeternus*, copula hic adest explicita, sed, si dicis, *Deus omnia conseruat*, copulam latere uides. Propositio enim resolui ita debet: Deus est conseruans omnia.

Copula a ueteribus praeterea diuiditur in

in *copulam secundi adiecti* et *tertii adiecti*. Illa est, cum terminus EST nullum praedicatum post se habet, sed notat tantum rei existentiam, e. gr. *Deus est*. Si uero uox EST praedicatum post se habuerit, quod cum subiecto coniungit, dicitur *copula tertii adiecti*, e. gr. *Deus est aeternus*.

§. 194.

Quae propositiones expressum subiectum, praedicatum et copulam habent, dicuntur *logicae* et *perfectae*, *imperfectae* autem dicuntur et *crypticae*, in quibus uel subiectum, uel praedicatum, uel copula, latent.

Huc referuntur quoque propositiones illae, in quibus nihil de altero uel affirmatur, uel negatur, quamuis nexus uocabulorum grammaticus obseruetur, quas uocant *non-logicas*. Tales sunt propositiones *optatiuae*, *imperatiuae*, *praecatiuae*, *interrogatiuae*, *exclamatiuae*, etc.

§. 195.

Varias propositionum species triplici illa notissimaque quaestione, *quae? qualis? quanta?* euoluunt philosophi. Ad quaestionem, *quae sit propositio?* respondendum praecipiunt, quod sit uel *simplex*, uel *composita*. Ad quaestionem, *qualis est propositio?* respondent, quod sit uel *affirmatiua*, uel *negatiua*.

Ad

Ad quaestionem denique, *quanta est propositio*, responderi uolunt, est uel *uniuersalis* uel *particularis*, uel *singularis*. De singulis sigillatim et distincte.

§. 196.

Propositio simplex, quae *categorica* quoque dicitur, est, in qua praedicatum, sine ulla conditione adiecta, de subiecto enunciatur.

E. gr. Haec propositio, *Deus est aeternus*, est propositio categorica. Sine ulla enim conditione de Deo praedicatum *aeterni* enunciatur. *Propositionem simplicem* uocant quoque illam, quae unico subiecto et unico praedicato constat.

§. 197.

Propositio *composita* illa est, in qua uel plura simul subiecta locum habent, uel praedicata.

E. gr. *Deus est et aeternus et omnipotens. Liberalitas et temperantia sunt uirtutes.* Hae propositiones sunt compositae, quia in prima sunt plura praedicata, in altera uero plura adsunt subiecta.

Ad propositiones compositas referunt 1) propositionem *hypotheticam*, siue *conditionalem*, 2) *disiunctiuam*, 3) *copulatiuam*. De singulis sigillatim.

§. 198.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0160
DFG

§. 198.

Propositio *conditionalis* siue *hypothetica* est, in qua praedicatum tribuitur subiecto sub addita aliqua conditione.

E. gr. *Si Deus est ens sapientissimum, eligit optimum*, est propositio hypothetica, siue conditionalis. De hac propositione hypothetica duas has obserues regulas: 1) *Conditio nihil ponit in esse*, i. e. quod sub conditione esse dicitur, illud nondum, sine illa adiecta conditione, esse existimandum est. E. gr. Si Caius diligens est, erit doctus. Si quis inde, omissa conditione, inferret, Caius erit doctus, contra hanc regulam peccaret. 2) *Conditio impossibilis habet uim negandi.* E. gr. si effeceris, ut heri fiat hodie, haeredem te opum mearum instituam, i. e. non te instituam haeredem.

Celeb. Wolfius recte existimat *log. lat. p. 228.* omnes propositiones categoricas tacitam hypothesin inuoluere. Cum enim nihil fit sine ratione sufficienti, (§. 3.) debet quoque semper uel in subiecti natura, uel extra eiusdem naturam deprehendi ratio, cur praedicatum ei uel competat, uel non. Ratio illa, ob quam praedicatum subiecto conuenit, dicitur *hypothesis*, illud autem, quod ob illam rationem subiecti tribuitur, dicitur *thesis*. Vnde est, ut *hypothesin* et *thesin* omni

pro-

propositioni inesse, iudicent accuratiores philosophi, *conf. Heinecc. element. logic. p. 39.* E. gr. si dixeris, *Deus est aeternus*, habes propositionem categoricam, (§. 196.) ratio uero debet adesse, cur dicas potius, *Deus est aeternus*, quam, *Deus non est aeternus.*

§. 199.

Propositio disiunctiua est, ubi ex pluribus praedicatis unum tribuendum esse subiecto affirmatur, sed quodnam eorum tribui debeat, non determinatur.

Est haec definitio *Celeb. Wolfii in log. lat. p. 282.* Hanc propositionem disiunctiuae definitionem sequenti illustrabimus exemplo. E. gr. si quis dixerit, *aut anima est ens simplex, aut compositum*, tunc alterutrum horum praedicatorum animae tribuendum est, quodnam uero tribuendum sit, non determinatur. Praedicata, quae in propositione disiunctiua sibi repugnant, dicuntur *membra disiuncta.* De his propositionibus sequentes notes regulas.

1) *Plena esse debet membrorum disiunctorum enumeratio.* Vnde falsa est sequens propositio: Aut peccatum est ens creatum, aut increatum. Datur enim adhuc ens introductum. 2) *Membra disiuncta sibi debent ita*

ita esse opposita, ut simul consistere non possint. Falsa hinc esset propositio: Actio aut est pia, aut decora.

§. 200.

Propositio *copulatiua* est, si subiectum et praedicatum ita connectuntur, ut uel utrique subiecto sigillatim possit tribui idem praedicatum, uel eidem subiecto possint tribui singula praedicata.

E. gr. *Deus est et omnipotens et omniscius.*

§. 201.

Cum propositiones formamus, tunc modum persaepe determinamus, quo praedicatum subiecto conueniat, uel non conueniat. Quod cum fit, dicuntur propositiones istae *modales.*

Tales modi sunt quatuor: 1) *necesse est*, 2) *contingit*, 3) *possibile est*, 4) *impossibile est.* E. gr. *necesse est, mundum, sole splendente, illustrari. Contingit, nonnullos, qui philosophiae operam dant, in Atheismum prolabi. Possibile est, Titium aegrotare. Impossibile est, ut scriptura sacra errores nobis tradat.*

§. 202.

Propositiones adhuc considerandae sunt expo-

exponibiles. Sunt autem propositiones *exponibiles* eiusmodi propositiones, quae ob particulas quasdam aliquam inuoluunt difficultatem et multiplicitatem, ut per aliquot alias propositiones explicari debeant, si illis sua constare debet claritas.

Ad exponibiles referuntur 1) *propositiones exclusiuae*, 2) *exceptiuae*, 3) *restrictiuae*, 4) *comparatiuae*.

§. 203.

Propositio exclusiua est, in qua difficultatem et multiplicatum sensum adferunt particulae exclusiuae.

Sunt autem particulae exclusiuae, *solus*, *unicus*, *solum*, *tantum*, *duntaxat etc.* E. gr. *sola fides iustificat*, est propositio exclusiua.

Exclusiua est uel exclusi subiecti, uel exclusi praedicati. Illa est, ubi particula exclusiua refertur ad subiectum, e. gr. sola fides iustificat. Haec est, in qua particula exclusiua refertur ad praedicatum, e. gr. Caius *tantum* calumniari nouit, i. e. nihil aliud didicit, quam artem calumniandi.

De exclusiua notamus hanc regulam: *exclusiua non excludit quoduis*, *sed tantum opposita*, e. gr. si dicimus: *sola fides iustificat*, non

non excludimus hoc ipso meritum Christi, aut gratiam Dei, sed tantum bona opera. Sed haec de exclusiua.

§. 204.

Propositio exceptiua est, in qua particulae exceptiuae difficultatem per sensum multiplicatum adferunt.

Sunt autem particulae exceptiuae: *praeter*, *nisi*, *praeterquam*, *excepto*, etc. E. gr. Omne ens, praeter Deum, est contingens, est propositio exceptiua. Quomodo exponantur cum exclusiuae, tum exceptiuae, in lectionibus ipsis demonstrabitur.

§. 205.

Propositio restrictiua est, in qua particulae restrictiuae multiplicatum sensum ob difficultatem inferunt.

Sunt uero particulae *restrictiuae*, uel limitatiuae: *quatenus*, *qua*, *in quantum*, *quod attinet ad*, *quoad*, etc. E. gr. Homo, qua animam, est *incorruptibilis*.

Propositiones restrictiuae distinguuntur in propositiones *specificatiuas* et *reduplicatiuas*. De quibus speciatim in recitationibus.

§. 206.

Propositio comparatiua est, in qua particu-

la aliqua comparatiua subiecti praedicatique relationem ad se inuicem afficit.

Particulae autem comparatiuae sunt *magis*, *minus*, *plus*, *maxime*, etc. E. gr. Atheismus est magis pernicioſus, siue est pernicioſior, quam superſtitio.

In omni autem comparatiua propoſitione tria occurrunt, 1) res, quae inter se comparantur, 2) aliquid, in quo comparantur, quod uocant *tertium comparationis*, 3) requiritur, ut tertium comparationis uni rerum comparatarum maiori gradu tribuatur, alteri in minori. Id, cui tertium comparationis in maiori gradu tribuitur, dicitur *maius comparatum*. Id uero, cui tertium comparationis minori gradu tribuitur, dicitur *minus comparatum*. e. g. in hac propoſitione, *Wolfius accuratius demonſtrat, quam Leibnitius* res comparatae sunt *Wolfius* et *Leibnitius*, tertium comparationis est *accurata demonſtratio*, siue *rigor demonſtrandi*, comparatum maius est *Wolfius*, comparatum uero minus est *Leibnitius*.

Quomodo propoſitiones comparatiuae exponantur, itemque quid sint propoſitiones *proprie* et *improprie* comparatiuae, docebo uberius in praelectionibus.

Ceterum ad exponibiles referuntur a non-

nonnullis quoque propositiones *inceptiuae*, e. gr. Caius incipit esse pius, *desitiuae*, e. gr. Caius desinit esse diligens. *Continuatiuae*, e. gr. Caius continuat esse diligens, et denique *exhibitiuae*. Definiunt autem Logici *propositionem exhibitiuam* per eiusmodi propositionem, in qua loco subiecti *pronomen* adhibetur *demonstratiuum* ad exhibendum alicui aliquod, quod est ex duabus rebus copulatum, quarum *principalis* minusque sensui obuia in praedicato exprimitur, altera uero, quae magis patet, non expressis uerbis ponitur, et *uehiculum* appellatur. Sic, ostenso marsupio, pecunia repleto, dicere possum, hoc est pecunia, ubi res principaliter significata, est *pecunia*, uehiculum uero *marsupium*. Talis exhibitiua propositio est illa Iesu: *Hoc est corpus meum*. Hactenus de *exponibilibus*, quas merito inter propositiones compositas retuleris, quippe quae non unicum subiectum et praedicatum unicum inuoluunt, sed plures omnino propositiones, si analysis instituatur, et expositio accedat.

§. 207.

Ad qualitatem nunc propositionum accedimus, secundum quam omnis propositio uel *affirmans* est, uel *negans*.

§. 208.

Propositio affirmatiua est, in qua praedicatum tribuitur subiecto, *negatiua* uero est, in qua praedicatum remouetur a subiecto.

Negatiuae propositionis signum est negatio NON, quae particula NON in propositionibus negatiuis semper ad copulam referri debet.

Plures dantur casus, in quibus negatio ingredi potest propositionem, adeoque copulam non afficit. Deprehendimus in multis propositionibus, quod negatio terminum tantum aliquem, aut termini partem, cui NON immediate praeponitur, afficiat. Quo in casu habes propositiones *infinitas*, e. gr. propositio infinita est sequens: Adam in statu integritatis potuit non mori. Sed propositio sequens est negatiua: Adam in statu integritatis non potuit mori. Haec falsa est propositio, illa uera.

§. 209.

Propositio, ratione quantitatis, est uel *uniuersalis*, uel *particularis*. Illa est, si hypothesis siue conditio, sub qua praedicatum enunciatur de subiecto, latet in ipsa subiecti natura. *Wolfius* ita propositionem uniuersalem definit: in qua subiectum est terminus communis, species nempe uel genus, praedica-

dicatum autem conuenit singulis speciei indiuiduis, uel singulis generis speciebus, harumque indiuiduis.

E. gr. *Homo est rationalis*, est propositio uniuersalis, ratio enim, siue hypothesis, sub qua rationalitas praedicatur de homine, latet in ipsa natura et definitione hominis. Subiectum in hac propositione est terminus uniuersalis, nempe species, et praedicatum est eiusmodi, ut ad omnia indiuidua, sub specie contenta, applicari queat.

§. 210.

Signum uniuersalitatis in propositione affirmatiua est uox *omnis*, in negatiua, *nullus*.

§. 211.

Cum propositio uniuersalis habet signum uniuersalitatis sibi additum, tunc dicitur propositio *uniuersalis definita*, cum uero propositio uniuersalis absque signo uniuersalitatis adfuerit, tunc habes propositionem *uniuersalem indefinitam*.

E. gr. *Omnis homo est mortalis*, est propositio *uniuersalis definita*, quia hic comparet signum uniuersalitatis. Sed si dixeris: Homo est rationalis, tunc haec quidem propositio est uniuersalis, sed *indefinita*.

§. 212.

Perſpicuum hinc eſt, uniuerſalitatem propoſitionis minus recte cognoſci ex ſigno uniuerſalitatis praepoſito.

Demonſtrat. Cum enim detur propoſitio uniuerſalis indefinita, (§. 211.) in propoſitione autem indefinita uniuerſali nullum ſignum uniuerſalitatis compareat, (§. cit.) manifeſtum eſt, ſignum uniuerſalitatis non efficere propoſitionem uniuerſalem.

Sumas e. gr. hanc propoſitionem: Omnis homo eſt eruditus. Huic propoſitioni ſignum uniuerſalitatis praefixum uides, nec tamen eſt uniuerſalis. Vt adeo minus recte a Scholaſticis illa propoſitio dicatur uniuerſalis, cuius ſubiecto praefigitur ſignum uniuerſale. Aliud criterium allegetur neceſſe eſt, ex quo diiudicetur propoſitionis uel uniuerſalitas, uel particularitas, idque ex ipſa ſubiecti natura deſumi debet.

§. 213.

Porro hinc liquet recte affirmari a philoſophis, propoſitiones indefinitas in communi ſermone aequipollere uniuerſalibus.

Si

Si quis e. gr. diceret indefinite, *cantores amant humores* item: *Galli sunt adulteri*, neque *cantores*, neque *Galli* has ferrent propositiones indefinitas, facile easdem admissuri, si pro particularibus haberent. Hactenus de propositione uniuersali.

§. 214.

Propositioni uniuersali opponitur *particularis*. Est autem propositio particularis, in qua subiectum est terminus communis, genus nempe uel species, praedicatum uero non conuenit, nisi quibusdam speciei uel generis indiuiduis. Nota particularitatis est uox *quidam*.

E. gr. *quidam homo est pius*. Hic, ut uides, subiectum est terminus communis, nempe species, praedicatum autem est eiusmodi ut non omnibus indiuiduis, sub hac specie contentis, competat.

§. 215.

Propositionis particularis subiecto nunc signum particularitatis praefigitur, nunc omittitur. In illo casu habes *propositionem particularem*, eamque *definitam*, in hoc *propositionem particularem indefinitam* habes.

§. 216.

Vt adeo hinc rursus intelligas, 1) signum

particularitatis non pertinere ad naturam et essentiam propositionis particularis, generatim consideratae, sed tantum definitae, (§. 215.) 2) non ideo propositionem esse particularem, quamuis signum particularitatis sit praefixum.

Permagni refert, propositiones particulares in scientiis transformari in uniuersales. Id uero sequenti ratione fieri potest. Si propositionem habueris particularem, tum ad hypothesin, conditionem, siue determinationem attendas, sub qua praedicatum subiecto competit, et eam determinationem addas, tum praedicatum subiectis omnibus competet, quae sunt sub iisdem circumstantiis, iisdemque determinationibus gaudent. E. gr. Haec propositio: *quidam homo est Philosophus*, est propositio particularis. Si hanc propositionem commutare uolueris in uniuersalem, rationem exquiras, cur hoc praedicatum quibusdam hominibus competat. Inuenies scilicet, quia quidam homines habitu rationes rerum perspiciendi et asserta sua demonstrandi gaudent. Hinc nunc efficietur uniuersalis propositio, si determinationem et conditionem addideris h. m. *Omnis homo, qui gaudet habitu rationes rerum inuestigandi et asserta sua demonstrandi, est philosophus.*

Ab

Ab hac consideratione dependet analysis propositionum, quae est resolutio in thesin et hypothesin. De qua analysi propositionum eiusque usu plane insigni in recitationibus plura differam.

§. 217.

Propositio singularis est, cuius subiectum est individuum, siue terminus singularis.

E. gr. *Caius est eruditus*, *Iosephus est castus*, sunt propositiones singulares.

§. 218.

Ex his omnibus uides, omnes propositiones esse uel uniuersaliter affirmantes, uel uniuersaliter negantes, uel etiam particulariter affirmantes, uel particulariter negantes.

Differentiam hanc propositionum indicarunt scholastici per quatuor has uocales A, E, I, O. A significat uniuersalem affirmantem, E uniuersalem negantem, I particularem affirmantem, O particularem negantem.

§. 219.

Ad differentiam nunc accedimus propositionum, quoad obiectum et euidentiam earum. Quoad obiectum, siue rem illam, quae propositione continetur, omnis propositio diuiditur in propositionem *theoreticam* et *practicam*. Quoad euidentiam, siue praedica-

dicationis claritatem, propositio omnis est uel *demonstrabilis*, uel *indemonstrabilis*. De singulis sigillatim.

Hic uel maxime exponi debent propositiones, quas in Mathematicorum scriptis obuias esse nouimus, quasque ipsi peculiaribus nominibus, in methodo sua, a se inuicem discreuerunt.

§. 220.

Propositio theoretica dicitur, in qua aliquid, quod subiecto inest, de eodem affirmatur, uel negatur. *Propositio practica* est propositio, in qua aliquid fieri posse affirmatur, uel fieri debere postulatur.

E. gr. *Homo est rationalis. Deus est aeternus*, sunt propositiones theoreticae. Haec autem propositio, *quicunque uult habitum sibi acquirere, debet actiones easdem crebrius repetere*, est propositio practica.

§. 221.

Propositio indemonstrabilis dicitur, in qua nexus subiecti, et praedicati, intellectis terminis, statim patet. In casu opposito propositio dicitur *demonstrabilis*, siue *demonstratiua*.

E. gr. Haec propositio: *Fieri non potest, ut aliquid eodem tempore sit et non sit*, est propositio indemonstrabilis, quia statum

per

per terminos patet. Sed haec propositio, *anima est immortalis*, est propositio demonstrabilis, siue demonstratiua, quia haec propositio non est ex terminis manifesta, et in psychologia rationali ex multis aliis propositionibus demonstratur.

§. 222.

Propositio indemonstrabilis theoretica uocatur *axioma.*

E. gr. Hae propositiones, *totum est maius sua parte*, item *impossibile est, idem simul esse et non esse*, sunt axiomata.

Veteres uocabant tritos illos Metaphysicorum canones quoque axiomata. Quia uero illi canones et dicteria philosophorum plerumque sunt propositiones sensus uagi et indeterminati, multisque adhuc exceptionibus sunt obnoxiae, minus recte uocari posse illos axiomata, rigoroso sensu, in praelectionibus commonstrabo. Axioma enim, ui uocis, indicat eiusmodi propositionem, cui auctoritas aliqua in conuincendo competit, quaeque ob dignitatem suam et euidentiam intrinsecam assensum extorquet, ita, ut praefidiis alienis, quibus assensus extorqueatur, plane non indigeat. conf. *Hagen de methodo mathematica, p. 239.* et *Bülfingeri dissert. de axiomatibus philosophicis. Tubing. hab.*

Ad

Ad axiomata referunt recentiores

1) Omnem illam propositionem, quae ex unica definitione immediate deduci potest. Ita enim Wolfius in commentatione breui de meth. mathem. §. 30. *Quicquid ex consideratione eorum, quae in una definitione continentur, immediate deducitur, axioma uocamus, si quid rei conuenire, aut non conuenire, enunciet.* Sumas e. gr. hanc definitionem: Spiritus est substantia, intellectu et uoluntate praedita. Si ex hac unica definitione has positiones immediate deduxeris: *Spiritus est substantia. Spiritus est intellectu praeditus. Spiritus est uoluntate praeditus. Quicquid non est intellectu et uoluntate praeditum, illud non est spiritus.* Tunc hae propositiones uocantur axiomata.

2) Ad Axiomata referuntur *propositiones identicae*, in quibus idem, quoad uocem atque sensum, de se ipso affirmatur. E. gr. Tales propositiones identicae sunt sequentes: *Homo est homo.* Item: *Quicquid habet partes, illud gaudet quoque multitudine partium.*

3) Et quia omnes definitiones sunt propositiones identicae, (§. 146.) patet, propositiones, in quibus definitio praedicatur de definito, aut uice uersa, de definitione definitum, referri

referri recte inter axiomata. E. gr. *Quicquid est spiritus, debet esse substantia intellectu et uoluntate praedita. Et quicquid est substantia intellectu et uoluntate praedita*, illud recte inter spiritus refertur.

§. 223.

Postulatum dicitur propositio practica, indemonstrabilis, siue propositio aliqua practica, quae immediatae ex unica definitione concipitur et deducitur.

E. gr. Definias *felicitatem* per statum durabilis gaudii. Si ex hac unica definitione has positiones deduxeris practicas: *Qui uult felicitate potiri, debet id agere, ut in statu gaudii durabilis uersetur.* Item: *Homo redditur felix per id, quod ipsi durabile gaudium affert*, tum hae propositiones dicuntur *postulata.*

§. 224.

Theorema uocatur propositio theoretica demonstrabilis, siue demonstratiua. Siue: *Theorema* est propositio theoretica, ex pluribus definitionibus, inter se collatis, eruta.

E. gr. Haec propositio: *Ens simplex caret omni magnitudine*, est theorema, quia haec propositio debet demonstrari ex definitione *entis simplicis* et definitione *magnitudinis.* In omni theoremate attendendum est ad

duo

duo momenta, *thesin* scilicet, siue ipsam *propositionem*, quae enunciat, quid rei conueniat, uel non, et *probationem theseos*, quae nexum uel repugnantiam, ope idearum quarundam intermediarum, clare luculenterque declarat. Probatio autem plerumque his literis concluditur: Q. E. D. i. e. *quod erat demonstrandum.*

§. 225.

Problema dicitur propositio practica demonstrabilis, siue, est propositio practica, ex pluribus definitionibus deducta.

E. gr. *Voluntas est emendanda per praeiudiciorum abolitionem.* Haec propositio est demonstranda, et regulae practicae speciem induit.

Vox *problematis* alias duplici potissimum sensu sumitur, 1) pro quaestione, qua operatio aliqua continetur producenda. Si autem modus operationis producendae indicatur, tum ille modus operationis indicatus dicitur *solutio problematis*, e. gr. *Quomodo emendatur uoluntas hominis?* est hoc sensu *problema*, solutio autem problematis esset sequens: *si in intellectu uiua et distincta boni maliue repraesentatio excitatur, tum efficitur id, ut uoluntas nil appetat, nisi uerum bonum, et nil auersetur, nisi uerum malum. Quo ipso emendatur.* 2) Vox *problematis* significat quoque

que propositionem et quaestionem dubiam, de qua in utramque partem disputari potest. E. gr. *num anima a parentibus propagetur?*

§. 226.

Corollaria, quae alias quoque dicuntur *consectaria*, itemque *porismata*, sunt propositiones, quae sine multa ratiociniorum ambage ex definitionibus uel propositionibus aliis inferuntur.

Si e. gr. hoc theorema fuerit positum: *Affectus turbant attentionem*, et ex hoc theoremate hanc propositionem elicueris: E. *et ira turbat attentionem*, tunc haec ultima propositio dicitur *corollarium*.

§. 227.

Singulis his propositionum generibus addi solent *scholia*, quae illustrant ea, quae adhuc obscura uideri poterant.

Ad scholia itaque omnes illae adnotationes pertinent, quibus usus propositionis demonstratae, historia, neque minus ratio, qua auctor ad hanc illamue propositionem peruenerit, explicantur. Si e. gr. *principium indiscernibilium* explicasses et demonstrasses, et in annotatione aliqua adiecta, uel primum huius principii auctorem, uel eiusdem usum, uel obiectiones nonnullorum, contra

contra illud formatas, uel alia, hoc principium illustrantia, adferres, tunc integra illa annotatio, qua haec adferuntur, quae ad illustrandum principium indiscernibilium pertinent, diceretur *scholion.*

§. 228.

Lemmata dicuntur propositiones, ex aliena disciplina desumtae, et in subsidium adductae, ad demonstrationem alicuius propositionis in disciplina, quam tractamus, obuiae, absoluendam.

E. gr. si in philosophia morali theorema demonstrare uelles: *omnes actiones bonae uel malae sunt intrinsece et per suam naturam bonae, uel malae*, ad hoc autem demonstrandum in subsidium uocares propositionem illam metaphysicam: *essentiae rerum sunt necessariae*, tunc haec propositio dicitur *lemma.*

§. 229.

Hactenus de propositionum differentia. Proximum est, ut addamus quaedam, de propositionum *affectionibus*, de quibus scholastici multa operose magis, quam utiliter praeceperunt. Ad affectiones propositionum pertinent α) *oppositio*, β) *subalternatio*, γ) *conuersio*, δ) *aequipollentia*. De singulis ea adferemus, quae nobis in accurata ratiocinatione usui esse possunt.

§. 230.

§. 230.

Oppositio est propositionum inter se pugnantium collatio, ubi una affirmat, quod altera negat.

E. gr. inter duas has propositiones datur oppositio: *Mundus est ens contingens*, *Mundus non est ens contingens.* Diuiditur autem oppositio in *contrariam*, *contradictoriam* et *subcontrariam.*

§. 231.

Propositiones, quarum una uniuersaliter negatur, quod in altera uniuersaliter affirmatur, de eodem subiecto, dicuntur *contrariae.*

E. gr. *Omnis sapiens eligit optimum*, *Nullus sapiens eligit optimum*, sunt propositiones contrariae. De propositionibus contrariis nota hanc regulam: *Contrariarum propositionum utraque falsa esse potest, at nunquam utraque uera.* Si has duas habueris propositiones: O. *eruditus est pius*, N. *eruditus est pius*, tunc facile uides, has duas propositiones esse contrarias, et ambas falsas.

§. 232.

Contradictoria propositio est, quae idem praedicatum de eodem subiecto affirmat et negat, siue, cum propositiones uniuersaliter affirmantes et particulariter negantes, uel uniuersaliter negantes et particulariter affirmantes,

tes, inter se comparantur, tunc hanc *oppositionem* uocamus *contradictoriam.*

E. gr. *Omnis sapiens eligit optimum, quidam sapiens non eligit optimum.* De indole et requisitis uerae contradictionis plura coram adferam. Nota interim: *Contradictoriarum propositionum alteram semper ueram, alteram falsam esse.*

§. 233.

Subcontraria oppositio est inter duas particulares propositiones.

E. gr. *Quidam homo est doctus, quidam homo non est doctus.* De propositionibus subcontrariis nota est regula: *Subcontrariae propositiones ambae uerae, at non ambae falsae esse possunt.* Duae hae propositiones modo memoratae, sunt uerae, sed duae falsae esse non possunt. Tantum de oppositione.

§. 234.

Subalternatio est illa propositionum affectio, qua propositio latior, siue maioris extensionis, includit propositionem angustiorem, siue minoris extensionis, siue: *subalternatio* est relatio uniuersalis propositionis, atque particularis inter se, quae idem subiectum idemque praedicatum habent. *Vniuersalis* propositio, quae

quae includit particularem, dicitur *subalternans Particularis* autem propositio, quae sub uniuersali continetur, dicitur subalternata.

E. gr. *Omne animal uiuit et sentit*, *quoddam animal uiuit et sentit.* Prior propositio dicitur subalternans, posterior subalternata.

Hic notes uelim regulas sequentes: 1) *Si subalternans est uera, subalternata quoque est uera.* Si e. gr. uerum est, *omne animal uiuere*, uerum quoque est, *quoddam animal uiuere.* 2) Non uero uice uersa, *si subalternata est uera, subalternans quoque erit uera.* Verum est, *quendam hominem esse doctum*, non ideo uerum est, *omnem hominem esse doctum.* 3) *Si subalternans est falsa, non ideo statim falsa est* subalternata. E. gr. Falsum est, *omnem hominem esse doctum*, non uero ideo falsum est, *quendam hominem esse doctum.* Harum regularum rationes in recitationibus enumerabo.

§. 235.

Conuersio dicitur talis mutatio propositionis, ubi subiectum fit praedicatum, et u. u. salua qualitate s. ueritate propositionum.

E. gr. Hae propositiones: *Omnis spiritus est intelligens, et omne intelligens est spiritus,*

dicuntur conuerti. Prior propositio, cuius subiectum et praedicatum transponitur, dici solet *conuertenda*, uel *conuersa*. Posterior, quae ex hac permutatione oritur, dicitur *conuertens*.

Triplex statuitur conuersio: 1) *simplex*, qua eadem quantitas et qualitas propositionum seruatur, e. gr. *Nullus uirtuosus calumniis delectatur*, E. *Nullus, qui calumniis delectatur, est uirtuosus*. 2) *Per accidens* conuersio fit, qua mutatur quantitas propositionum. E. gr. *Omnis doctus est homo*, E. *quidam homo est doctus*. 3) *Per contrapositionem*. Cum qualitas terminorum mutatur, qualitate et quantitate manente. E. gr. Quidam homo non est sapiens, E. quoddam, quod est non sapiens, est homo.

propositionum

§. 236.

Supereſt *aequipollentia* propoſitionum. Propoſitiones autem dicuntur *aequipollentes*, quae uerbis quidem diſcrepant, ſed ſenſum eundem habent.

E. gr. *Affectus turbant attentionem; mens noſtra turbatur in attendendo ab affectibus*, ſunt propoſitiones aequipollentes. Multa hic operoſius a ſcholaſticis ſunt tradita, quae tamen recte cum cel. Syrbio ad luſus Logicorum ſcholaſticorum difficiles referas. Quae hic ſciri merentur, ea uero in ipſis ſcholis adducam.

Cap. VI.
De
Ratiocinatione
et
Syllogismo.

§. 237.

Hactenus actum est de iudicio et propositione. Cum uero idearum conuenientiam uel separationem non immediate semper perspicere possimus, illud fiat, necesse est, ope alicuius ideae tertiae, cum scilicet ex comparatione duarum idearum cum tertia colligimus, coniungendaene sint, an separandae. Atque ita ex duobus iudiciis, notionem communem habentibus, tertiam elicimus, quod uocant *ratiocinari.*

E. gr. si comparas *Deum* cum ente *indestructibili* et *simplici*, satis intelligis, *Deum* et *ens indestructibile* posse iungi. Atque ita nunc ratiocinium ita conficies:

O. ens simplex est ens indestructibile,
Deus est ens simplex, E.
Deus est ens indestructibile.

Hic iudicium tuum: *Deus est ens indestructibile*, deriuas ex duobus iudiciis hisce: O. *ens simplex est ens indestructibile, Deus est*

ens simplex. Haec duo iudicia notionem communem habent, scil. ideam entis simplicis.

§. 238.

Hinc intelligis, ad omne ratiocinium non plures ideas requiri, quam tres, et tria tantum iudicia adesse debere.

Demonstr. Cum enim ratiocinium oriatur ex comparatione duarum idearum cum tertia, (§. 137.) perspicuum est, in ratiocinatione non plures conceptus requiri, quam quidem tres.

Porro cum omne ratiocinium sit actus mentis, quo ex duobus iudiciis, notionem communem habentibus, tertium elicimus, (§. 137.) manifestum est, ad omne ratiocinium non plura requiri, quam tria iudicia.

§. 239.

Per experientiam deprehendimus, ordinem cogitandi in formandis ratiociniis ita procedere:

I. Rem aliquam siue notionem ad genus aliquod uel speciem referimus, atque tum omne illud, quod de genere illo uel specie, ad quam obiectum retulimus, affirmatur, uel negatur, de ipso quoque obiecto, ad genus uel speciem relato, affirmamus uel

uel negamus. Hic est prior modus cogitandi in conficiendis ratiociniis.

II. Ordo cogitationum quoque ita instituitur. Cum in obiecto A notas uel characteres animaduertimus, qui definitionem aliquam constituant, tunc obiecto illi A definitum conuenire iudicamus, (§. 157.) & cum notas et characteres ab obiecto abesse obseruamus, tunc obiecto illi A definitum non conuenire pronunciamus.

E. gr. *Iram* referimus ad genus, nimirum *Affectus*. Omne itaque illud, quod de affectu tibi suppeditat memoria, uel imaginatio, e. gr. *quod affectus turbent attentionem*, eadem adplicas ratione ad *iram*, sequentem in modum:

O. affectus turbat attentionem,
O. ira est affectus, E.
O. ira turbat attentionem.

Hoc ratiocinium ad primum cogitandi modum est conformatum. Exemplum posterioris modi nunc habet.

E. gr. in Caio obseruas ipsum esse tranquillum et laetum in rebus aduersis, cum uero per imaginationem tibi succurrat, hos characteres esse characteres hominis *patientis*, infers, Caium esse patientem, sequentem in modum:

Quicunque laetus et tranquillus est in rebus aduersis, ille est patiens,
Atqui Caius laetus et tranquillus est in rebus aduersis, E.
Caius est patiens.

§. 240.

Omnia itaque ratiocinia affirmatiua nituntur hac positione: *Quicquid de genere uel specie omni praedicari potest, illud etiam praedicatur de quouis sub illo genere uel specie comprehenso.* Item: *Cui competit definitio, illi quoque conuenit definitum.*

Atque his propositionibus absoluitur peruulgatum illud DICTVM DE OMNI, quod recte pro fundamento ratiociniorum affirmatiuorum habetur.

§. 241.

Si negatiue ratiocinamur, tunc cogitationes nostras ad hanc regulam conformamus: *Quicquid de genere uel specie omni remouetur, uel negatur, illud quoque de quouis sub illo genere uel sub illa specie contentio negatur.* Item: *Cui non conuenit definitio, illi quoque non conuenit definitum.*

His comprehenditur DICTVM DE NVLLO, quod adeo recte fundamentum ratiociniorum negatiuorum esse creditur.

§. 242.

Ratiocinio, tanquam actui mentis interno, respon-

reſpondet *ſyllogiſmus*, tanquam actus externus, qui ideo uocatur *oratio*, ratiocinia mentis declarans, ſiue, ſyllogiſmus eſt ratiocinium uerbis expreſſum.

Vocabula συλλογίζειν et συλλογίζεσθαι, ex ſcholis Arithmeticorum ad Logicos tranſierunt. Quemadmodum enim arithmeticus ex datis duabus quantitatibus cognitis tertiam incognitam elicit, ita intellectus, quoties ratiocinatur, ex comparatione duarum idearum cum tertia colligit, num illae componendae ſint, an ſeiungendae, ſunt uerba *Heineccii in element. logic.* §. 76.

§. 243.

Ex quo patet,

1) quemadmodum idea et terminus, iudicium et propoſitio, differunt, ita quoque differre ratiocinium et ſyllogiſmum.

2) Cum, quicquid ualet de definitione, ualeat quoque de definito, (§. 157.) perſpicuum eſt, quiquid demonſtrari poteſt de ratiociniis, idem quoque ualere de ſyllogiſmis.

§. 244.

Omnis itaque ſyllogiſmus tot conſtare debet terminis atque propoſitionibus, quot ratiocinium notionibus atque iudiciis conſtat.

Demonstr. Cum enim syllogismus sit ratiocinium uerbis expressum, (§. 242.) consequens est, ut, quot ratiocinium notionibus et iudiciis constat, tot debeat syllogismus complecti notiones, et iudicia uerbis expressa. Notio, uerbis expressa, dicitur terminus, (§. 103.) et iudicium uerbis expressum, dicitur propositio, (§. 185.) E. quot ratiocinium notionibus et iudiciis constat, tot debet syllogismus terminis et propositionibus constare.

§. 245.

Syllogismus nec plures, nec pauciores, debet continere terminos, quam tres.

Demonstr. Cum syllogismus tot constet terminis, quot ratiocinium ideis, siue notionibus, (§. 244.) ad ratiocinium autem tantum tres requirantur ideae, siue notiones, (§. 238.) manifestum est, syllogismum nec plures, nec pauciores debere continere terminos, quam tres.

Roetenbeccius in Logica hanc in rem ita pronunciat: in omni syllogismo est aliquid 1) *de quo*, 2) *quod*, 3) *ex quo*, discurritur. Hinc tres etiam oriuntur termini.

Cel.

Cel. quidem *Ridigerus* ratiocinationem per quatuor terminos, tanquam nouum quid, inuentam a se esse putat, *in sensu ueri et falsi p. 341.* sed monstrabimus coram, si duo adfuerint medii termini, tunc non adesse unicum, sed plures syllogismos.

Termini autem sunt 1) praedicatum conclusionis, 2) subiectum conclusionis, 3) terminus aliquis communis, qui exprimit ideam illam tertiam, cum quo subiectum et praedicatum conclusionis comparatur.

§. 246.

Subiectum conclusionis dicitur *terminus minor*, et praedicatum conclusionis dicitur *terminus maior*. Terminus autem tertius, cuius ope conclusionis praedicatum cum subiecto conclusionis connectitur, dicitur *terminus medius*.

Praedicatum autem conclusionis ideo uocatur terminus *maior*, quia praedicatum plerumque est maioris extensionis et latitudinis, quam subiectum. Subiectum autem conclusionis dicitur ideo terminus *minor*, quia subiectum est minoris extensionis et latitudinis, quam praedicatum. Terminus autem medius dicitur *medius*, quia nexum constituit subiecti et praedicati conclusionis, adeoque hoc mediante, conclusionis subiectum cum praedicato combinatur.

Prae-

Praedicarum et subiectum conclusionis dicuntur quoque termini extremi, e. gr. *sumas* hunc syllogismum: O. *affectus turbat attentionem*, O. *ira est affectus*, E. *omnis ira turbat attentionem*, tunc terminus minor est *ira*, (ira enim est subiectum conclusionis,) terminus maior est, *turbat attentionem*, (quia est praedicatum conclusionis) terminus medius est *affectus*, quia, mediante idea affectus, praedicatum hoc potius, quam aliud, tribuitur irae, adeoque rationem hic terminus in se continet, cur de ira praedicem, quod turbet attentionem. Hos tres terminos dicunt esse *materiam* syllogismi *remotam*, quia omnis syllogismus componitur ex propositionibus, tanquam ex sua materia, omnes autem propositiones componuntur ex terminis, hinc terminos *principia materialia remota* syllogismorum dicimus. Hactenus de terminis.

§. 247.

Omnis syllogismus tribus constare debet propositionibus.

Demonstr. Tot syllogismus propositionibus constare debet, quot ratiocinium iudiciis, (§. 244.) cum uero omne ratiocinium constare debeat tribus iudiciis, (§. 238.) oppido patet, syllogismum tribus quoque propositionibus constare debere.

§. 248.

§. 248.

Prima harum propositionum dicitur *maior*, secunda, *minor*, tertia, *conclusio*. De singulis sigillatim.

§. 249.

Maior propositio dicitur illa syllogismi propositio, in qua terminus maior, siue praedicatum conclusionis, (§. 246.) combinatur cum termino medio.

Dicitur haec propositio a Cicerone *propositio κατ' ἐξοχήν*.

§. 250.

Propositio minor est, in qua terminus minor, siue subiectum conclusionis, combinatur cum medio termino.

Dicitur alias haec propositio minor *assumtio*, itemque assumtum.

§. 251.

Maior et minor propositio, coniunctim sumtae, uocantur *praemissae*.

Dicuntur autem ideo praemissae, quia conclusioni praemittuntur.

§. 252.

Conclusio dicitur illa syllogismi propositio, quae ex combinatione terminorum, in praemissis syllogismi diuersorum, formatur.

E. gr.

E. gr. in hoc syllogismo:

Omne uitium animi tranquillitatem turbat,
Auaritia est uitium, E.
Auaritia animi tranquillitatem turbat.

Propositio maior est: *Omne uitium animi tranquillitatem turbat.* Propositio minor est: *Auaritia est uitium*, conclusio est: *Auaritia animi tranquillitatem turbat.*

§. 253.

Figura syllogismorum est dispositio medii termini cum duobus terminis conclusionis.

§. 254.

Quot itaque modis medius terminus cum subiecto et praedicato conclusionis in praemissis potest disponi, tot habes syllogismi figuras.

§. 255.

Constat ex combinationis doctrina, tres quantitates, quarum media bis sumi debet, non posse, nisi quadruplicem combinationis ordinem, praestare. In syllogismo igitur, in quo tres termini occurrunt, (§. 245.) et quorum medius bis sumi debet in praemissis, (§. 245.) non possunt esse, nisi quatuor combinationes medii termini cum extremis.

Patebit hoc uberius ex schemate sequenti, ubi S indicat subiectum conclusionis, siue terminum minorem, P significat praedicatum

tum conclusionis, siue terminum maiorem, M innuit terminum medium.

1 fig.		2 fig.		3 fig.		4 fig.	
M	P	P	M	M	P	P	M
S	M	S	M	M	S	M	S

Quintam transpositionem literae M semel cum P et semel cum S non eruet.

§. 256.

Quatuor tantum syllogismi figurae sunt possibiles.

Demonstr. Quot modis medius terminus cum subiecto et praedicato conclusionis in praemissis potest disponi, tot habes syllogismi figuras, siue tot figurae sunt possibiles, (§. 254.) iam uero quatuor tantum modis medius terminus cum subiecto et praedicato conclusionis, siue extremis potest disponi, (§. 255.) E. quatuor, tantum figurae syllogisticae sunt possibiles.

De singulis itaque figuris speciatim nunc acturi sumus.

§. 257.

Figura prima est, ubi medius terminus in maiori propositione est subiectum, et in minori propositione praedicatum, conf. schema §. 255. allegatum.

E. gr.

E. gr. Omne *ens cogitans* est spiritus,
Anima humana est *ens cogitans*,
E. anima humana est spiritus.

Hic medius terminus, *ens cogitans*, est in propositione maiori subiectum, et in minori propositione praedicatum.

§. 258.

Secunda figura est, ubi medius terminus in maiori et minori propositione est praedicatum.

E. gr. O. animal *uiuit et sentit*,
N. lapis *uiuit et sentit*, E.
N. lapis est animal.

§. 259.

Tertia figura est, in qua terminus communis siue medius in maiori et minori propositione est subiectum.

E. gr. O. *animal* uiuit et sentit,
O. *animal* est substantia, E.
Qu. substantia uiuit et sentit.

§. 260.

Quarta figura est, ubi medius terminus in maiori propositione est praedicatum, in minori propositione autem subiectum.

E. gr. O. animal uiuit et sentit,
O. quod uiuit et sentit, est substantia, E.
Quaedam substantia est animal.

§. 261.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0196
DFG

§. 261.

Explicatis hactenus figuris syllogismorum, nunc ad syllogismorum leges, siue regulas explicandas, nos accingimus, quarum alias, deprehendimus, esse eiusmodi, ut ad omnes syllogismos, cuiuscunque demum figurae sint, pertineant, aliae uero tantum ad syllogismos huius illiusque figurae spectant. Illae sunt *generales*, hae uocantur speciales.

§. 162.

Inter generales regulas referimus primo loco: *syllogismus non debet plures habere terminos, quam tres.*

Hanc propositionem iam demonstrauimus §. 245. Quia uero quatuor termini non *explicite* semper adsunt, sed uariis tectisque modis irrepere solent, hos quidem modos, quibus quatuor termini syllogismum ingredi soleant sigillatim percensebimus. 1) Scilicet quatuor termini adsunt, si *aequiuocatio* in terminis locum habuerit.

E. gr. Omnis spiritus est intellectu et uoluntate praeditus,

Spiritus uini est Spiritus, E.

Spiritus uini est intellectu et uoluntate praeditus.

2) quatuor termini irrepere solent, per *suppositionis mutationem.*

E. gr. Omne ens est generis neutrius,
Faemina est ens, E.
Faemina est generis neutrius.

Hic in prima propositione terminus *ens* supponitur *materialiter*, in altera uero formaliter. (conf. §. 164. in annotat. p. 106.)

3) quatuor termini ingrediuntur syllogismum per confusionem termini abstracti cum concreto.

E. gr. Omnis iustitia est habitus,
Caius est iustus, E.
Caius est habitus.

Plura, hanc in rem, adferemus in praelectionibus.

§. 263.

Regularum generalium altera haec est: Medius terminus nunquam debet ingredi conclusionem.

Demonstr. Medius terminus est ille terminus, qui continet rationem in se, cur praedicatum in conclusione cum subiecto uel copuletur, uel non, (§. 246.) adeoque est caussa efficiens conclusionis (per def. causs.) Cum uero caussa efficiens non ingrediatur constitutionem effecti (per princ. ontol.) patet, medium termi-

terminum non ingredi debere conclusionem.

Potest haec regula ita quoque demonstrari: Medius terminus est terminus communis praemissarum, (per def.) conclusio uero est combinatio terminorum a praemissis diuersorum, (§. 252.) E. medius terminus in conclusionem non ingredi debet.

E. gr. O. bonus miles est homo,
Caius est bonus miles, E.
Caius est bonus homo.

In hoc syllogismo medius terminus ex parte ingreditur conclusionem.

§. 264.

Ex puris particularibus nihil sequitur.

Demonstr. Cum enim omnes syllogismi nitantur dicto de omni et nullo, (§. 140.) ui autem dicti de Omni et Nullo de nonnullis affirmetur, uel negetur, quod de omni genere uel specie affirmatur, uel negatur, (§. 240. 241.) consequens est, ut, si conclusio est particularis, una praemissarum sit uniuersalis. Vt adeo ex puris particularibus nihil sequi constet.

Non ualet consequentia in hoc syllogismo.

Qu. homo est pius,
Qu. homo est impius, E.
Qu. impius est pius.

§. 265.

Ex puris negantibus nihil sequitur.

Demonstr. Syllogismus enim, in quo purae negatiuae adhibentur, peccat contra dictum de Nullo. Vi enim huius dicti ita concludendum est: Non competit omni, E etiam huic non competit, (§. 241.) Vt uero demonstres, remoueri siue negari aliquid de hoc indiuiduo, uel hac specie, quia idem remouetur de genere, requiritur, ut ostendas, hoc indiuiduum, siue hanc speciem, sub specie uel genere contineri. Adeoque affirmatiua una praemissarum esse debet. Quo ipso intelligitur, ex puris negatiuis nihil sequi.

E. gr. non ualet, si ita argumentaris:
N. impius saluatur,
N. pius est impius, E.
N. pius saluatur.

§. 266.

Non sit plus uel minus in conclusione, quam fuit in praemissis.

Demonstr. Ponamus, plus esse in conclusione,

ſione, quam fuit in praemiſſis, tunc noua aliqua determinatio, uel ad ſubiectum, uel ad praedicatum concluſionis accedet, quae non adfuit in praemiſſis, adeoque ſubiectum uel praedicatum concluſionis alium acquiret ſignificatum, quam habuit in praemiſſis, ſicque ex immutato ſenſu terminorum quatuor exorientur termini. Cum uero in ſyllogiſmo non debeant eſſe plures termini, quam tres, (§. 245.) conſequens eſt, ut in concluſione non debeat plus eſſe, quam fuit in praemiſſis.

Porro cum fuerit in concluſione minus, quam fuit in praemiſſis, tunc determinatio aliqua uel ſubiecti uel praedicati, quae adfuit in praemiſſis, in concluſione omittetur. Ex quo itidem alius terminorum ſenſus emergit, adeoque quatuor hinc oriuntur termini. Cum uero, quatuor terminos adeſſe debere, negetur, (§. 245.) ſequitur, ut non minus adeſſe debeat in concluſione, quam fuit in praemiſſis.

E. gr. Qui mundum contemnit, iniurias patitur.

Qui Chriſtum ſequitur, mundum contemnit, E.
Qui Chriſtum ſequitur, in aeternum iniurias patitur.

§. 267.

Pars debilior praemiſſarum dicitur praemiſſa particularis et negatiua.

§. 268.

Concluſio ſequi debet partem debiliorem, i. e. ſi una praemiſſa fuerit uel particularis, uel negatiua, tunc concluſio quoque debet eſſe particularis, uel negatiua.

Demonſtr. Ponamus enim, concluſionem eſſe uniuerſalem, quum una praemiſſa fuerit particularis, tunc plus erit in concluſione, quam eſt in praemiſſis. Propoſitio enim uniuerſalis plus ſemper continet, quam propoſitio particularis. Cum uero non debeat eſſe plus in concluſione, quam fuit in praemiſſis, (§. 266.) perſpicuum eſt, concluſionem non debere eſſe uniuerſalem, ſed particularem, cum una praemiſſarum fuerit particularis. Praemiſſa particularis dicitur *pars debilior* praemiſſarum, (§. 267.) E. concluſio ſequi debet partem ſuam debiliorem. Porro ponamus, concluſionem eſſe affirmatiuam, ſi una praemiſſarum fuerit negatiua, tunc eiusmodi argumentandi ratio erit contra Dictum de Nullo. Vi enim Dicti de Nullo negandum eſt de quibusdam,

busdam, quod de omni negatur. (§. 241.) Requirit itaque Dictum de Nullo 1) propositionem, qua B negatur de A, quae est maior propositio, adeoque negatiua, 2) requirit propositionem, qua ostenditur, seu affirmatur, C contineri seu comprehendi sub A, quae est minor propositio, adeoque affirmatiua, 3) postulat propositionem, qua negatur C de A, quae est conclusio, adeoque negatiua. Vt adeo uideas, conclusionem debere esse negatiuam, si una praemissarum fuerit negatiua, atque ita, conclusionem sequi semper partem debiliorem, hinc intelligitur.

Hae sunt regulae generaliores syllogismorum, quae omnibus syllogismis cuiuscunque figurae sunt communes. Nunc ad specialiores, easque primae figurae, regulas explicandas et demonstrandas accedamus.

§. 269.

In prima figura maior propositio semper debet esse uniuersalis.

Demonstr. Vi Dicti de Omni ita semper argumentandum: Quodcunque ualet de omni, ualet quoque de singulis, adeoque a genere ad speciem determinatam concludere debemus. (§. 240.) Si uero ma-

ior propositio non est uniuersalis, tunc non a genere ad speciem, siue a propositione subalternante ad subalternatam concludimus. Adeoque eiusmodi syllogismus non quadrat ad Dictum de Omni.

Ponamus, maiorem propositionem esse particularem, tunc conclusio quoque debet esse particularis, quia conclusio sequi debet partem suam debiliorem. (§. 268.) Iam uero, si conclusio est particularis, minor quoque propositio deberet esse particularis, (conclusio enim et minor propositio habent idem subiectum. Eodem itaque modo, quo subiectum in conclusione cum suo praedicato connectitur, debet quoque in minori propositione connecti, alias significatus et sensus terminorum immutaretur, adeoque quatuor inde exsurgerent termini, quod est contra §. 245.) Sic haberes puras particulares. Cum uero ex puris particularibus nihil sequatur, (§. 264.) minor propositio, si maior fuerit particularis, non potest esse particularis, sed deber uniuersalis esse. E. Si maior propositio in prima figura esset particularis, tunc minor propositio deberet esse particularis et uniuersalis simul. Particularis deberet esse, quia subiectum in minori propositione eodem modo cum praedicato connecti debet, quo subiectum in conclusione cum suo praedicato coniungitur.

tur. Vniuersalis deberet esse, quia ex puris particularibus nihil sequitur. Cum uero impossibile et absurdum sit, aliquam propositionem simul esse uniuersalem et particularem, absonum quoque est, propositionem maiorem esse particularem.

E. gr. Non ualet consequentia, si ita argumentaris:

Quoddam ens est corpus,
O. Spiritus est ens, E.
Qu. Spiritus est corpus.

§. 270.

Propositio minor in prima figura non debet esse negatiua, sed affirmatiua.

Demonstr. Dictum enim de Nullo requirit, ut quod negatur de genere A, in propositione maiori, idem negetur de specie C, in conclusione, (§. 241.) cum uero in conclusione non possis de specie C, negare id, quod in maiori propositione de genere A negasti, nisi ostenderis, affirmatiue in minori propositione speciem C contineri, seu comprehendi sub genere A, manifestum est, minorem propositionem, ui dicti de Nullo, debere esse affirmatiuam.

Hinc non ualet consequentia, si ita argumentari uelis:

Quicquid sui sibi conscium est, illud existit,
Atqui hic mundus non est sui sibi conscius,
E. hic mundus non existit.

§. 271.

Cum conclusio in prima figura uniuersaliter affirmat, tum utraque praemissarum uniuersaliter affirmans esse debet.

Demonstr. Fac enim, conclusionem esse uniuersaliter affirmantem, nec utramque praemissarum esse uniuersaliter affirmantem, tunc aut maior propositio non erit uniuersaliter affirmans, aut minor, aut utraqua simul. Si maior propositio non est uniuersaliter affirmans, debet esse particulariter affirmans, cum uero demonstratum sit, maiorem propositionem non posse esse particularem, (§. 269.) relinquitur id, ut debeat esse uniuersalis. Minor propositio quoque non potest esse particularis, si enim haec fuerit particularis, tunc conclusio quoque debet esse particularis, (quia sequitur partem debiliorem 268.) quod est contra hypothesin. Neque utraque praemissarum potest simul esse particularis, quia sic conclusio

clusio deberet quoque esse particularis, quod rursus est contra hypothesin. Vt taceam, ex puris particularibus nihil sequi. (§. 264.) Relinquitur itaque id, ut, si conclusio fuerit uniuersalis, praemissarum utraque debeat esse uniuersalis.

§. 272.

Quoties in prima figura conclusio fuerit uniuersaliter negans, maior propositio debet esse uniuersaliter negans, minor uero uniuersaliter affirmans.

Demonstr. Cum maior propositio in prima figura non possit esse particularis, (§. 269.) debet esse uniuersalis, si uero maior propositio debet esse uniuersalis, tunc erit aut affirmans, aut negans. Fac, esse eandem affirmantem, tunc, quia minor propositio in prima figura quoque esse debet affirmans, (§. 270.) conclusio non potest esse negatiua, sed erit affirmans. Quod uero cum hypothesi pugnat. E. si conclusio erit uniuersaliter negans, maior quoque debet esse uniuersaliter negans.

Quod autem minor propositio debeat esse uniuersaliter affirmans, cum conclusio fuerit uniuersaliter negans, ita probamus: Mino-

Minorem debere esse in prima figura affirmantem, probauimus, (§. 270.) si itaque est affirmans, tunc aut uniuersaliter affirmat, aut particulariter. Fac, minorem propositionem particulariter affirmare, tunc conclusio quoque debet esse particularis, quia conclusio et minor propositio unum idemque subiectum habent, quod eodem modo in minori propositione combinari debet cum suo praedicato, quo connexum est in conclusione cum praedicato. Cum uero conclusionem hic assumamus *uniuersaliter* negantem, non potest esse particularis, adeoque minor propositio, si conclusio fuerit uniuersaliter negans, debet esse uniuersaliter affirmans.

§. 273.

Cum in prima figura conclusionem particularem eamque affirmantem habueris, tunc maior propositio debet esse uniuersalis, et quidem affirmans, minor uero affirmet particulariter.

Demonstr. In prima figura minor propositio et conclusio uno eodemque subiecto gaudent, adeoque minor propositio et conclusio eandem habeant quantitatem, alias diuersimode idem subiectum, siue

siue idem terminus acciperetur. Ex qua diuersa acceptione, cum oriantur quatuor termini, quod est contra §. 245, intelligitur, in prima figura debere esse minorem propositionem particularem, cum fuerit conclusio particularis.

Porro cum minor semper debeat esse in prima figura affirmans, (§. 270.) consequens est, ut, si conclusio est particulariter affirmans, minor quoque particulariter affirmans esse debeat. Atque in hoc casu maior debet esse uniuersalis. Fac enim esse eam particularem, tunc habebis puras particulares, ex quibus nihil sequitur. (§. 264.) Fac porro, esse eam negatiuam, tunc conclusio quoque erit negatiua, quia conclusio sequitur partem debiliorem, (§. 268.) quod est contra hypothesin. E. cum conclusio est particulariter affirmans, tunc maior propositio debet esse uniuersalis affirmans.

§. 274.

Quoties in prima figura conclusio fuerit particularis, et quidem negatiua, toties maior propositio debet esse negatiua, et quidem uniuersaliter, et minor propositio debet esse particulariter affirmans.

Demon-

Demonstr. Si conclusio negat, una ex praemissis quoque debet esse negans, (§. 272.) cum uero in prima figura minor propositio debeat esse affirmans, (§ 270.) perspicuum est, si conclusio est negatiua, maiorem propositionem debere esse negatiuam. Porro si conclusio est particulariter negans, tum minor quoque propositio debet esse particularis, quia minor et conclusio idem habent subiectum, adeoque etiam eandem habere debent quantitatem si uero minor est particularis, debet esse particulariter affirmans, (§. 270.) ergo, si conclusio est particulariter negans, minor debet esse particulariter affirmans. Et quia maior debet esse negatiua, (per demonstr.) ex puris autem particularibus nihil sequitur, (§. 264.) relinquitur, ut maior propositio, si conclusio fuerit particularis negans, sit uniuersaliter negatiua.

§. 275.

Pergimus nunc ad regulas secundae figurae. *In secunda figura maior propositio semper debet esse uniuersalis.* Ratio huius regulae eadem est, quam dedimus § 269, ubi demonstrabamus, propositionem maiorem in prima figura semper debere esse uniuersalem.

E. gr. non sequitur, si in secunda figura ita argumentatus fueris:

Q. sub-

Q. substantia est spiritus,
N. corpus est spiritus, E.
Quoddam corpus non est substantia.

§. 276.

In secunda figura conclusio semper debet esse negatiua.

Demonstr. Cum enim semper in secunda figura altera praemissarum deprehendatur esse negatiua, conclusio autem sequi debeat partem suam debiliorem, (§. 268.) consequens est, ut conclusio quoque in secunda figura debeat esse negatiua. Propositio enim negatiua refertur ad partem debiliorem praemissarum.

§. 277.

In tertia denique figura minor semper sit affirmans.

Rationem huius regulae iam dedimus §. 270, ubi demonstrauimus, in prima figura minorem propositionem debere esse affirmatiuam.

§. 278.

In tertia figura conclusio semper sit particularis.

Demonstr. Cum enim in tertia figura unam praemissarum semper deprehendamus particularem, particularis autem propositio

sitio referatur ad partem debiliorem praemissarum, (§. 267.) et conclusio imitari debeat partem suam debiliorem, (§. 268.) sequitur, ut conclusio in tertia figura debeat semper esse particularis.

§. 279.

Hactenus de figuris syllogismorum, regulisque singularum figurarum. Quia uero deprehendimus, propositiones, in qualibet figura, secundum quantitatem et qualitatem, alia aliaue ratione, disponi, insimulque comperimus, nouas hinc oriri syllogismorum species, nouas has syllogismorum species, ex diuersa trium propositionum dispositione oriundas, paucis perspiciemus.

§. 280.

Nouae autem hae syllogismorum species, sub certa figura, tanquam sub genere comprehensae, dicuntur *modi syllogismorum*, ut adeo modum definiamus per dispositionem trium propositionum secundum has quatuor differentias, A, E, I, O.

Hae quatuor uocales, quae diuersitatem propositionum, ratione quantitatis et qualitatis, indicant, possunt in tribus propositionibus multiplici ratione transponi, quod ostendit Illustr. Leibnitius *de arte combinator. probl. 2. n. 15. p. 13.* Sexaginta quatuor harum uocalium in tribus positionibus transpo-

transpositiones esse possibiles, commonstrat *Hanschius*, item *Crosa in Log. pag. 572.* Tot itaque etiam modi sunt possibiles, ex quibus aliqui tantum sunt, qui regulis syllogisticis conformes sunt, et qui adeo in syllogismis legitimis adhiberi possunt. Modi itaque legitimi, et qui concludunt, ab illegitimis distinguuntur per regulas, in antecedentibus §§. demonstratas.

Aristotelici uocabulis quibusdam illos modos expresserunt, in quibus uocales quantitatem et qualitatem propositionum significant, literae autem consonae ideo sunt adiectae, ut memoriae consuleretur. Inseruiunt praeterea hae uoces nobis in eo, ut statim possimus intelligere, quot modis praemissae ratione quantitatis et qualitatis uariari possint.

§. 281.

Scholasticorum nomina, quibus modos et uarias species syllogismorum expresserunt, sequentibus uersiculis comprehenduntur.

PRIMAE FIGVRAE MODI.

bArbArA, cElArEnt, *primae*, dArII
fErIOque

MODI SECVNDAE FIGVRAE.

cEsArE, cAm-Es-trEs, fEstInO,
bArOcO, secundae.

MODI TERTIAE FIGVRAE.

Tertia, grande ſonans, recitat: dArApti, fElAptOn, adiungens dIſAmIs, dAtIſI, bOc ArdO, fErIſOn.

§. 282.

Singulorum modorum exempla ſubiungemus, ne quid tibi obſcurum maneat.

FIGVRAE I.

bAr *Omnis affectus turbat attentionem,*
bA *Omnis ira eſt affectus, E.*
rA *Omnis ira turbat attentionem.*

cE *N. ens ſimplex habet figuram,*
lA *O. anima humana eſt ens ſimplex, E.*
rEnt *N. anima humana habet figuram.*

DA *O. uirtuoſus eſt felix,*
rI *Qu. homo eſt uirtuoſus, E.*
I *Qu. homo eſt felix.*

fE *N. impius ſaluatur,*
rI *Q. homo eſt impius, E.*
O *Q. homo non ſaluatur.*

SECVNDAE FIGVRAE.

cEſ *N. uirtus animi tranquillitatem turbat,*
Ar *O. inuidia animi tranquillitatem turbat, E.*
E *N. inuidia eſt uirtus.*

cAm

cAm *O. philosophus existentiam Dei credit,*
Es *N. Atheus existentiam Dei credit, E.*
trEs *N. Atheus est philosophus.*
fEs *N. philosophus impugnat existentiam Dei,*
tI *Qu. homo impugnat existentiam Dei,*
nO *E. Qu. homo non est philosophus.*
bAr *O. philosophus prouidentiam Dei concedit,*
Oc *Qu. homo prouidentiam Dei non concedit,*
O *Qu. homo non est philosophus.*

FIGVRAE III.

dAr *O. pius saluatur,*
Ap *O. pius est homo, E.*
DI *Qu. homo saluatur.*
fEl *N. uitium animi tranquillitatem promouet,*
Ap *O. uitium inest homini, E.*
tOn *Quoddam, quod inest homini, animi tranquillitatem non promouet.*
dIs *Quoddam uitium corpus nostrum destruit,*
Am *Omne uitium tranquillitatem animi turbat, E.*
Is *Quoddam, quod tranquillitatem animi turbat, destruit corpus nostrum.*
dAt *O. affectus est appetitus, uel auersatio,*
Is *Qu. affectus est in se malus, E.*

I *Quoddam, quod in se malum est, est appetitus, uel auersatio.*
bOc *Quidam affectus non est bonus,*
Ar *O. Affectus est appetitus, E.*
dO *Q. appetitus non est bonus.*
fEr *N. uitium felicitatem nostram promouet,*
Is *Quoddam uitium est dulce, E.*
On *Quoddam dulce non promouet felicitatem nostram.*

Non opus est, ut modos quantae figurae speciatim percenseamus. Rarius enim occurrunt syllogismi quartae figurae, neque modi, qui a quibusdam hic commemorantur, uidentur multum nobis adferre utilitatis, memoriae licet eosdem inpresserimus. Ceterum, ut submonuimus iam iam, modi recensiti ideo sunt nobis familiares reddendi, ut, quomodo a legitimis illegitimi syllogismi distingui debeant, eo facilius perspiciamus. Si scilicet uocales adfuerint, quae nulli modorum recensitorum respondeant, tum syllogismum non quadrare ad modum, colligimus.

§. 283.

Ex his nunc uides, primam figuram omnibus conclusionibus, cuius-

cuiuscunque sint qualitatis aut quantitatis, inferendis sufficere.

Demonstr. Cum enim conclusio sit propositio illa syllogismi, quae ex combinatione terminorum, in praemissis syllogismi diuersorum, formatur, (§ 262.) omnis autem propositio sit uel uniuersaliter affirmans, uel uniuersaliter negans, uel particulariter affirmans, uel particulariter negans, (§ 218.) consequens est, ut conclusio quoque sit uel uniuersaliter affirmans, uel uniuersaliter negans, uel particulariter affirmans, uel particulariter negans. In quacunque itaque figura conclusiones uniuersaliter affirmantes, et uniuersaliter negantes, item particulariter affirmantes et particulariter negantes inferri possunt, illa figura conclusionibus cuiusque quantitatis et qualitatis inferendis sufficit. Atqui uero in prima figura inferuntur conclusiones uniuersaliter affirmatiuae, id quod modus *barbara* indicat, item uniuersaliter negatiuae, id quod perspicis ex modo *celarent*, item particulariter affirmatiuae. quod modus *darii* ostendit, et denique particulariter negatiuae, quod modus *ferio* innuit. E. prima figura conclusionibus cuiusque qualitatis et quantitatis inferendis sufficit.

§. 284.

Ex his intelligitur, recte primam figuram pro perfectissima haberi et ceteris omnibus multum praestare.

Demonstr. Cum enim in prima figura conclusiones cuiusque quantitatis et qualitatis inferantur, (§. 283.) illa autem figura merito pro optima et perfectissima habeatur, in qua omnis generis conclusiones probari possunt, dubitari non potest, primam figuram recte pro perfectissima haberi. Porro cum in reliquis figuris non omnis generis conclusiones probari et inferri queant, in secunda enim figura conclusiones tantum adsunt negatiuae, (§. 276) et in tertia tantum particulares conclusiones habes, (§. 278.) facile patet, primam figuram ceteris multum praestare.

Hinc est, ut 1) nonnulli Logicorum contenti sint tantum prima figura, quia haec est simplicissima et naturalissima figura, et dictum de Omni et Nullo directe sequitur. Hinc est, ut 2) syllogismos ceterarum figurarum commodissime reduci posse ad syllogismos primae figurae, aiant. Est autem *reductio syllogismorum* illa transformandi syllogismos methodus, qua syllogismi secundae,

cundae, tertiae et quartae figurae in syllogismos primae figurae commutantur, et per figurae primae consequentias dicto de Omni et Nullo conformantur. E. gr. Sumas hunc syllogismum secundae figurae:

N. inuidus tranquillitatem animi promouet,
O. uirtuosus tranquillitatem animi promouet, E.
N. uirtuosus est inuidus.

In hoc syllogismo, ut uides, est medius terminus praedicatum in utraque praemissarum, adeoque est syllogismus secundae figurae. Hunc si conuertimus et reducimus ad syllogismum primae figurae, tunc sequens syllogismus primae figurae prodibit:

N. qui tranquillitatem animi promouet est inuidus,
O. uirtuosus tranquillitatem animi promouet, E.
N. uirtuosus est inuidus.

Plura de reductione syllogismorum adferemus in ipsis nostris praelectionibus, eaque, quae de uariis modis syllogismos reducendi copiosius tradiderunt ueteres, fidelissime et perspicue explicabimus.

CAP. VII.
De Syllogiſmis minus ordinariis, itemque conſequentiis immediatis.

§. 285.

Hactenus de ſyllogiſmis actum, in quibus formae ordinariae habetur ratio. Cum uero in nonnullis ſyllogiſmis formam ordinariam occultari, ab eademque recedi, deprehendamus, de iis quidem nunc exponemus.

§. 286.

Syllogiſmus, in quo forma ordinaria latet, dicitur *crypticus*.

Forma autem ordinaria in ſyllogiſmo cryptio triplici modo occultatur. α) per *propoſitionum tranſpoſitionem*, e. gr.

Minor. Quidam homo inimicis iniurias condonat,

Maior. Quicunque inimicis iniurias condonat, eſt *generoſus*, E.

Concluſ. Quidam homo eſt generoſus.

Eiusmodi ſyllogiſmi oratoribus maxime ſunt familiares, qui artis eſſe putant, artem occul-

occultare. *conf. Bergeri dissertat. de Crypsi oratoria.* β) Forma ordinaria occultatur per *aequipollentiam propositionum*, e. gr.

O. uirtuosus est felix,
O. castus uirtuti est deditus, E.
Quicunque est castitatis amans, felicitate potiatur necesse est.

γ) Forma ordinaria latet per alterutrius praemissae *omissionem*, e. gr.

Caius est uirtuosus, E.
Caius est felix,

Hic omittitur maior propositio, scilicet haec: *quicunque est uirtuosus, ille est felix.*

§. 287.

Eiusmodi syllogismus crypticus, in quo una praemissarum deest, dicitur *Enthymema*, siue *syllogismus enthymematicus.*

§. 288.

Si in enthymemate praemissa et conclusio unum idemque habuerit subiectum, tunc deest maior propositio, si uero praemissa et conclusio unum idemque habuerit praedicatum, tunc deest minor propositio.

Demonstr. In enthymemate semper deest una praemissarum, (§. 287.) deficit itaque aut maior, aut minor propositio. (§. 251.) Minor propositio est illa, in qua subiectum illud, quod in conclusione comparet, cum medio termino connectitur, (§. 250) E. si in enthymemate una praemissarum adest, in qua idem subiectum reperitur, quod est in conclusione, minor adest propositio in enthymemate, consequenter maior propositio desiderabitur. Porro cum maior propositio sit illa, in qua idem praedicatum cum medio termino combinatur, quod reperitur in conclusione, (§. 249.) consequens est, ut tunc adsit maior propositio in enthymemate, si praedicatum praemissae et conclusionis fuerit unum idemque, adeoque deficit tunc minor propositio, cum praedicatum praemissae et conclusionis fuerit unum idemque.

E. gr. O. uirtuosus est *felix*, E.
O. castus est *felix*.

In hoc enthymemate deest minor propositio, quia praedicata sunt eadem. Totus syllogismus in forma ordinaria foret sequens:

O. uirtuosus est felix,
O. castus est uirtuosus, E.
O. castus est felix.

Si

Si uero dixeris:

O. caſtus eſt uirtuoſus, E.
O. caſtus eſt felix.

tum deeſt maior propoſitio, hoc modo ſupplenda:

O. uirtuoſus, eſt felix,
O. caſtus eſt uirtuoſus, E.
O. caſtus eſt felix.

Huc referunt quoque *ſyllogiſmum contractum*, in quo concluſio tantum adeſt, annexo termino medio, e. gr. *cogito*, E. *ſum*, i. e. quia cogito ego, ideo ego exiſto. hic *terminus minor* eſt *ego*, terminus maior eſt, *exiſto*, et terminus medius eſt, *cogito*. Totus itaque ſyllogiſmus foret ſequens in forma ordinaria.

Quicunque cogitat, ille eſt,
Atqui ego cogito, E.
Ego ſum, ſiue *exiſto.*

§. 289.

Ad ſyllogiſmos, a forma ordinaria recedentes, referimus quoque *ſyllogiſmos compoſitos*. *Syllogiſmus* autem *compoſitus* eſt, in quo uel una, uel ambae praemiſſae ſunt propoſitiones compoſitae.

§. 290.

Triplex datur ſyllogiſmus compoſitus, conditionalis ſcil. ſeu hypo-

hypotheticus, disiunctiuus et copulatiuus.

Demonſtr. Cum ſyllogiſmus compoſitus ſit ille, qui conſtat propoſitione compoſita, (§. 289.) triplex autem ſit propoſitio compoſita conditionalis ſcil. ſeu hypothetica, disiunctiua et copulatiua, (§. 197.) manifeſtum eſt, triplicem quoque dari ſyllogiſmum compoſitum, conditionalem ſcilicet, ſeu hypotheticum, disiunctiuum et copulatiuum. De ſingulis ſpeciatim acturi ſumus.

§. 291.

Syllogiſmus hypotheticus, ſiue *conditionalis*, eſt, ſi maior propoſitio fuerit hypothetica. (§. 198.)

E. gr. *ſi homo eſt rationalis, conſequens eſt, ut homo ſit libertatis capax, Atqui homo eſt rationalis, E. homo quoque eſt libertatis capax.*

§. 292.

Quia ſyllogiſmus hypotheticus ille eſt, in quo maior propoſitio eſt hypothetica, (§. 191.) propoſitio autem hypothetica ad compoſitas refertur, (§. 168.) omnis uero propoſitio compoſita plures una propoſitiones inuoluit, (§. 16-.) palam eſt, ſyllogiſmi hypothetici propoſitionem maiorem plures una pro-

propositiones inuoluere. Illa propositio, quae particulam conditionalem sibi praefixam habet, siue quae conditionem de subiecto enunciat, sub qua ipsi praedicatum competit, uel non competit, dicitur, *antecedens*. Illa autem propositio, in qua praedicatum subiecto illi tribuitur, dicitur *consequens*. Nexus autem inter antecedens et consequens dicitur *consequentia*.

E. gr. *Si mundus est ens contingens, habet causſam sui extra se.* In propositione hypothetica *antecedens* est haec propositio: *mundus est ens contingens*, consequens uero est altera propositio: *mundus habet causſam sui extra se.*

§. 293.

Si in syllogismo aliquo hypothetico membrum aliquod praemissae ita repetitur, uti in eodem reperitur, tunc dicitur illud membrum *poni*. Si uero contradictoriam eius praemissae asseritur, tunc dicitur illud membrum *remoueri*.

E. gr. *Si mundus est ens contingens, habet causſam sui extra se, atqui mundus est ens contingens, E. habet causſam sui extra se.* Hic ponitur antecedens. Scilicet haec propositio, *mundus est ens contingens*, repetitur ita, uti in maiori propositione habetur. Si uero dixeris, *si mundus est ens necessarium,*

per

per suam essentiam existit, Atqui mundus non est ens necessarium, E. per suam essentiam non existit, tunc *remoues* antecedens. Asseris enim contradictorium eius, quod in propositione maiori affirmabas.

§. 294.

Syllogismus hypotheticus suas habet figuras et modos, 1) tollit antecedens, ut inde concludat consequens. 2) tollit seu remouet consequens, ut tollat seu remoueat antecedens.

ponit

Exemplum prioris modi esto hic syllogismus: *Si mundus est ens contingens, habet caussam sui extra se, Atqui mundus est ens contingens, E. habet caussam sui extra se.* Hic ponitur antecedens, ut ponatur consequens. Hic modus syllogismorum hypotheticorum dicitur *ponens.* Exemplum posterioris modi esto hoc: *Si anima est destructibilis, erit ens compositum, Atqui non est ens compositum, E. non est destructibilis.* Remouetur hic consequens, ut remoueatur antecedens. Hic modus dicitur *tollens.* Ne uero in modo *ponente* antecedens iisdem uerbis repetere necesse habeamus, compendiose ita loquuntur philosophi: *Atqui uerum est prius, E. etiam posterius.* Contra in *tollente* modo ita subsumunt: *Atqui falsum est posterius, E. etiam prius.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0226
DFG

§. 295.

Ad ſpurias minusque legitimas ſyllogiſmi hypothetici figuras merito referimus, quando argumentamur a remotione antecedentis ad remotionem conſequentis.

Demonſtr. Cum enim conſequens plures conditiones admittat, atque alia ex ratione uerum eſſe queat, non licet argumentari a remotione antecedentis ad remotionem conſequentis. Adeoque ad ſpurias figuras ſyllogiſmi hypothetici merito referimus, ſi quis a remotione ſiue negatione antecedentis ad remotionem conſequentis argumentaretur.

E. gr. Falſo concluderes, ſi ita argumentari uelles: *Si mundus eſt ſui ſibi conſcius, ſequitur, ut quoque exiſtat, Atqui mundus non eſt ſui ſibi conſcius, E. mundus quoque non exiſtit.* Poteris facili negotio falſam concludendi rationem ita quoque detegere. Reducas hunc ſyllogiſmum ad ſyllogiſmum primae figurae hoc modo: *quicunque eſt ſui ſibi conſcius, ille exiſtit, Atqui mundus non eſt ſui ſibi conſcius, E. mundus non exiſtit.* Habes hic in prima figura propoſitionem minorem negatiuam, quod eſt contra §. 270. Adeoque eiusmodi argumen-

mentandi ratio a remotione antecedentis ad remotionem consequentis non potest non esse falsa.

§. 296.

Alter modus spurius syllogismorum hypotheticorum est, cum argumentor a positione consequentis ad positionem siue affirmationem antecedentis.

Falso argumentaris hoc modo: *si mundus est ens absolute necessarium, sequitur, ut existat, Atqui existit, E. est ens absolute necessarium.* Clarius uidebis uitium, si reduxeris hunc syllogismum hypotheticum ad syllogismum categoricum, hoc modo: *quodcunque est ens absolute necessarium, illud existit, Atqui mundus existit, E. mundus est ens absolute necessarium.* Est hic syllogismus in secunda figura, cum uero in secunda figura ex puris affirmatiuis nihil sequatur, sed alterutra praemissarum semper debeat esse negatiua, (§. 276.) uides, cur haec argumentatio sit minus legitima.

§. 297.

Syllogismus disiunctiuus est in quo propositio maior est disiunctiua, conf. §. 199.

E. gr. *Aut anima est simplex, aut est ens compositum. Atqui non est ens compositum, E. est ens simplex.*

Quas

Quas supra de propositione disiunctiua suppeditauimus regulas, (§. 199.) hic repetantur.

§. 298.

In syllogismo disiunctiuo duo dantur modi argumentandi, quorum primus ita concludit, ut unum membrum disiunctum assumatur, et reliquum tollatur.

E. gr. *Aut Deus est ens infinitum, aut finitum, sed Deus est ens infinitum, E. non est finitum.*

§. 299.

Alter modus in syllogismo disiunctiuo argumentandi hic est: Vnum membrum disiunctum tollitur, et alterum assumitur.

E. gr. *Aut anima est ens creatum, aut increatum, sed non est ens increatum, E. est ens creatum.*

§. 300.

Syllogismus disiunctiuus reducitur ad syllogismum simplicem siue categoricum, si membrum, quod ponitur uel tollitur in minori propositione, sumimus pro medio termino, conclusione retenta.

E. gr. *Anima aut est ens creatum, aut increatum, sed anima est ens creatum, E. Anima non est ens increatum.* Reductio huius

syllogismi ad primam figuram ita erit comparata: *quodcunque est ens creatum, illud non est ens increatum, atqui anima est ens creatum, E. anima non est ens increatum.*

§. 301.

Syllogismus copulatiuus est, in quo maior propositio, quae semper negans esse debet, duas propositiones per copulam connectit, quarum alteram minor propositio adfirmat, alteram uero negat conclusio.

E. gr. *Nemo simul potest et Deo et Diabolo seruire.*
Caius seruit Diabolo, E.
Caius non potest Deo seruire.

§. 302.

Si in argumentatione propositiones conditionales cum disiunctiuis connectimus, oritur hinc noua ratiocinatio, quae uocatur *Dilemma. Dilemma* est syllogismus hypotheticus, cuius consequens est propositio disiunctiua, et totum tollitur.

E. gr. *Si ens simplex naturaliter ex alio ente oritur, tunc aut ex ente simplici, aut ex ente composito oriri debet, sed neque ex ente simplici neque ex ente composito ens simplex oriri potest, E. naturaliter ens simplex ex alio ente oriri non potest.*

Dicitur alias dilemna *syllogismus cornutus*, item

item syllogismus *Crocodilinus*. Cur uero dilemma dicatur *syllogismus cornutus*, itemque *syllogismus crocodilinus*, perplures rationes in ipsis commentationibus nostris adferemus. Si duo tantum membra disiunctiua eiusmodi ratiocinatio in minori propositione transsumit quidem, sed deinde destruit, dicitur *dilemma*, si tria dicitur *trilemma*, si quatuor, *tetralemma* dicitur. etc.

§. 303.

Ad Syllogismos, a forma ordinaria recedentes, refertur quoque *Inductio*, quae est probatio ab inferioribus singulis ad superius, a partibus ad totum, a pluribus exemplis ad regulam aliquam generalem, siue est modus argumentandi, quo de superiori uniuersaliter infertur, quod de singulis inferioribus affirmatur uel negatur.

Inferiora autem dicuntur indiuidua respectu specierum, item species respectu generum, et *superiora* dicuntur genera respectu specierum, et species respectu indiuiduorum. Fundamentum itaque reductionis est: *quicquid conuenit singulis indiuiduis, id quoque conuenit speciei, et quicquid conuenit singulis partibus siue speciebus, illud etiam toti generi competit, sub quo species illae continentur*. E. gr. si ita argumentaris: *Caius*

ius est mortuus, Titius est mortuus, Sempronius est mortuus, nec repertus est quispiam, qui non mortuus sit, E. omnes homines moriuntur.

§. 304.

Inductio recte diuiditur in completam et incompletam.

Demonstr. Cum in inductione de superiori affirmetur uniuersaliter, quod de singulis inferioribus siue partibus affirmatur, (§. 303.) per experientiam autem deprehendamus, aut omnia inferiora recenseri, aut tantum quaedam, patet, inductionem recte diuidi in *completam*, atque in *incompletam*. Inductio enim completa illa dicitur, in qua singula inferiora enumerantur; inductio uero *incompleta* est, in qua quaedam deficiunt.

§. 305.

Sorites, Ciceroni *acerualis argumentatio* dicta, est nihil aliud, quam cumulus plurium propositionum, ubi praedicatum prioris propositionis semper fit subiectum posterioris, donec in conclusione praedicatum posterioris propositionis connectatur cum subiecto primae propositionis.

Exemplum soritis foret sequens:

O. anima humana est ens simplex,

O. ens

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0232
DFG

O. ens simplex est indiuisibile,
O. ens indiuisibile est indestructibile,
O. ens indestructibile perpetuo durat, E.
O. anima humana perpetuo durat.

§. 306.

Sorites, quem modo adduximus, dicitur *categoricus*, in quo ex pluribus propositionibus categoricis, quarum subiectum sequentis est praedicatum propositionis proxime antecedentis, infertur conclusio. *Sorites* autem *hypotheticus* est, in quo ex pluribus propositionibus hypotheticis infertur conclusio, ita quidem, ut antecedens propositionis posterioris sit semper consequens praecedentis propositionis.

E. gr. *Si anima humana est ens simplex, est indiuisibilis, si est indiuisibilis, est quoque indestructibilis, si est indestructibilis, perpetuo durat, E. si anima humana est ens simplex, perpetuo durat.*

§. 307.

Si soritem in syllogismos ordinarios resoluere uolueris, obserues sequentia:

α) Scito, in omni sorite re uera tot comprehendi syllogismos ordinarios, quot propositiones inter primam et ultimam interiacent.

β) Si itaque syllogismos ordinarios, in sorite comprehensos, eruere uelis, secunda soritis propositio fiat maior propositio *primi syl-*

logismi, et prima soritis propositio fiat minor propositio primi syllogismi, atque ita formetur conclusio.

γ) Haec conclusio *primi syllogismi* fiet minor propositio in *secundo syllogismo*, tertia autem soritis propositio fit maior propositio, atque hinc denuo eruitur conclusio.

Sumamus e. gr. soritem, §. 305. adductum, eundemque resoluamus in syllogismos ordinarios categoricos, tunc resolutio secundum has obseruationes, ita instituetur.

1.

O. ens simplex est indiuisibile,
O. anima humana est ens simplex, E.
O. anima humana est indiuisibilis.

2.

O. ens indiuisibile est indestructibile,
O. anima humana est indiuisibilis, E.
O. anima humana est indestructibilis.

3.

O. id, quod est indestructibile, perpetuo durat,
O. anima humana est indestructibilis, E.
O. anima humana perpetuo durat.

Hic habes ex sorite erutos syllogismos primae figurae, unde nunc intelliges regulas soritis facillimo negotio.

§. 308.

§. 308.

In sorite omnes propositiones, quae inter primam et ultimam reperiuntur, sint uniuersales.

Demonstr. Ex resolutione soritis, §. praecedenti facta, patet, quod quaeuis soritis propositio, inter primam et ultimam interiacens, fiat maior propositio syllogismorum primae figurae. Iam uero cum maior propositio syllogismi in prima figura semper debeat esse uniuersalis, (§ 269. consequens est, ut omnes propositiones, inter primam et ultimam interiacentes, debeant esse uniuersales.

Contra hanc regulam peccares, si ita argumentationem tuam instrueres:

O. qui credit in Christum, iustificatur,
O. qui iustificatur, habet pacem cum Deo,
O. qui habet pacem cum Deo, saluatur,
O. qui saluatur, est homo,
Qu. homo damnatur, E.
Quidam, qui credit in Christum, damnatur.

§. 309.

Omnes praemissae in sorite debent esse affirmatiuae, ultima autem potest esse negatiua.

Demonstr. Fac enim, primam propositionem soritis esse negatiuam, tunc minor propositio syllogismi primae figurae poterit esse negatiua, prima enim propositio soritis semper fit minor propositio primi syllogismi, in analysi soritis. Cum uero in prima figura minor propositio syllogismi non debeat esse negatiua, (§. 270.) palam est, primam propositionem soritis non debere esse negatiuam.

Fac praeterea, unam ex reliquis praemissis fieri negatiuam, tunc conclusio quoque, hinc orta, deberet esse negatiua, quia conclusio sequitur partem suam debiliorem. (§. 268.) Cum uero conclusio in subsequenti syllogismo, in resolutione, fiat minor propositio, (§. 307. β) tunc minor in subsequenti syllogismo, qui est primae figurae, deberet esse negatiua, quod est contra, §. 270. E. in sorite omnes praemissae debent esse affirmatiuae.

Contra hanc regulam peccares, si e. gr. hunc in modum argumentari uelles:

O. credens in Christum iustificatur.
O. qui iustificatur, habet pacem cum Deo,
O. qui habet pacem cum Deo, saluatur.
N. qui saluatur, est impius,
N. qui est impius, Deo placet. E.
N. credens in Christum Deo placet.

§. 310.

§. 310.

In sorite cauendum praeterea est, ne 1) aliqua propositio falsa irrepat, quo fit, ut conclusio non possit non quoque esse falsa, 2) ne plus in conclusione inferamus, quam in propositionibus praemissis habuimus. (§. 266.)

§. 311.

Epichirema inter syllogismos minus ordinarios adhuc refertur. Est autem *epichirema* eiusmodi syllogismus, cuius propositioni, uel maiori, uel minori, uel utrique, compendii caussa adiicitur probatio.

Minor. e. gr. *O. alios amans aliorum felicitatem promouet.*

Huius probatio. Quia, qui alios amat, ex aliorum felicitate uoluptatem capit. (per defin.) *Maior. Quicunque aliorum felicitatem promouet, ille agit legi naturali conuenienter. Huius probatio. Nam lex naturae hac propositione absoluitur: Quaere tuam aliorumque felicitatem.*

Concluſ. E. Omnis, alios amans, agit legi naturae conformiter.

§. 312.

Vltimo denique loco ad consequentias immediatas accedimus. Est autem *consequentia* immediata eiusmodi modus ratiocinandi, quo

una propositione posita, simul poni alteram, per rationes logicas, manifestum est.

E. gr. *Ratio est donum Dei, E. qui contemnit rationem, contemnit donum Dei.* Item: *Mundus est effectus Dei, E. Deus est causa mundi.*

§. 313.

Praecipuae regulae, secundum quas consequentiae immediatae formantur, sunt sequentes:

α) *A propositione universali ad aggregationem singularium valet consequentia*, e. gr. Omnis virtus est habitus, E. haec, illa virtus in individuo est habitus, β) *ab actu ad posse valet consequentia*, e. gr. *Caius saltat, E. potest saltare.* γ) *A non posse ad non esse valet consequentia*, e. gr. Circulus non potest esse quadratus, E. non est quadratus. δ) *A coniugatis ad coniugata sensu aequipollentia valet consequentia.* E. gr. Bonus amicus est pretiosus thesaurus, E. qui destituitur bono amico, destituitur pretioso thesauro. ε) *Ab una contradictoriarum propositionum vera ad alteram falsam valet consequentia.* E. gr. verum est, animam humanam esse non extensam, E. falsum est, animam humanam esse extensam. ζ) *Ab una contrariarum vera ad alteram falsam valet consequentia.*

quentia. E. gr. uerum est, quod omnis anima humana sit rationalis, E. falsum est, quod nulla anima humana sit rationalis.

Huc referri possunt quoque illae regulae, quas supra de propositionibus subalternantibus et subalternatis adduximus. Ea, quae de syllogismis modalibus et exponibilibus hic dici poterant, intelligentur ex natura propositionum modalium atque exponibilium, supra explicata.

PARS II.

De VSV Logicae.

CAP. I.

De Veritate in genere.

§. 314.

Hactenus de tribus mentis operationibus. Cum uero non scholae, sed uitae discamus, logicaeque officium praeterea sit, ut nos doceat ueritatem et inuenire, et diiudicare, nunc in eo erimus, ut doceamus, quo modo et in inuenienda, et in diiudicanda ueritate, his tribus mentis operationibus recte uti debeamus. Prius uero, quam id commode fieri possit, explicemus, oportet, quid sit *ueritas.*

§. 315.

§. 315.

Veritatis uox triplici potissimum modo sumitur a philosophis. *Verum* dicitur 1) omne ens, quatenus habet essentiam sibi debitam. Sic e. gr. aurum est uerum aurum, cum habet omnia requisita auri. Haec ueritas dicitur *metaphysica*. 2) *Verum* tribuimus sermoni nostro. Cum scilicet adest conuenientia siue consensus uerborum cum animi nostri conceptibus, tunc *uerum* loqui dicimur. Quae ueritas dicitur *ethica*. 3) *Verum* tribuimus ipsis nostris conceptibus, iudiciis et ratiociniis, cum scilicet rem ita nobis repraesentamus, uti in se est. Quae ueritas dicitur *logica*, de qua in praesenti loquimur.

§. 316.

Veritas itaque *logica* nihil est aliud, quam conuenientia cogitationum nostrarum cum rebus ipsis, quas cogitamus, siue nobis repraesentamus.

§. 317.

Vera igitur est *idea simplex* mentis nostrae, quae cum re repraesentata conuenit, siue cum rem ita nobis repraesentamus, uti in se est.

§. 318.

Veritas in iudiciis nostris reperitur, cum ideas, quae combinandae sunt, combinamus, et illas ideas,

ideas, quae ſeparari debent, a ſe disiungimus.

Demonſtr. Cum ueritas logica generatim inuoluat conuenientiam cogitationum noſtrarum cum obiectis, (§. 316.) conſequens eſt, ut ueritas iudiciis noſtris adſit tum, cum iudicia conſentiunt cum obiectis. Quia uero tum demum iudicia noſtra cum obiectis conuenire, dicimus, ſi ideas, quae componendae ſunt, componimus, et, quae disiungendae ſunt, disiungimus, manifeſtum eſt, ueritatem in iudiciis noſtris reperiri tum, cum ideas, quae combinandae ſunt, combinamus, et illas ideas, quae disiungendae ſunt, a ſe inuicem disiungimus.

§. 319.

Hinc intelligitur,

1) propoſitionem ueram eſſe illam, quae exprimit iudicium uerum. (§ 187.)

2) Ad propoſitionem ueram requiri, ut praedicatum non repugnet ſubiecto.

3) Cum porro omnis propoſitio conſiderari queat uel ratione qualitatis, uel ratione quantitatis, (§. 195.) ratione autem qualitatis ſit propoſitio uel adfirmatiua uel negatiua, (§. 195.) et ratione quantitatis ſit uel uniuerſalis uel particularis, (§. cit.) palam eſt, ueras propoſitiones illas eſſe *ratione qualitatis*, quae affirmanda affirmant, et neganda negant,

negant, et ueras esse propositiones illas *ratione quantitatis*, quae uniuersaliter enunciant, quod uniuersaliter efferri debet, et contra particulariter uel affirmant uel negant, quod particulariter affirmari negariue debet.

§. 320.

Ratiocinia denique gaudent ueritate, cum illa, et ratione materiae et ratione formae fuerint recte concinnata. Recte autem ratiocinor *ratione materiae*, si propositiones, ex quibus conclusio fluit, fuerint uerae. *Ratione* autem *formae* recte ratiocinamur tum, cum syllogismos regulis, supra §. 263. traditis conuenienter instruimus.

§. 321.

Cum propositio uera illa sit, quae exprimit iudicium uerum, (§. 319.) iudicium autem uerum illud dicatur, in quo ideae combinandae combinantur, et seiungendae seiunguntur, siue in quo subiecto conuenit praedicatum, (§. 318.) per magni refert, notam aliquam et criterium allegari, ex quo in casu quolibet dato agnoscere queas, num praedicatum subiecto conueniat, aut repugnet, et ex quo ueram propositionem a falsa distinguere possis.

§. 322.

Verum itaque esse enunciationem, scito, cum adest ratio sufficiens, cur praedicatum de

de subiecto aut negandum, aut affirmandum sit, siue, quod idem est, uera est enunciatio, cum praedicati qualitas, quae uel affirmatione, uel negatione absoluitur, per notionem subiecti determinatur.

Hinc Cel. Wolfius ueritatis logicae criterium constituit determinabilitatem praedicati per notionem subiecti. conf. *log. lat.* §. *513. et 524.* e. gr. Haec propositio: *Omne ens simplex gaudet ui agendi*, uera est, quia praedicatum τὸ *gaudere ui agendi* agnoscit sui rationem sufficientem in ipsa natura entis simplicis, quod definitur per substantiam, substantia autem est ens ui agendi praeditum. Plura de ueritate et eius criterio coram.

§. 323.

In omni ratiocinatione ex praemissis ueris non potest non legitime fluere uera conclusio.

Demonstr. Cum enim, qualis caussa est, tale quoque debeat esse effectum (*per princ. metaphys.*) consequens est, ut, quales sunt praemissae, tanquam caussae conclusionum, talis sit quoque conclusio, exinde legitime fluens. Si itaque praemissae sunt uerae, et regulae concludendi rite obseruantur, non potest non quoque conclusio esse uera.

§. 324.

Quicunque itaque concedit praemissas, tan-

tanquam ueras, ille non potest non quoque conclusionem, ex praemissis legitime fluentem, concedere.

§. 325.

Quemadmodum autem ex praemissis ueris uera conclusio non potest non legitime fluere, (§. 323.) ita caue, ne ex conclusionibus, quae per iustam et euidentem consequentiam ex praemissis deductae sunt, diiudices ipsas praemissas.

Conclusio saepius ex praemissis legitime fluit et uera est, quamuis uel ambae praemissae, uel alterutra saltem earum, falsae sint, e. gr. *Omnis spiritus est corpus*, *O. lapis est spiritus*, *E. Omnis lapis est corpus.* Conclusio uera est, et legitime fluit ex praemissis, et nihilo minus ambae sunt falsae. Miror itaque, Reuerendum Langium in scriptis suis, philosophiae Wolfianae oppositis, subinde hanc thesin pro postulato habere, atque illam ad prima philosophiae elementa (zum philosophischen a b c) referre.

Cap. II.
De
Oppositis Veritatis, Falsitate, Errore, Praeiudiciis et Fallaciis.

§. 326.

Quemadmodum uerum in idea mentis simplici, iudicio item et ratiociniis, reperitur, (§. 317. sqq.) ita, uero oppositum, falsum itidem aut est in idea simplici, aut in iudicio, aut denique in ratiocinio.

§. 327.

Falsum generatim definimus per disconuenientiam cogitationum nostrarum cum obiecto. *Falsitas* itaque in idea simplici reperitur, si repraesentatio mentis a re repraesentata discrepat, siue, quod idem est, si rem aliter nobis concipimus, ac in se est.

§. 328.

In iudicio deprehenditur falsitas, quando ideas, quae non erant combinandae, combinamus, et quando contra seiungimus eas a se inuicem, quae non erant seiungendae.

§. 329.

Quum ad propositionum ueritatem pertineat, ut 1) affirmanda affirment, et neganda

negent, 2) ut qui uniuersaliter combinari uel separari debent, conceptus, combinentur uel seiungantur uniuersaliter, et qui particulariter coniungi uel seiungi debent, coniungantur et separentur particulariter, (§. 319.) 3) facile patet, falsitatem uel in affirmatione et negatione propositionum latere, cum neganda scilicet affirmas, et affirmanda negas, uel in uniuersalitate et particularitate propositionum locum inuenire, cum nimirum ea uniuersaliter enuncias, quae enunciari decebat particulariter, et contra.

Si e. gr. dicis, *Corpus cogitat*, est falsa propositio, quia hic affirmas id, quod erat negandum. Adeoque hic falsitas latet in qualitate propositionum, si dixeris porro, *O. homo est eruditus*, habes falsam propositionem, ratione quantitatis, id enim, quod quibusdam tantum hominibus competit, tribuis omnibus.

§. 330.

Datur criterium ueritatis, (§. 321.) detur itaque etiam necesse est criterium falsitatis, quod est repugnantia subiecti et praedicati. Quoties scilicet praedicatum contradicit siue repugnat subiecto, toties propositio non potest non esse falsa.

§. 331.

Si quis propositionem ueram pro falsa habet, aut falsam pro uera, is *errat*, ut adeo error

ror recte definiatur per confusionem iudiciorum, siue *error* est assensus propositioni *falsae temere*, seu *sine ratione datus.*

E. gr. haec propositio falsa est: *Anima est mortalis.* Si itaque quis hanc propositionem pro uera habuerit et affirmauerit, *animam esse mortalem*, tunc errat.

§. 332.

Quicunque itaque errat, affirmanda negat et neganda affirmat.

Demonstr. Cum enim falsa sit propositio, quae affirmanda negat, et neganda affirmat, (§. 329.) consequens est, ut, qui assensum praebet falsae propositioni, affirmanda neget et neganda affirmet. Qui assensum praebet falsae propositioni, dicitur *errare.* E. (§. 331.) quicunque errat, affirmanda negat, et neganda affirmat.

§. 333.

Error in iudicando commissus, dicitur *praeiudicium.* Praeiudicium itaque uocamus iudicium erroneum, per praecipitantiam latum.

Vox *praeiudicii* sumitur uel in sensu iuridico, uel in sensu philosophico. In illo sensu dicunt id praeiudicium, quod exemplum praebet in eadem causa. In hoc uero praeiudicium est error per praecipitantiam in iudicando commissus. Ille autem error in iudicando per praecipitantiam commis-

sus ideo dicitur *praeiudicium*, uel quia praeiudicia iudicium sanae rationis certum antecedunt, uel quia committuntur ante, quam iudicium peruenerit ad maturitatem. Non itaque incommode cum Cicerone praeiudicatam opinionem illam esse dixeris, cum temere falsae rei uel non satis cognitae assentimur.

§. 334.

Quam dedimus, praeiudiciorum definitio nos edocet, praeiudiciorum originem et prima incunabula esse quaerenda in corrupto intellectu.

Demonstr. Cum enim omne praeiudicium sit praeiudicium erroneum, (§. 333.) erroneum autem iudicium non possit non ex confusis et obscuris notionibus, adeoque ex corrupto intellectu ortum suum trahere, id quod cuique manifestum, sequitur, ut recte originem ultimam praeiudiciorum repetamus ab intellectu corrupto.

Buddeus aliique praeiudiciorum causas constituunt uitia uoluntatis, ex quo deinde illa falsa profluxit thesis, emendationem esse a uoluntate inchoandam, non ab intellectu. *conf. Syrbii philosophia Rat. p. 5.*

§. 335.

§. 335.

Praeiudiciorum species aliae ab aliis constituuntur, et quodlibet istorum praeiudiciorum peculiari nomine appellatur.

Ratione obiecti diuiduntur praeiudicia in *theoretica et practica*, item in *theologica, iuridica, medica, philosophica, philologica* etc. Ratione temporis poterant describi praeiudicia in praeiudicia *infantiae, adolescentiae, aetatis uirilis et senilia.* Huc referri commode possunt *idola tribus, specus, fori atque theatri*, qua appellatione *Francisc. Bac. de Verulamio de augm. scientiar. Libr. V. c. 4.* differentiam praeiudiciorum siue praeconceptarum opinionum indicare uoluit. Per *idola tribus* intelligit eiusmodi hypotheses et praeconceptas opiniones, quae in ipsa natura humana sunt fundatae. Per *idola specus* intelligit ista principia erronea, cum quis errandi occasionem a se desumit. Per *idoli fori* intelligit iudicia erronea, ex commercio et consuetudine hominum acquisita. *Idola* denique *theatri* uocat opiniones erroneas, quae ex uariis philosophorum placitis haustae sunt.

Celeb. *Syrbius* distinguit praeiudicia in praeiudicia *praecipitantiae, proprietatis*, et *auctoritatis humanae*, Ad illa refert 1) *praeiudicium temeritatis*, 2) *praeiudicium oscitantiae* etc. Ad praeiudicia proprietatis refe-

runt *praeiudicium inuentionis propriae*, item *praeiudicium sectae, receptae hypotheseos, praeiudicium familiae, nationis, patriae*, etc.

§. 336.

Praeiudicia sunt iudicia erronea, per praecipitantiam lata, (§. 333.) cum uero praecipitanter uel maxime tum iudicemus, cum, re minus examinata, ideo aliquid affirmamus, uel negamus, quia alter, in arte probe uersatus, idem affirmat, uel negat, oritur hinc *praeiudicium auctoritatis*. Hoc autem iudicium, praecipitanter latum, ideo dicitur praeiudicium auctoritatis, quia aliorum auctoritas ratio est, cur aliquam rem uel pro uera, uel pro falsa habemus. Porro cum ipsi nos, nondum perspecta uel ueritate, uel falsitate alicuius propositionis, iudicamus festinantius, quam par est, et, uiribus nostris nimium confisi, non facile nos errare posse, existimamus, oritur hinc *praeiudicium nimiae confidentiae*.

In illo praeiudicio plus tribuitur aliorum uiribus, quam decebat, in hoc autem de uiribus propriis plus iusto speratur. De aliis praeiudiciis coram plura.

Ex dictis autem facillimo negotio patet, quod in omni praeiudicio homines secundum certas praemissas iudicare soleant. Sic e. gr. in praeiudiciis auctoritatis iudicant homines secun-

secundum hanc propositionem: Hoc illudue hic uel ille, quem ob sapientiam et aetatem ueneror, pro uero habet aut falso, E. est uerum aut falsum. In praeiudicio praecipitantiae ita argumentantur homines: Hoc ego ignoro. E. leue est et contemnendum. Item: Hoc ego propria inueni meditatione, et facile ego possum perspicere ueritatem, E. uerum est.

§. 337.

Ex his nunc perspicuum est, omnem illum, qui praeiudicia euitare uult, tamdiu iudicium suum suspendere debere, donec ueritatis rationes intrinsecas intimius et distinctius perspiciat.

Demonstrat. Cum enim praeiudicium sit iudicium, per praecipitantiam latum, (§. 333.) praecipitantia autem in iudicando euitetur, si assensum et iudicium tuum aliquamdiu suspenderis, manifestum est, ad praeiudicia euitanda necessariam et utilem esse iudicii et assensus suspensionem.

§. 338.

Dubitare nihil est aliud, quam suspendere iudicium, *suspendere* autem *iudicium* ille dicitur, qui neque affirmat, neque negat.

§. 339.

Patet hinc, dubitationem ad quoduis praeiudicium euitandum apprime esse utilem.

Demonstr. Cum enim ad praeiudicia euitanda multum faciat suspensio iudicii, (§. 337.) ille autem dubitare dicatur, qui suspendit iudicium, (§. 338.) et dubitatio adeo nihil aliud sit, quam suspensio iudicii, consequens est, ut ad praeiudicia euitanda uel inprimis cuique dubitatio sit commendanda.

Dum uero hic dubitationem commendamus, non scepticam illam et stolidam, sed sobriam et cum ratione susceptam approbamus. Quemadmodum enim non sine ratione aliquid affirmandum est, aut negandum, ita etiam sine ratione non est dubitandum. Caue autem, α) ne confundas dubitationem cum negatione. Non is statim aliquam rem negare censendus est, de qua dubitat. β) Quae euidentiam maximam habent, uel diuina auctoritate nituntur, de iis dubitandum non est.

§. 340.

Hactenus de falsitate, quae est in idea simplici itemque in iudiciis et propositionibus. Nunc ad id, quod falsum est in ratiocinatione, pertractandum accedemus.

§. 341.

§. 341.

Veritas inest ratiociniis, quum recte ratiocinamur, (§. 320.) recte autem ratiocinamur, quum syllogismus ex ratione praemissarum uerus est, siue ratione *materiae*, (§. 320.) et praeterea regulis syllogisticis, superius demonstratis, conuenienter concinnatur. Ex quo, ui oppositorum, conficitur, falsas esse ratiocinationes, uel ratione propositionum praemissarum, siue *materiae*, uel ratione modi concludendi, siue *formae*.

§. 342.

Falsae ratiocinationes ratione formae dicuntur *paralogismi*, item *sophismata*. *Paralogismus* est, cuius uitiosa forma nulla crypsi tegitur.

E. gr. *O. adulterium est euitandum,*
N. homicidium est adulterium, E.
N. homicidium est euitandum.

§. 343.

Sophismata sunt syllogismi falsi, cuius forma uitiosa crypsi tegitur, e. gr. *O. sancti peccato sunt obnoxii. O. adulterium est peccatum. E. O. sancti sunt obnoxii adulterio.*

In hoc sophismate forma uitiosa est cryptica. Si enim ad formam manifestam redegeris syllogismum, deprehendes, esse illum in prima figura, et habere, maiorem propositionem particularem, quod est con-

tra §. 269. Forma manifesta huius sophismatis erit haec:

Quoddam peccatum est illud, cui sancti sunt obnoxii,
O. adulterium est peccatum, E.
O. adulterium est illud, cui omnes sancti sunt obnoxii.

§. 344.

Fallacia, quae committi solet, cum falso ratiocinamur, deprehendi solet uel in terminis syllogismi, eorundemque combinatione, uel extra terminos in rebus ipsis. Illa dicitur fallacia *in dictione*, haec *extra dictionem.*

§. 345.

Fallacia simplicis dictionis est, si una uox uel unus terminus, in syllogismo occurrens, nobis imponit sua ambiguitate, ita, ut uel genuinum eiusdem sensum non capiamus, uel si uox, cum aliis combinata, formam uitiosam syllogismi, nobis non animaduertentibus, producit.

Ad fallacias simplicis dictionis referunt α) *Fallaciam ambiguitatis*, qua uario unius eiusdemque uocis significatu decipimur, e. gr. *Verbum est signum conceptuum, et uox euanescens, Atqui Christus est uerbum, E. Christus est signum conceptuum, et uox euanescens.*

β) Sicut fallacia aequiuocationis committitur,

titur, cum in unica uoce latet ambiguitas (num. α.) ita, cum in integra sententia et phrasi integra aequiuocatio reperitur, tunc illud fallaciarum genus dicitur *fallacia amphibolias*. E. gr. Scio, tuum te hostem amare.

γ) Pertinet huc porro *fallacia compositionis et diuisionis*. Illa est, cum male in argumentatione coniunguntur, quae erant disiungenda, haec est, in qua male disiunguntur, quae erant coniungenda. E. gr. *Nullus renatus potest peccare, 1. Ioh. V. 18. Qu. homo est renatus, E. quidam homo non potest peccare.* Hic enim maior sumitur in sensu composito, *Nullus renatus quatenus est renatus, potest peccare*, at conclusio sumitur in sensu diuiso. Seiungis enim in conclusione τὸ renatum esse ab idea hominis. Plura exempla in lectionibus adducam.

§. 346.

Haec de fallaciis dictionis. Sed, ut in uerbis, ita etiam persaepe in rebus ipsis seu uerborum significationibus latitat fallacia, quae fallacia dici solet *fallacia extra dictionem.*

Ad fallacias, extra dictionem deprehendi solitas, referunt α) *Fallaciam accidentis*, cum ex iis, quae per accidens sunt, aliquid concluditur, e. gr. *Quodcunque ducit ad Atheismum*, (per se) *illud est malum*, *Atqui*

Atqui philosophia ducit ad Atheismum (per accidens (*E. est mala.* β) Huc referunt *fallaciam a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*, quae committitur, cum ex eo, quod cum limitatione siue restrictione uerum est, colligimus aliquid, quod sine limitatione accipitur. E. gr. si dixeris: *Caius est bonus Musicus*, *E. est bonus*, fallaciam hanc committis. γ) *Fallaciam ἑτεροζητήσεως* siue *ignorationis* elenchi huc referunt, quae est, quando status controuersiae mutatur, nec mens aduersarii recte intelligitur, ut adeo in hac fallacia non id probetur, quod probandum proponebatur. E. gr. Si probare uelis, magistratum plane delinquentes punire non debere, atque id inde: quia Christus dicit: *ne resistite malo*, committis fallaciam ignorationis elenchi. δ) *Fallacia petitionis principii* est, cum demonstratur aliquid ex eo, quod est adhuc in quaestione, siue cum ratio probans aeque est dubia, ac thesis probanda. Si e. gr. quis Pontifici Romano in omnibus credendum affirmet, quia est infallibilis, committit fallaciam petitionis principii. Huc pertinet quoque circulus in probando. ε) *Fallacia consequentis* est, cum ex antecedenti quid colligimus, quod inde non consequitur, e. gr. Quidam patres ecclesiae philosophiam prorsus reiecerunt, E. philosophia est pernicioſa. ζ) *Fallacia non causſae*, *ut*

causſae

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0256
DFG

caussae est, cum quid pro caussa affertur, quod tamen caussa non est. E. gr. Cum nonnulli ita argumentantur: Pessimi quique Athei semper fuere subtilissimi philosophi. E. philosophia est caussa Atheismi. η) *Fallacia πολυζητήσεως*, siue *plurium interrogationum* est, quando uaria quaesita in uno commiscentur. E. gr. cum quaeris, suntne homo et planta animalia? Item: Castitas et ebrietas suntne uitium? Hae quaestiones sunt eiusmodi, ut nec affirmando, nec negando respondere queas.

Cap. III.

De

Veritate certa, et uariis modis ad eam perueniendi.

§. 347.

Hactenus euoluimus notionem ueritatis, generatim consideratae. Cum autem, experientia teste, omne uerum falsumue uel nobis certo uerum et falsum sit, uel minus, dispiciendum nunc primo quidem loco est de ueritate certa.

§. 348.

§. 348.

Cum conuenientiam uel disconuenientiam praedicati cum subiecto tam distincte perspicio, ut oppositum locum inuenire non posse, intelligam, tum de ueritate uel falsitate propositionis certus sum. Vt adeo cognitio mea ueritatis *certa* sit, cum fuerit eiusmodi, ut ab omni formidine oppositi libera sit et immunis. *Incertitudo* se habet oppositа ratione.

§. 349.

Hinc intelligitur, unam eandemque propositionem uni posse esse certam, alteri incertam.

Demonstr. Cum enim unus propositionis alicuius ueritatem distincte ita perspicere possit, ut simul agnoscat, oppositum locum inuenire non posse, alter uero propositionem eandem habere possit pro uera, quamuis, cur sit uera, distincte non perspiciat, ille autem, qui ueritatem propositionis distincte perspicit, ita, ut, oppositum eius locum non inuenire, intelligat, dicatur certus esse de ueritate propositionis, (§. 348.) palam est, alteri unam eandemque propositionem posse esse certam, alteri incertam.

Omne quidem id, quod uerum est, *in se certo* uerum est, quia non simul potest esse falsum, sed non omne id, quod uerum

est,

est, ideo etiam *nobis certo* uerum est, quia non semper distincte perspicimus nexum praedicati cum subiecto, nec semper rationem sufficientem intelligimus, ex qua intelligi potest, cur praedicatum subiecto competat. *Certitudo obiectiua* semper locum obtinet, sed non semper *certitudo subiectiua.* Sumamus e. gr. hanc propositionem: *Omne id, quod cogitat, debet esse ens simplex.* Haec propositio, si uera est, certo est uera, *certitudine* scilicet *obiectiua*, (non potest enim simul esse falsa.) Quia uero in se certo uera est, E. non statim est Titio certo uera. Fac, Titium rationem distincte nosse, cur illud, quod cogitat, debeat esse ens simplex, tunc ipsi haec propositio erit certo uera. Fac porro, Caium propositionem hanc cum aliis compluribus pro uera dudum habuisse, ignorare autem ipsum simul fundamentum, ex quo uera sit, tunc ipsi propositio adhuc est incerta.

§. 350.

Duplex est uia ad omnem certitudinem, *experientia* scilicet, et *ratio*, siue *demonstratio.* Quare cum de *experientia*, tum de *demonstratione*, tanquam mediis ad certitudinem obtinendam praestantissimis, sigillatim acturi sumus.

§. 351.

Per *experientiam* intelligimus cognitionem, quae

quae acquiritur, attendendo ad obiecta, sensibus obuia.

Sic e. gr. per experientiam nouimus, aquam madefacere, hanc enim cognitionem acquirimus, cum attendimus ad obiecta, sensibus obuia. Experiri itaque aliquam rem nihil est aliud, quam eius cognitionem acquirere, attendendo ad id, quod sensibus obuium est.

Cognitio experimentalis dicitur alias quoque *cognitio a posteriori*. Quemadmodum uero hic experientiam sumimus pro cognitione sensuali, siue, quam ad perceptiones et sensationes nostras attendendo acquirimus, ita quoque nonnunquam experientia sumitur pro ipsis notionibus atque propositionibus, cognitione a posteriori acquisitis. Cum quo tamen significatu nihil hic nobis est negotii.

§. 352.

Hinc perspicuum est, nos ea tantum, quae existunt, experiri, nec, nisi indiuidua et singularia, pro obiecto habere experientiam.

Demonstrat. Cum enim experientia sit cognitio, quam acquirimus attendendo ad perceptiones siue sensiones nostras, (§. 351.)

(§. 351.) ea autem tantum percipiamus, siue sensibus nostris usurpemus, quae existunt, (*per def. sens.*) consequens est, ut ea tantum experiamur, quae actu existunt. Et quia, quae actu existunt, sunt indiuidua, siue res singulares, (§. 99.) intelligitur, obiectum experientiae esse indiuidua, siue res singulares.

§. 353.

Ex quo manifestum fit, uniuersalia siue abstracta nos non immediate experiri, quamuis cognitio uniuersalium ab iis, quae experimur, deriuari soleat, id quod constare potest ex iis, quae supra de methodo notiones per abstractionem formandi, dicta sunt, (§. 107.)

§. 354.

Patescit hinc, omnem illum, qui thesin quampiam probaturus, ad experientiam prouocat, debere casum quendam singularem et factum in indiuiduo allegare.

Demonstr. Cum enim ea demum experiamur, quae actu existunt, et sunt singularia, (§. 551.) palam est, eum, qui ad experientiam confugit, debere casum

quendam singularem adferri, idque ideo, ut ita intelligi queat, num recte uersatus sit circa experientiam, et quomodo ex sensibus deduxerit iudicium suum experimentale.

Si uero quis experientiam allegauerit, quae cuiuis obuia est, non opus est, ut casum quempiam singularem adferat. Quotiescunque uero aliquid ex experientia constare affirmamus, quod non omnibus obuium est, toties allegemus, oportet, casum specialem.

§. 355.

Porro hinc planum fit, illud, cuius nullam formamus notionem, per experientiam non constare.

Demonstr. Cum enim id experiamur, quod, sensibus obuium, cognoscimus, (§. 351.) eius autem rei, quam sensibus percipimus, claram certe notionem habeamus, (§. 65.) manifestum est, perperam id dici ex experientia constare, cuius nullam habemus notionem.

Recentiorum itaque nonnulli, minus recte ex experientia probari influxum physicum animae in corpus, existimant, quia nunquam percipimus, attenti licet fuerimus ad sensationes nostras, animam reuera et effectiue

ue mouere corpus, adeoque ne claram quidem notionem habemus influxus physici animae in corpus. *conf. Wolf. Logic. Lat. p. m. 483.*

§. 356.

Ceterum ex dictis constat, omnem experientiam recte dispesci in externam et internam.

Demonstr. Per ipsam experientiam deprehendimus, nos uel ea, quae in nobis et in anima nostra contingunt, ad nosmet ipsos attendendo, percipere, uel ea, quae extra nos fiunt, sensibus in subsidium adhibitis, nobis repraesentare. Si ea, quae in nobis mentequе nostra contingunt, nobis sistimus, tum id fieri dicimus sensibus internis, si uero ea, quae extra nos mutationes in organis sensoriis producunt, nobis repraesentamus, tum sensus externi suo defunguntur officio. Proinde, cum omnes sensus sint uel interni, uel externi, et omnis experientia nitatur sensationibus, (§. 351.) dubium non est, quin recte dispescatur experientia in internam et externam.

Sic e. gr. per experientiam internam noui, quod, quoties aliquid mihi repraesento, tanquam mali quid, toties in anima mea oriatur taedium. Per experientiam autem

externam, constat, quod ignis sit calidus, et aqua madefaciat.

§. 357.

Experientia porro recte diuiditur in uulgarem et artificialem.

Demonstr. Cum enim, ipsa experientia teste, nostra cognitio experimentalis uel exhibeat nobis obseruationes et sensationes eiusmodi, quas cum plebe et imperitissimo quoque habemus communes, quasque consequimur sine multo labore et sine speciali nostro concursu, uel exhibeat nobis eiusmodi perceptiones, quas, accedente nostro speciali studio, per experimenta demum consequimur, patet, optime experientiam diuidi in experientiam communem, siue uulgarem, et in experientiam eruditam, siue artificialem.

Per experientiam e. gr. nosti, *ignem esse calidum*, rusticus idem nouit, magistra experientia. Adeoque, ut uides, haec tua experientia est uulgaris, communis et cuiuis obuia. Sed si ope experimentorum physicorum nosti, aërem esse grauem, uel, multo adhibito opere, expertus es, in semine animalium innumera comparere et uiuere animalcula siue uermiculos, tum uero illa tua expe-

experientia non uulgaris amplius et communis, sed erudita et artificialis, dici debet.

Perfectio illa et promtitudo animi uarias colligendi obseruationes, uel proprio, uel aliorum labore detectas, ex iisque per legitima ratiocinia nouas detegendi conclusiones, uocatur *ars experiundi.* Ad quam excolendam faciunt omnino experimenta et tot inuenta eruditorum, ex quibus generaliores possunt deduci obseruationes.

Haec quidem de experientiae definitione, et consectariis, ex eadem deductis, itemque uaria experientiae diuisione dicta sunto. Nunc specialius exponendum erit, qua ratione, ope sensionum, siue experientiae, et cognitionis a posteriori, ad notiones et iudicia ueritatesque indubias perueniamus. Prius uero, quam hoc ostendi potest, cautiones, oportet, tradamus, quibus circa sensiones et experientias opus est, si quidem hae adminiculum ueritatis inuestigandae fieri debent.

§. 358.

Ope sensionum, adeoque experientiae quoque, quae sensionibus nititur, (§. 351.) nos notiones complures nobis formare, et plurimas res nobis reddere perspectas, quas antea non noueramus, et ipsa experien-

tia testatur, et supra iam demonstrauimus. (§. 352.)

Sic e. gr. notionem *ignis*, notionem *aquae*, item *nigri*, *albi*, *rubri*, etc. ope sensionum et experientiae tibi formas, et plurimarum rerum notitiam, sensibus in subsidium adhibitis, tibi acquiris, quas antea nondum noueras.

§. 359.

Vt uero hoc luculentius constet, nos ope sensuum et experientiae ad certitudinem peruenire, quaestionem, identidem in medium prolatam, antea definiemus: Num sensus nos aliquando fallant?

§. 360.

Proinde scito, sensus, positis omnibus ad sentiendum requisitis nos non fallere, si fallere idem est, ac falsum proponere et statuere.

Demonstrat. Cum enim ad sensiones plura non requirantur, quàm haec duo momenta, α) ut mutatio ab obiectis extrinsecis in organis nostris sensoriis producatur, (quod uocant momentum physicum,) β) ut anima repraesentationem, huic

huic mutationi, in organis sensoriis factae, conformem producat, (per princ. psychol.) consequens est, ut suo tum defungantur officio sensus, si obiecta externa, mutationem in organis sensoriis producentia, repraesentant. Quia itaque plura non requiruntur ad sensionem, quam ut per eam nobis obiectum externum, in nostra organa sensoria agens, repraesentemus, consequens est, ut, dum sentio, sensus mei me non fallant, quia sensus, qua sensus, nec affirmant nec negant.

Saepius inter Cartesianos, et alios philosophos de eo disputatum est, num sensus fallant? Quam quidem quaestionem ideo negamus, quia, cum omnia requisita ad sentiendum adsunt, sensus non possunt non obiectum externum nobis repraesentare. Adeoque, dum per sensus nos obiectum nobis repraesentamus, non fallimur. Iudicium autem, quod nimis praecipitanter ex sensibus formatur, multoties nos fallit, quae uero iudicia, ex sensibus formata, neutiquam ad sensus referre debemus.

Ne autem mens, secundum sensus iudicans, adeo facile fallatur, quasdam subiungam cautiones, circa omnem sensionem obseruandas.

§. 361.

Qui sensibus recte uti uult, eosdemque ita adhibere, ut ipsis sua constet certitudo, illius organa sensoria ita comparata sint, ut nullo uitio uel morbo laborent.

Demonstr. Cum enim organa sensoria fuerint corrupta, tunc non potest fieri, quin obiecta alias mutationes in iisdem producant, quam productae fuissent, si organa forent sana. Vnde non mirum est, mentem, secundum sensus corruptos iudicantem, falli. Si itaque sensibus recte uti uelimus, eosdemque ita adhibere, ut mens, secundum eos iudicans, minus fallatur, organa sensoria, oportet, sint sana minusque corrupta.

Ineptus igitur est ad iudicandum de coloribus, qui luscus est, nec, qui febri laborat, aptus uidetur ad saporem huius illiusue cibi recte aestimandum.

§. 362.

Proinde si quis fuerit, qui habeat sensus paullo debiliores, is uero huic defectui instrumentis, arte factis, telescopiis e. gr. et microscopiis, mederi debet.

§. 363.

§. 363.

Ne mens, secundum sensus iudicans, fallatur, ea quae sentimus, attentius paullo comtemplari debemus.

Demonstr. Cum enim, quo plus rei perceptae attenderis, hoc clarior fiat idea, (§. 72.) dubitari non potest, illum, qui, neglecta attentione, rem quampiam sentit, obscuriuscule illam percipere. Vnde deinde intelligi potest, quid sit, quod mens, secundum sensionem eiusmodi iudicans, nimium quantum fallatur. E. si mens in iudiciis, secundum sensus formatis, non debeat falli, et nos nostris sensibus recte uti uoluerimus, id agendum in primis est, ut quicquid percipimus, siue sentimus, id iusta contemplemur attentione.

§. 364.

Porro, qui sensibus rite uti uult, eosdemque in ueritatibus indagandis ita cupit adhibere, ut mens, secundum eosdem iudicans, non facile fallatur, ad tot sensus rem

perceptam redigat, ad quot redigi potest.

Demonstr. Cum enim hoc clarior fiat rei perceptae idea, quo pluribus sensibus eandem usurpaueris, (§. 67.) dubitari non potest, mentem non adeo facile deceptum iri, si secundum sensus iudicaueris, si pluribus sensibus unam eandemque rem perceperis. Recte itaque praecipitur, illum, qui recte sensibus uti cupit, nec in iudiciis, secundum sensus formatis, uult falli, debere rem perceptam ad tot sensus redigere, ad quot redigi potest.

§. 365.

Si iudicium, quod sensibus fiat, fallere non debet, opus est, ut iusta adsit distantia organorum sensoriorum et obiectorum.

Demonstr. Si enim obiecta nimis fuerint ab organis remota, tunc obiecto debilius organa afficiunt, adeoque repraesentatio rei perceptae in anima erit obscura. Quo fiet, ut mens, secundum hanc obscuram repraesentationem iudicium ferens, facillimo fallatur negotio.

§. 366.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0270
DFG

§. 366.

Maxime uero circa experientiam id tandem adhuc cauendum, ne id, quod minime experimur, sed quod uel ratiociniis ex experientia demum deducimus, uel quod per imaginationem nobis aliunde succurrit, pro ipsa experientia uenditemus. Quem errorem in experiundo, qui committunt, *uitium subreptionis* committunt, quod consistit in eo, si nobis uidemur experiri, quod minime experimur.

Per experientiam tantum cognoscimus singularia, siue ea, quae actu existunt. Si itaque plura ex experientia constare, nobis persuademus, quam quae actu existunt, atque causas etiam rerum, quas demum ex iis, quae existunt, deducimus ratiocinando, ex experientia probare uolumus, et nostras hypotheses et foetus imaginationis iis, quae experimur, immiscemus, hoc uitium committimus. Sic e. gr per experientiam deprehendimus, magnetem ferrum attrahere. Si itaque causas huius phaenomeni scisciteris, effluuia magnetis in causa esse, asseueris, atque dicere uolueris, per experientiam constare, quod magnes attrahat ferrum per effluuia, committis uitium subreptionis. Id enim, quod ex experientia demum concludis et colligis, pro ipsa habes

expe-

experientia. Plura huius uitii subreptionis exempla in commentationibus adferam.

§. 367.

His regulis et cautionibus circa sensiones experientiamque obseruatis, nunc facile uia munietur ad ueritatem. Videbimus itaque, quomodo ope sensuum et experientiae notiones atque iudicia formari possint et soleant.

§. 368.

Quascunque nobis notiones ope experientiae formamus immediate, sunt non nisi indiuiduales.

Demonstr. Cum enim, quicquid experimur, existat et sit res singularis, (§. 352.) manifestum est, nos per experientiam tantum nobis res existentes repraesentare. Repraesentatio rei existentis dicitur notio indiuidualis, (§. 102.) E. quascunque nobis notiones ope experientiae formamus immediate, sunt non nisi notiones indiuiduales.

§. 369.

Iudicia, quae his notionibus singularibus, per experientiam formatis, nituntur, dicuntur *intuitiua*. Definit autem, *Celeb. Wolfius*, *intuitiuum* per eiusmodi iudicium, in quo enti cuidam tribuimus, quae in ipsius notione com-

comprehensa intuemur. Illud autem iudicium, quod per ratiocinium ex iudicio intuitiuo elicitur, dicitur *discursiuum* siue *dianoëticum*.

Sic e. gr. igni tribuimus calorem, propterea quod notio, quam de igne habemus, ignem calidum nobis exhibet. Iudicium itaque, *ignis est calidus*, est intuitiuum. Si uero Titium uideris *iratum*, tunc ex hoc iudicio, *Titius est iratus*, et alio, quod memoria tibi suggerit, *iratus non est mentis compos*, tertium elicis, *Titius non est mentis compos*. Hoc tertium iudicium dicimus *discursiuum et dianoëticum*.

§. 370.

A posteriori siue per experientiam iudicia formantur intuitiua hoc modo:

I) Attendas ad rem, quam percipis, hanc sumas pro subiecto.

II) Attendas ad id, quod rei perceptae ineſt, et hoc sumas pro praedicato. Sic prodibit iudicium intuitiuum.

E. gr. Si ignem percipis et τὸ *urere* in igne obseruas, tunc ignem sumas pro subiecto et urere pro praedicato. Hinc emerget iudicium intuitiuum, et quidem affirmans: *Ignis urit*.

§. 371.

Iudicium intuitiuum negatiuum formatur hunc in modum:

α) Rem

α) rem perceptam sumas loco subiecti,

β) Sumas id, quod alias in aliis rebus obseruasti, in re autem percepta non animaduertis, tanquam praedicatum negatiuum. e. gr. Si hanc mensam perceperis, tunc hanc mensam, tanquam rem perceptam, sumas loco subiecti, et cum in aliis rebus rotunditatem obseruaueris, in hac autem mensa eandem non animaduertas, τὸ *rotundum* sumis, tanquam praedicatum negatiuum, hoc modo: *Haec mensa non est rotunda.*

§. 372.

Vides ex his, iudicia, quae per experientiam formantur, esse iudicia singularia.

Demonstr. Iudicia, quae per experientiam formamus, sunt iudicia intuitiua, (§. 379.) in iudiciis uero intuitiuis loco subiecti assumitur res illa, quam sensibus percipimus, (§. 370.) res, quam sensibus percipimus, dicitur res singularis, siue indiuiduum, (§. 99.) E. in iudiciis intuitiuis locum subiecti obtinet res singularis, siue indiuiduum. Iudicium uero, in quo locum subiecti occupat res singularis, siue indiuiduum, dicitur *singulare*, (§. 217.) E. per experientiam formata iudicia sunt singularia.

§. 373.

§. 373.

Quamuis uero et notiones et iudicia, per experientiam formata, sint singularia, (§. 372.) nihilominus, uti supra, enunciationes particulares in uniuersales commutari posse, demonstrauimus, (§. 216.) ita quoque notiones singulares et iudicia intuitiua singularia in uniuersalia transmutari possunt. Docebimus itaque, quomodo et notiones et iudicia intuitiua in uniuersalia conuerti possint.

Prius uero, quam modus notiones uniuersales per experientiam formandi commonstrari potest, maxime opus est, ut doceamus, quomodo a posteriori, siue per experientiam inuestigari possint et attributa et accidentia, siue modi rei perceptae.

§. 374.

Si uis a posteriori siue per experientiam nosse, num aliquid, quod rei perceptae inesse obseruas, sit uel attributum siue essentiale eius, uel accidens, attendas ad id, num idem, quod rei perceptae inexistere obseruas, constanter et perpetuo competat ipsi, uel non competat. Si itaque A uno tempore in re percepta obseruas, quod tamen A alio tempore in eadem re percepta, uel altera eiusdem generis aut speciei non reperitur, tunc A est inter accidentia mutabilia, siue modos subiecti percepti, referendum.

E. gr.

E. gr. Obseruas ceram liquidam. Si itaque scire uis, num τὸ *liquidum esse* sit accidens cerae, attendas, num τὸ *liquidum esse* cerae perpetuo conueniat. Quia uero obseruas, ceram, igni admotam, liquefieri, ab eodem autem remotam, non esse liquidam, uides, τὸ *liquidum esse*, ad mutabilia cerae, adeoque ad accidentia siue modos eiusdem referri debere.

§. 375.

Si uero A in re percepta perpetuo obseruas, idemque A in iis obiectis, quae cum re percepta sunt eiusdem generis uel speciei, constanter reperitur, tum merito id pro essentiali rei perceptae siue pro attributo habetur, quod ab eadem auferri non potest.

Sic e. gr. obseruas, igni inesse calorem, idque perpetuo. Nec contrarium ignis exemplum proferri potest, in quo non constanter obseruetur calor. Calorem itaque merito pro essentiali siue attributo ignis habemus.

§. 376.

Hinc nunc intelligi potest, quomodo a posteriori siue ope experientiae notiones distinctae uniuersales formari possint, i. e. eiusmodi notiones, in quibus notae characteristicae sistuntur, (§. 75.) quae omnibus eiusdem generis

neris uel speciei subiectis competunt, (§. 108.) Quae notiones distinctae uniuersales, cum sint definitiones, (§. 147.) intellectu nunc erit facile, quomodo ex casibus indiuiduis eruantur a posteriori definitiones.

§. 377.

Ad formandas scilicet notiones distinctas uniuersales, conducit sequentes obseruasse regulas:

α) Tot fac iudicia intuitiua, quot in re percepta distinguis.

β) Omitte praedicata accidentalia, siue quae uariari possunt.

γ) Praedicata, quae in omni casu non eadem sunt, determinationibus particularibus libera.

δ) Facilius procedet negotium, si plura exempla inter se contuleris, atque solicite attenderis, in quo exempla perpetuo conueniant, in quo item a se inuicem differant.

Vt hae regulae, in formandis notionibus siue definitionibus a posteriori apprime utiles, sine difficultate intelligantur et rite applicentur, suppeditabo exemplum perquam perspicuum. Fac, te uelle scire, quid sit, *laudare alterum*, fac, tua interesse, ut noscas, quid notio *laudis* generalior et uni-

uersalis inuoluat, tunc attendas uelim, ad casum quempiam indiuiduum, in quo alterum alter laudare dicitur. Ponamus itaque, Caium in scripto aliquo narrare, quod Titius sit eruditus, modestus, perspicuus, pius, etc. Hic Caius laudat Titium.

Tot itaque fac iudicia intuitiua, quot casus praesens tibi suppeditat.

I. *Caius narrat.*

II. *Caius narrat in scripto quodam.*

III. *Caius narrat, quod Titius sit doctus.*

IV. *Caius narrat, quod Titius sit modestus.*

V. *Caius narrat, quod Titius sit perspicuus.*

VI. *Caius narrat, quod Titius sit pius.*

Si hinc cognoscere uis, quid sit generatim *laudare alterum*, difficulter id fiet α) quia multa adsunt peregrina et accidentalia in hoc casu, quae ad τὸ *laudare alterum* non pertinent. β) Quia ea, quae notionem laudis necessario ingrediuntur, multis adhuc particularibus determinationibus sunt inuoluta, quae ab iis abesse debent.

Vt igitur intelligas, quaenam hic sint peregrina et accidentalia, et quaenam sint determinationes particulares, in memoriam tib

i

tibi reuoca alium casum, quo alterum ab altero laudatum fuisse, percepisti. Ponamus, parentem, praesente filio, narrare, quod filius ingenio excellenti gaudeat, item, quod sit obediens, diligens item, ac bonus poëta. Hic casus sequentia tibi sistit iudicia intuitiua.

I. *Parens narrat.*

II. *Parens narrat, praesente filio.*

III. *Parens narrat, quod filius sit ingenio excellenti praeditus.*

IV. - - *quod filius sit obediens.*

V. - - *quod filius sit diligens.*

VI. - - *quod filius sit bonus poëta.*

Quod si hos duos casus inter se confers, intelliges 1) *Caium*, 2) *scriptum Caii*, 3) *Titium* in priori casu indiuiduo esse peregrina, quae non ad notionem laudis pertinent, quia in altero casu non adsunt. Item intelliges, in posteriori casu non necessarium quid esse, ut adsit α) *parens*, β) *filius praesens*, γ) *ut filius praecise sit obediens et bonus poëta etc.* Hinc haec omnia, quia sunt praedicata accidentalia, notionem laudis generalem non ingrediuntur, ui regulae II. §. 377.

Sed τὸ *narrare* est utrique casui commune, item: in utroque casu narrantur *perfectiones*,

quae uero in utroque casu particularibus determinationibus sunt inuolutae. Pietas scil. et diligentia, item eruditio, perspicuitas, etc. sunt eiusmodi praedicata, quae si determinationibus particularibus liberantur, generali nomine *perfectionum* enunciantur. Quia itaque τὸ *narrare et perfectiones*, sunt eiusmodi praedicata, quae laudi constanter competunt, merito haec pro essentialibus siue attributis laudis habes. (§. 375.) Cum uero attributa siue essentialia debeant definitionem ingredi, (§. 159.) patet, notionem distinctam uniuersalem siue definitionem laudis ita nunc formari: *Laus* est enarratio perfectionum, et *laudare* alterum, est nihil aliud, quam alterius perfectiones enarrare.

Si unus alterue casus non sufficit, ut possit conuenientiam uel disconuenientiam perspicere, sumas plures casus pro lubitu. Exercitatiores possunt unico etiam casu esse contenti. *Cel. Wolfius*, *in logica lat. p. 492.* secundum regulas suppeditatas notionem generalem *furis* a posteriori eruit, et *Cl. Schlosserus* eodem modo ex unico casu format notionem uniuersalem *libertatis* in dissertat. *de genuina notione libertatis*, *Vitembergae* CIↃ IↃCCXXV. *habita.*

§. 378.

Vides nunc, quomodo notiones distinctae

ctae uniuersales siue definitiones a posteriori, uel ope experientiae, formari soleant. Requiritur uero ad id, si quid aliud, abstractio et reflexio, ut supra demonstratum dedimus, (§. 111.) Dum enim, in notionibus, a posteriori formandis, ita procedimus, ut ea, quae accidentalia sunt et uariari possunt, omittamus, nec simul consideremus, (§. 377.) β) tum autem, cum quaedam non consideramus et omittimus, dicamur ab iis, quae non consideramus, quaeque in contemplatione nostra tantisper seponimus et omittimus *abstrahere* (§. 111.) perspicuum est, artificium abstrahendi, in notionibus, à posteriori formandis, utramque facere paginam.

§. 379.

Nunc iam dispiciemus, qua ratione, ope experientiae, siue a posteriori, perueniamus ad iudicia uniuersalia. Experientia habet pro obiecto res singulares, (§. 352.) adeoque etiam iudicia intuitiua, quae experientia formantur, (§. 370.) sunt singularia. (§. 372.) Quae si in uniuersalia commutari debent, attendas, num praedicatum in iudicio intuitiuo sit attributum uel essentiale rei perceptae. Quotiescunque enim praedicatum fuerit attributum rei perceptae, et ex essentia siue natura subiecti fluit, toties habes enunciationem, adeoque iudicium uniuersale, (§. 209.) Cum ue-

ro per experientiam ea demum rei perceptae attributa siue essentialia esse, obseruemus, quae constanter insunt rei perceptae, ab eaque, re salua, auferri non possunt, (§. 374.) ad iudicium intuitiuum uniuersale te peruenire, si ope experientiae, obseruas, praedicatum iudicii intutiui constanter eidem inesse, nec ab eo auferri posse.

E. gr. Experientiae ope constat, calorem igni inesse attributi instar. (§. 375.) Enunciatio igitur, *Ignis est calidus*, est uniuersalis. Experientia porro constat, ceram esse nonnunquam liquidam, cum uero τὸ liquidum esse cerae non perpetuo et constanter insit, adeoque inter accidentia siue modos cerae sit referendum, (§. 374.) non potes inferre inde iudicium siue propositionem uniuersalem: *Omnis cera est liquida.* Conferas hic uelim ea, quae supra de propositionibus particularibus in uniuersales commutandis sunt dicta. (§. 216.)

§. 380.

Philosophus debet causas et rationes rerum pernoscere. (§. 22.) Permagni itaque refert, nosse modum, quo, ope experientiae, inuestigari queat, num unum sit causa alterius. Hic itaque obserua positiones sequentes:

α) Si in obiecto A mutationem aliquam obseruas, quam primum obiectum A iungitur obiecto B, tunc ratio sufficiens mutati-

tationis, quae in obiecto A accidit, merito quaeritur in obiecto B, ut ita obiectum B mutationis illius in obiecto A subsecutae, caussa recte dicatur.

β) Ex eo, quod nonnulla perpetuo coexistere, siue se inuicem sequi obseruas, neutiquam statim inferas, E. unum est caussa alterius. Positiones illustrabimus exemplis. Sic, si obseruas, ceram, quae antea dura erat, mollem fieri et liquescere, ut primum solis radiis fuerit exposita, calorem solis recte habes pro caussa liquefactionis cerae. Fac autem, cum cometa simul existere bellum, uel hoc subsequi cometam, a qualicunque coexistentia uel insecutione belli nondum concludere potes, E. cometa est caussa belli.

§. 381.

Ex his omnibus patet, propositiones, ex experientia, legitime instituta, formatas, esse certas.

Demonstr. Quascunque propositiones, experientiae ope, formamus, in iis praedicatum subiecto conuenire oppido obseruamus. (§. 369.) In quibuscunque uero propositionibus praedicatum subiecto conuenire, obseruamus, illas ueras esse agnoscimus. (§. 318.) Quascunque pro-

positiones ueras esse agnoscimus, illas non posse esse falsas, nouimus. (*per princ. contrad.*) Quascunque autem propositiones ita ueras esse nouimus, ut oppositum earum, scilicet falsitatem, locum habere non posse, perspiciamus, illae sunt nobis certo uerae, (§. 348.) E. propositiones, ope experientiae, legitime institutae, sunt nobis certae.

Atque eadem ratio est propositionum, quas per experientiam falsas esse nouimus. Has, fieri non potest, ut simul habeamus pro ueris, adeoque sunt nobis certo falsae.

E. gr. Igni conuenire calorem, per experientiam constat. Veram itaque esse propositionem, intelligimus: *ignis est calidus*, adeoque eadem nobis certa est.

§. 382.

Quicquid itaque cum sensione, secundum regulas supra traditas instituta, conuenit, illud certum est. (§. 381.)

§. 383.

Ex quo porro patet, definitiones, quae ex experientia et collatione casuum indiuidualium, secundum regulas, supra §. 377. traditas, formatae sunt, debere esse certas.

Demon-

Demonstr. Cum enim ea, quae experientia cognoscuntur, sint certa, (§. 381.) consequens est, ut definitiones, ex experientia, secundum regulas suppeditatas, legitime formatae, sint etiam certae. Ex certo enim non potest non legitime fluere certum.

§. 384.

Axiomata itaque et postulata itidem certa esse, ex his intelligi poterit.

Demonstr. Cum enim axiomata et postulata sint propositiones, ex unica definitione immediate fluentes, (222. 223.) et in quibus statim, terminis intellectis, patet, praedicatum conuenire uel non conuenire subiecto, definitiones autem sint certae, (§. 383.) patet, axiomata et postulata eadem gaudere certitudine, quae gaudent definitiones.

§. 385.

Haec de primo ad certitudinem perueniendi adminiculo, scilicet experientia, siue cognitione a posteriori, qua per sensionem ita subiecto conuenire praedicatum, obseruamus, ut de rei ueritate dubitare non possimus, (§. 381.) Altera uia ad ueritatem certam est *ratio*.

Quae cum nihil sit aliud, quam facultas nexum ueritatum uniuersalium distincte perspiciendi, (§. 13.) facile intelligitur, nos ope rationis siue cognitionis a priori, tum demum ad certitudinem peruenire, cum propositionem, cuius certitudinem obtinere uolumus, ita connectimus cum aliis propositionibus, tanquam indubiis principiis, ut nexus subiecti et praedicati, in propositione, quae nobis certa esse debet, oppido perspiciatur.

Fac e. gr. te uelle scire, num haec propositio: *Anima humana est immortalis*, sit certo uera, tunc non ad sensionem et experientiam confugere potes, sed certitudinem huius propositionis a priori cognoscas, oportet, i. e. debes eam cum aliis propositionibus, tanquam suis principiis indubitatis, ita connectere, ut legitime ratiocinando eam ex aliis certis propositionibus deriues.

§. 386.

Quotiescunque propositionem aliquam, tanquam conclusionem ex praemissis certis et indubiis, legitime ratiocinando, deducimus, toties illam propositionem dicimur *demonstrare*. Vt adeo *demonstratio* nihil aliud sit, quam concatenatio siue connexio ratiociniorum, in quibus nullae praemissae, nisi certae, admittuntur.

Ratio-

Ratiocinia autem siue syllogismi dicuntur *concatenati*. si semper conclusio syllogismi antecedentis sit praemissa subsequentis syllogismi. Exempla huius concatenationis mox adducentur.

§. 387.

Praemissae illae certae, ex quibus conclusio, siue propositio demonstranda, deducitur appellantur *principia demonstrandi*.

§. 388.

Ex quo apparet, in omni demonstratione ad duo attendi debere, α) ad principia demonstrandi, β) ad ipsam connexionem conclusionis cum principiis demonstrandi.

Primum requisitum dicimus *materiale demonstrationis*, alterum nominamus *formale demonstrationis*.

§. 389.

Inter principia demonstrandi referimus merito experientias, definitiones, axiomata, et postulata.

Demonstr. Cum enim experientiae sint certae, (§. 381.) itemque definitiones, ex experientia legitime formatae, (§. 383.) neque minus axiomata et postulata gaudeant certitudine, (§. 384.) facile patet, experi-

perientias, definitiones, itemque axiomata et postulata, posse loco praemissarum certarum admitti. Praemissae certae, ex quibus propositio demonstranda legitime deriuatur, dicuntur principia demonstrandi, (§. 387.) E. patet, experientias, definitiones itemque axiomata et postulata recte referri inter principia demonstrandi.

Hinc est, ut *Cel. Wolfius Log. Lat. p. 397.* definiat demonstrationem per eiusmodi probationem, si in syllogismis, quos inter se concatenamus non utamur praemissis, nisi definitionibus, experientiis indubitatis, axiomatibus, et propositionibus iam antea demonstratis.

§. 390.

Hinc uides non statim illum demonstrare sua asserta, qui ea ex principiis incertis et dubiis deducit. Vt adeo qualiscunque probatio propositionis non sit confundenda cum eiusdem demonstratione, in qua quippe requiruntur principia certa, de quorum ueritate dubitari nequit. (§. 386.)

§. 391.

Cum propositionem siue conclusionem demonstrandam deducis ex definitionibus et axiomatibus, tum eam *a priori demonstrare* diceris.

Sic

Sic e. gr. si uelles *a priori* demonstrare hoc assertum: *Deus uult optimum*, tunc tota tua demonstratio niteretur his definitionibus et axiomatibus.

Definitio I. Deus est ens perfectissimum.

Axioma I. Ens perfectissimum debet habere uoluntatem perfectissimam.

Definitio II. Voluntas perfectissima est, quae uult non nisi optimum.

Axioma II. Quicunque habet uoluntatem perfectissimam, ille uult non nisi optimum. Ex his definitionibus et axiomatibus haec demonstratio a priori conficietur.

Quicunque est ens perfectissimum, ille habet uoluntatem perfectissimam. (*per axioma I.*)

Atqui Deus est ens perfectissimum, (*per def. I.*) E. Deus habet uoluntatem perfectissimam.

Quicunque habet uoluntatem perfectissimam, ille uult optimum, (*per axioma II.*) Atqui Deus habet uoluntatem perfectissimam, (*per syllogismum praecedentem*,) E. Deus uult optimum.

Dicitur demonstratio a priori quoque illa probatio, qua effectum ex sua causa demonstro.

§. 392.

§. 392.

Cum propositionem siue assertum probo ex indubia experientia, demonstratio dicitur a *posteriori.*

Sic e. gr. qui contingentiam mundi demonstrare uolunt, item, qui hanc propositionem demonstrant: *Impossibile est, idem simul esse, et non esse*, prouocare solent ad experientiam, quod est a posteriori demonstrare. Dicitur quoque demonstratio a posteriori, cum caussam ex effectu demonstro. Cum e. gr. existentiam Dei ex existentia mundi demonstramus, Dei existentiam a posteriori demonstramus, quia ex effectu caussam colligimus.

§. 393.

Praeterea demonstratio dispescitur in ostensiuam, siue directam, et apogogicam, siue indirectam. Directa demonstratio illa est, quam hactenus explicauimus. *Wolfius* eam in *log. lat. p. 142.* ita definit: Demonstratio directa siue ostensiua est, qua ex notione subiecti colligitur, praedicatum conuenire subiecto.

Talis est demonstratio, quam suppeditauimus §. 391. ubi ex notione Dei, distinctius euoluta, colligebamus, τὸ ens optimum conuenire Deo.

§. 394.

§. 394.

Demonstratio indirecta siue *apogogica* est, ubi propositionem, conclusioni nostrae demonstrandae oppositam, assumimus, tanquam ueram, atque inde absurdum aliquod seu falsum colligimus, quod propositioni demonstrandae contradicit.

Haec demonstratio dicitur alias deductio ad *absurdum* uel *impossibile*. Talis est illa demonstratio, quam supra dedimus §. 269. ubi per indirectum demonstrabamus hanc propositionem: *In prima figura maior propositio semper sit uniuersalis.* Illustrationis gratia exemplum adhuc aliquod adducemus.

Si e. gr. uelles demonstrare per indirectum hanc propositionem: *Nihil semetipsum potest producere*, tunc propositionem, huic asserto oppositam, assumas tanquam ueram, atque ex ea deducas aliquod absurdum. Est autem propositio opposita haec: *aliquid potest semetipsum producere.* Demonstratio itaque indirecta ita conficietur: *Ponamus, aliquid semetipsum producere, tunc id, quod semetipsum producit, debet existere et simul non existere. Existere debet, alias non posset semetipsum producere. Non existere debet, quia demum se producit, sibique existentiam largitur. Cum uero absurdum et impossibile sit, ut aliquid simul existat et*

non

non exiſtat (per principium contradict.) abſurdum quoque et impoſſibile eſt, ut aliquid ſemetipſum producat. Oppoſita itaque propoſitio erit uera: *nihil ſemetipſum poteſt producere.*

Noui quidem, eſſe nonnullos, qui huic demonſtrandi modo parum tribuunt efficaciae, at, mea quidem ſententia, multum ipſi ineſt roboris. Quia enim in hac demonſtratione indirecta euincitur, propoſitionem, quae concluſioni demonſtrandae oppoſita eſt, eſſe falſam et abſurdam, neceſſario illa propoſitio, quam demonſtrandam ſuſcepimus, debet eſſe uera.

§. 395.

Quia in omni demonſtratione concluſio demonſtranda per ſyllogiſmorum concatenationem cum ſuis praemiſſis ſiue principiis legitime debet connecti, (§. 291.) deprehendimus, illam concatenationem aut ita inſtitui, ut a concluſione demonſtranda aſcendamus et perueniamus ad prima et indubia principia, aut ita, ut a principiis et praemiſſis indubiis progrediamur et deſcendamus ad concluſionem ſiue propoſitionem demonſtrandam. Ille modus demonſtrandi dicitur *analyticus*, in quo concluſionem reſoluimus in ſua prima principia. Haec autem demonſtrandi ratio dicitur *ſynthetica*, in qua ex ſimpliciſſimis et pri-

primis principiis componitur et exsurgit conclusio siue propositio demonstranda.

Sumamus e. gr. hanc propositionem: *Deus caret affectibus.* Quam *analytice* demonstraturi sumus, ita, ut a conclusione siue propositione ipsa demonstranda, per concatenationem ratiociniorum, ascendamus et progrediamur ad prima usque principia, siue ad definitiones et axiomata, quibus propositio demonstranda nititur.

I. *Quicunque caret appetitu sensitiuo, ille caret affectibus,* (*per defin. affectuum*)

Atqui Deus caret appetitu sensitiuo, E.

Deus caret affectibus.

Minoris probatio.

II. *Quicunque caret repraesentationibus confusis, ille caret appetitu sensitiuo,* (*per defin. appetit. sens.*)

Atqui Deus caret repraesentationibus confusis,

E. Deus caret appetitu sensitiuo.

Minoris probatio.

III. *Quicunque omnia sibi distinctissime repraesentat, ille caret repraesentationibus confusis,* (*est haec propositio axioma*)

Atqui Deus omnia sibi distinctissime repraesentat, E.

Deus caret repraesentationibus confusis.

Minoris probatio.

IV. *Quicunque gaudet intellectu perfectissima, ille omnia sibi distinctissime repraesentat, (per defin. intellectus perfectiss.)*

Atqui Deus gaudet intellectu perfectissimo, E. Deus omnia sibi distinctissime repraesentat.

Minoris probatio.

V. *Quicunque est ens perfectissimum, ille gaudet intellectu perfectissimo, (est haec propos. Axiom.)*

Atqui Deus est ens perfectissimum, (per defin. Dei.) E. Deus gaudet intellectu perfectissimo.

Habes hic demonstrationem analyticam huius propositionis: *Deus caret affectibus.* A propositione enim demonstranda, quae fuit conclusio primi syllogismi, ad principia progressi sumus, syllogismos ita quidem concatenando, ut semper minor propositio prioris syllogismi facta fuerit conclusio syllogismi subsequentis.

Eandem propositionem si *synthetice* demon-

monstrare uis, a principiis, scilicet definitionibus et axiomatibus, descendis usque ad conclusionem demonstrandam, ratiociniis ita concatenatis, ut semper conclusio prioris syllogismi debeat fieri propositio minor posterioris syllogismi, hunc in modum:

I. *Quicunque est ens perfectissimum, ille gaudet intellectu perfectissimo, (est propos. Axiomatica)*

Atqui Deus est ens perfectissimum, (per def. Dei) E.

Deus gaudet intellectu perfectissimo.

II. *Quicunque gaudet intellectu perfectissimo, ille omnia sibi distinctissime repraesentat, (per def. intell. perfectiss.)*

Atqui Deus gaudet intellectu perfectissimo, (per syllog. I.)

E. Deus omnia sibi distinctissime repraesentat.

III. *Quicunque omnia sibi distinctissime repraesentat, ille caret repraesentationibus confusis, (est Axioma)*

Atqui Deus omnia sibi distinctissime repraesentat, (per Syllog. II.)

E. Deus caret repraesentationibus confusis.

IV. *Quicunque caret repraesentationibus confusis, ille caret appetitu sensitiuo, (per def. appetit. sens.)*

Atqui Deus caret repraesentationibus confusis, (per syllogism. III.) E.

Deus caret appetitu sensitiuo.

V. *Quicunque caret appetitu sensitiuo, ille caret affectibus, (per def. Affect.)*

Atqui Deus caret appetitu sensitiuo, (per syllog. IV.)

E. Deus caret affectibus.

§. 396.

Ex his uides, syllogismorum usum in demonstrando esse indispensabilem.

Demonstr. Cum enim omnis demonstratio continua syllogismorum concatenatione absoluatur, (§. 386.) patet, syllogismorum usum esse in demonstrando indispensabilem.

Equidem, qui demonstrandi habitum sibi compararunt, saepius demonstrant propositionem aliquam, ita, ut uideantur nullos mente formare syllogismos, atque actuum omnium, quos mens edit, non sint sigillatim

tim sibi conscii. At quamuis, in demonstrando exercitatiores, saepius unam alteramue propositionem mente retineant, nec eam exprimant uerbis, ipsos tamen reuera omnia per syllogismos demonstrasse, tum demum apparet, si analysin demonstrationis institueris.

Crederes e. gr. paucissimas demonstrationes, in illustr. Wolfii scriptis philosophicis reperiundas, esse per syllogismos concinnatas, sed contrarium probat illarum demonstrationum analysis, quam non sine fructu et iucunditate institues.

§. 397.

Circulus in demonstrando est, cum quis ad demonstrandam propositionem utitur propositione B, quae tamen propositio B sine propositione A demonstrari nequit.

E. gr. Circulum in demonstrando committeres, si hanc propositionem: *Deus est aeternus*, demonstrares ex hac: *quia Deus est ens necessarium*, demonstraturus autem porro hanc propositionem: *Deus est ens necessarium*, in subsidium uocares hanc propositionem: *quia Deus est aeternus*. Reuera ita demonstrares hanc propositionem. *Deus est aeternus:* per eandem, quia est aeternus.

§. 398.

Circulus in demonstrando solicite euitandus est.

Demonstr. Qui enim circulum in demonstrando committit, ille probat propositionem A per propositionem B, et propositionem B per propositionem A, adeoque propositionem A per propositionem A, et A, per semet ipsum probat. Quia uero nihil potest esse simul propositio probans, et propositio probanda, (quia alias esset simul principium et principiatum, caussa et effectus eodem respectu) patet, circulum in demonstrando esse ridiculum, adeoque solicite euitandum.

§. 399.

Quaecunque propositio legitime demonstrata est, illa est certo uera.

Demonstr. Quaecunque enim propositio legitime demonstrata est, illa nititur experientiis, definitionibus et axiomatibus. (§. 389.) Cum uero experientiae, definitiones, et axiomata sua gaudeant certitudine, (§. 382. seqq.) manifestum est, propositiones, ex iiis legitime deductas, esse

esse etiam certas et quidem certo veras, si haec principia demonstrandi fuerint vera, quia ex veris praemissis non potest non legitime fluere vera conclusio.

Poterat haec propositio ita quoque demonstrari: Quaecunque propositio legitime demonstratur, in ea nexum subiecti et praedicati distincte perspicimus, et rationem sufficientem perspicimus, cur sit vera, quia eam, tanquam ex principiis suis deductam, contemplamur. In quacunque autem propositione rationem sufficientem nexus subiecti et praedicati distincte perspicimus, de eius propositionis veritate sumus certi, (§. 348.) ut adeo illa propositio non possit non nobis esse certa, quae legitime demonstrata est.

§. 400.

Demonstrationem itaque praestantissimam esse viam ad veritatem certam perveniendi, ex his uberrime patet.

§. 401.

Cum itaque et experientiam et demonstrationem, certitudinis adminicula esse vidimus, (§. 381. 400.) poterat veritas *nobis certa* illa dici, quae indubia sensione (sive experientia) vel evidenti principio nititur. conf. *Heinec. Log. p. 119.* Certo autem falsum illud

lud dici poterat, quod sensioni indubiae uel euidenti principio repugnat.

§. 402.

Requisita ad ueritatem dicimus ea, per quae praedicatum subiecto tribuendum determinatur.

E. gr. Ad immortalitatem animarum requiritur *primo*, indestructibilitas, *secundo*, status idearum distinctarum, *tertio*, ut anima status praeteriti memoriam conseruet. Quocirca si nosti, animam hominis, rationalem post mortem non destrui, sed perseuerare, eamque insimul in statu idearum distinctarum uersari, itemque memoriam sui statusque praeteriti conseruare, omnia adesse nosti, quae ad hoc requiruntur, ut anima hominis rationalis sit immortalis.

§. 403.

Ex quo patet, qui omnia requisita ad ueritatem adesse nouit, is ueritatem certo cognoscat, oportet.

Demonstr. Si enim quis omnia requisita, ad ueritatem adesse cognoscat, is nouit, omnia ea adesse, per quae praedicatum, subiecto competens, determinatur. Qui uero nouit, omnia ea adesse, per quae prae-

praedicatum ſubiecto tribuendum, determinatur, perſpicit rationem determinantem, ex qua intelligi poteſt, cur praedicatum competat ſubiecto. Is autem, qui diſtincte perſpicit rationem, quae efficit, ut praedicatum conueniat ſubiecto, certo nouit ueritatem, (§. 348.) E. qui omnia requiſita ad ueritatem adeſſe nouit, ille ueritatem certo nouit.

E. gr. ad hanc ueritatem: *anima eſt immortalis*, requiruntur haec tria α) indeſtructibilitas, β) perſeuerantia in ſtatu idearum diſtinctarum, γ) memoria et recordatio ſtatus priſtini, et collatio ſtatus praeſentis cum ſtatu praeterito. Qui itaque nouit, haec omnia requiſita in anima humana, poſt mortem corporis, adeſſe, is certo nouit animam eſſe immortalem.

Ex his intelligis, recte nos affirmaſſe, §. 349. illi ueritatem eſſe certam, qui nouit rationem ſufficientem, cur ſubiecto conueniat praedicatum. Requiſita enim ad ueritatem omnia determinant et efficiunt, ut praedicatum conueniat ſubiecto, adeoque rationem conſtituunt ſufficientem, ex qua intelligi poteſt, cur praedicatum tribuatur ſubiecto.

§. 404.

Colligitur hinc, ui oppoſitorum, quaedam

tantum requisita constituere rationem insufficientem, cur praedicatum subiecto sit tribuendum.

E. gr. qui nouit, animam quidem, ob simplicitatem suam, ex sua natura et principio intrinseco esse indestructibilem ignorat autem, num anima in statu idearum distinctarum uersetur, item num memoriam status sui praeteriti conseruet, is aliqua tantum requisita ad immortalitatem animae agnoscit, atque adeo rationem quidem, sed insufficientem, nouit, cur anima dicatur immortalis.

Ex his nunc, opinor, intelliget quisque, quid sit ueritas probabilis. De qua exponet

Cap. IV.
De
Veritate probabili.

§. 405.

Quemadmodum, certos nos esse uel de ueritate, uel de falsitate propositionis cuiusdam, diximus, cum conuenientiam aut disconuenientiam praedicati cum subiecto tam distincte perspicimus, ut nulla oppositi formido locum obtineat, (348.) et cum omnia requisita ad ueritatem adesse noui-

nouimus, (§. 403.) ita contra propositio illa nobis est *probabilis*, in qua praedicatum subiecto tribuitur ob quaedam tantum requisita ueritatis, adeoque ob rationem insufficientem. Vt adeo *iudicare probabiliter* recte dicamur, cum a quibusdam ad ueritatem requisitis, siue a nonnullis circumstantiis ad rei existentiam concludimus.

Qui e. gr. in adolescente quodam obseruat 1) ingenium excellens et alacre, 2) discendi cupiditatem, 3) laborem indefessum, 4) subsidiorum ad studia tractanda copiam, 5) fidelem institutionem, atque, ob has circumstantias, iudicat hunc puerum, fore aliquando uirum eruditum, et euasurum esse ornamentum reipublicae literariae, is probabiliter iudicat. Aliqua enim tantum requisita ad ueritatem nouit. Nescit enim, num ingenii uigor, morbo uel alio casu facile corrumpendus, continuo sit permansurus, nescit praeterea, num adolescens, in uitia flecti cereus, diligentiam sit continuaturus. Aristoteles *probabile* quondam uocauit illud, *quod uidetur omnibus, uel pluribus, uel sapientioribus.* Quam uero notionem probabilitatis esse reiiciendam, coram commonstrabo.

Cel. Rüdigerus, qui in doctrina de probabilitate egregias affert meditationes, omnibusque palmam praecipit, *probabilitatem* gene-

generatim uocat ratiocinationem, qua ex plurium ſenſionum conuenientia in ſuppoſitione ſeu hypotheſi quadam, ſenſui immediate haud obuia, concludimus, certitudine omni exceptione haud maiore. *Conf. de ſenſu ueri et falſi, libr. III. c. 1. §. 10.* Conuenientia autem plurium ſenſionum in hypotheſi quadam in eo conſiſtit, quod *hypotheſis* ſit ueluti principium, et plures illae ſenſiones, tanquam effectus ex ſua cauſſa, et concluſiones inde explicantur. *Hypotheſis* enim eſt propoſitio, quam ideo pro uera adſumimus, quia proprietates et effectus rei inde commode explicantur, ſiue *hypotheſis* eſt, ſecundum Wolfium, ſumtio eorum, quae eſſe, demonſtrari nondum poteſt, tanquam eſſent, rationis reddendae gratia. E. gr. ſi quis medicorum hanc propoſitionem aſſumeret, *animam effectiue et phyſice agere in corpus, et corpus effectiue et phyſice agere in animam*, quia phaenomena, in corpore humano ita commode poſſent explicari, tunc haec ſumtio propoſitionum, quae nondum demonſtrari poſſunt, diceretur hypotheſis. Si e. gr. Copernicani aſſumunt hanc propoſitionem: *terra mouetur*, tunc haec propoſitio dicitur hypotheſis Copernicana, quia inde ſenſiones et phaenomena, maxime in corporibus caeleſtibus, commodiſſime explicari poſſunt. Quae hypotheſis eſt probabilis,

babilis, si nulla sensionum et phaenomenorum ipsi repugnat, sed cum ea optime conuenit. Si uero aliqua phaenomena repugnant plane, tum hypothesis est falsa.

§. 406.

Ex definitione §. 405. suppediata patet:

I. *Hoc probabiliorem esse propositionem, quo plura requisita ad ueritatem adsunt, ob quae praedicatum subiecto tribuitur.*

II. *Omne probabile esse debere quoque possibile.*

Cum enim in omni probabilitate quaestio sit de existentia rei, (§. 405.) omnis autem existentia supponat possibilitatem, (*per princ. metaphysic.*) manifestum est, omne probabile debere quoque esse possibile.

III. *Non omne autem id, quod est possibile, esse probabile, itidem hinc discis.* Cum enim a posse ad existentiam nulla sit consequentia, (*per princ. metaphysica*) in probabilitate autem rei supponatur aut phaenomeni existentia, (405.) palam est, illud, quod mere possibile est, non esse statim probabile.

Propositiones has illustrabimus exemplis.

E. gr. si in Titio, adolescentulo, obser-

uas

uas discendi cupiditatem, fidelem item institutionem, ingenium excellens, subsidiorum copiam, tum probabilius est, Titium fore doctum, quam cum tantum in ipso obseruas discendi cupiditatem, nullam autem ingenii dexteritatem, nulla subsidia, nullamque institutionem. Haec ad primam propositionem.

Non omne id, quod est possibile, esse probabile, hoc ex exemplo discas. Possibile e. gr. est, te hac hora 1000 numos aureos accipere ab amico Caio, non enim inuoluit contradictionem, sed non est probabile, quia nondum circumstantiae quaedam et phaenomena apparent, ob quae iudicare queas, te esse accepturum a Caio 1000 numos aureos. Fac autem, 1) Caium esse diuitem, 2) Caium debere tibi 1000 numos aureos, 3) promisisse sancte, se uelle soluere hac hora summam debitam, tum uero nonnullae apparent circumstantiae, ob quae iudicare probabiliter queas, te esse accepturum hac hora 1000 numos aureos. Probabile itaque est, te accepturum esse summam pecuniae debitam, et quia probabile est, est quoque possibile. Solicite profecto τὸ possibile debet a probabili distingui, quia in mortalibus haec differentia persaepe multum nobis usum praestat. Stolidam e. gr. spem illam esse, docemus in mortalibus, quae

quae nititur possibilibus, illam autem affirmamus, esse rationalem, quae nititur probabilibus.

§. 407.

Hactenus de propositione probabili. Syllogismum dicimus illum *probabilem*, in quo alterutra praemissarum est propositio probabilis.

E. gr. Plebeii homines, qui secundum conscientiam probabilem actiones instituunt, atque bonitatem uel prauitatem actionum ex rationibus extrinsecis aestumant, sic saepe numero ratiocinantur.

Quicquid pastor, uoluntatem Dei sciens, et morum moderator, suscipit, illud licitum est,

Atqui pastor saltationem suscipit, E.

Saltatio est licita.

Hic syllogismus est syllogismus probabilis, quia maior propositio probabilis. Hunc syllogismum ueteres uocabant, syllogismum *dialecticum*, item *topicum*. Loci enim topici erant apud ueteres argumentationum probabilium quasi promi condi. De quibus quidem locis topicis quid existimandum sit, quidue, uel philosopho, uel oratori prosit, sincere in ipsis lectionibus exponetur.

§. 408.

§. 408.

Discrimen itaque, quod inter demonstratiuum siue apodicticum syllogismum et syllogismum probabilem siue dialecticum reperitur, non in forma, sed in materia quaerendum est.

Demonstr. Cum enim demonstrationem siue syllogismum demonstratiuum non nisi ingrediantur praemissae certae et indubiae, (§. 386.) syllogismum autem probabilem siue dialecticum ingrediantur, tanquam praemissae, propositiones probabiles, (§. 407.) praemissae autem constituant materiam syllogismorum, (§. 246.) consequens est, ut ratiocinationis demonstratiuae et probabilis discrimen sit in materia quaerendum, neque adeo syllogismus demonstratiuus et dialecticus siue probabilis differant, nisi principiis.

§. 409.

Propositio, quae nobis probabiliter uera est, potest esse falsa.

Demonstr. Cum enim propositio illa nobis probabiliter uera sit, in qua praedicatum tribuimus subiecto ob quaedam tantum

ad

ad ueritatem requisita, et ob rationem insufficientem, (§. 405.) facile uides, posse etiam praedicatum illud, quod ob quaedam ad ueritatem requisita et ob rationem insufficientem subiecto tribuitur, subiecto repugnare. Nondum enim rationes adsunt completae, quae efficiunt, ut praedicatum necessario competere debeat subiecto. Si itaque praedicatum, quod subiecto ob rationem insufficientem in propositione probabili tribuitur, potest etiam subiecto repugnare, tunc autem, cum subiecto repugnat praedicatum, propositio dicitur *falsa*, (§. 330.) patet, propositionem, quae nobis probabiliter uera est, posse esse falsam.

E. gr. Rusticus iudicat, saltationem esse licitam, quia pastor, discrimen boni malique optime sciens, saltat. In hac propositione: *saltatio est licita:* rusticus praedicatum *τὸ licitum esse* tribuit ob rationem insufficientem. Ita enim sententiam fert: saltatio est licita, quia pastor saltat.

Potest igitur propositio rustici: *saltatio est licita*, quae ipsi probabiliter uera est, reuera esse falsa. Hactenus de probabilitate in genere. Nunc ad species probabilitatis sigillatim pertractandas descendemus, atque hic doctas Celeb. Rüdigeri meditationes secuti, 1) probabilitatem *historicam*,

2) Probabilitatem *physicam* 3) *politicam*, 4) *practicam* denique distincte exponemus.

§. 410.

Ad ueritatem, uel experientiae ope, uel per demonstrationem siue a priori, peruenimus. (§. 350.) Cum uero ipsi nec omnia experiri, et a posteriori inuenire possimus, neque etiam nexum omnium nostrorum assertorum cum suis primis principiis introspicere, opus est, ut multa etiam, quae alii sunt experti, aut ab aliis referuntur, credamus.

§. 411.

Ex quo uides, recte ex finitudine intellectus deduci originem *fidei*, (*philosophicae scil.*) quae nihil aliud est, quam assensus, propositioni datus, ob testimonium alterius.

§. 412.

Si itaque fides est assensus, quem propositioni cuidam praebemus ob testimonium alterius, (§. 411.) perspicuum est, rationem, cur in fide quid pro uero habeamus, esse auctoritatem personae narrantis.

§. 413.

Cum uero personae narrantes, et ob ignorantiam dexteritatisque defectum, possint, et, ob malitiam, uelint nos saepenumero decipere, falsumque pro uero obtrudere, requiritur,

tur, ut cautiones quaedam tradantur, doceaturque, quodnam sit probabiliter uerum, quodnam probabiliter falsum in narratione factorum siue historiarum. Regulas igitur *probabilitatis historicae*, in qua pro hypothesi assumitur auctoritas testis, percenseamus, oportet.

§. 414.

In omni itaque fide humana, et probabilitate adeo historica, attendas ad sequentes circumstantias, I) Ad testem siue personam, quae factum aliquod narrat. II) Ad rem ipsam, quae refertur. III) Ad modum narrandi.

§. 415.

Testium siue personarum narrantium, non eadem est auctoritas. Adeoque ad hominum, factum narrantium, diuersitatem debet attendi.

§. 416.

Quod ad diuersitatem testium attinet, diuersitas illa conspicitur, 1) *ratione intellectus*, 2) *ratione uoluntatis*, 3) *ratione* denique *sensuum.*

§. 417.

Ratione intellectus alii sunt testes prudentes et intelligentes, iudicandique dote instructi, alii sunt simplices, uecordes, et de faece plebis.

§. 418.

Ratione uoluntatis teſtes ſunt uel neutrarum partium, uel uni parti magis obnoxii, et, uti uocantur, intereſſati, item ſunt uel probi, uel improbi et mendaciis aſſueti.

§. 419.

Ratione denique ſenſuum teſtes ſunt uel teſtes oculati, qui factum coram intuiti ſunt, uel ſunt teſtes auriti, qui, quidpiam factum eſſe, ab aliis acceperunt. Atqui hi teſtes auriti uel ſunt coaeui, i. e. eo tempore uixerunt, quo factum aliquod euenit, uel ſunt recentiores, qui, quicquid narrant, a coaeuis acceperunt.

Hac diuerſitate teſtium praeſtructa, nunc facile inde formabuntur regulae et leges probabilitatis hiſtoricae.

§. 420.

Regulae autem et leges probabilitatis hiſtoricae commodiſſime his comprehenduntur poſitionibus:

I. Probabilius eſt teſtimonium uiri prudentis, et iudicandi maturitate gaudentis, quam hominis ſimplicis et rudis, ſi res narrantur, quae attentionem aliquam iudiciumque requirunt.

Si

Si e. gr. narrantur phaenomena naturae, uel recenſetur peculiaris aliqua et paradoxa uiri eruditi opinio, tunc tutius credes Caio, cuius dexteritas et iudicii ἀκρίβεια tibi iam perſpecta eſt, quam Titio, qui, cum ſit homo obeſae naris, nimiumque ſimplex, ea cum attentione, qua debebat, phaenomenon, in regno phyſico obuium, opinionemque uiri alicuius eruditi, neutiquam conſideraſſe praeſumitur.

II. Cum uero facta narrantur, quae non niſi uſum ſenſuum, nec multam adeo attentionem requirunt, teſtimonium hominis plebeii et rudis eandem meretur fidem, quam eruditi cuiusdam et prudentis uiri, quin imo nonnunquam maiorem, ſi ſcilicet et affectus ſuſpicio adſit, et partium ſtudium metuitur.

E. gr. Cum homo plebeius et ſimplex narrat, Titium Caio inflixiſſe alapam, tunc ipſius teſtimonium, ceteris paribus, eadem gaudet probabilitate, qua gaudet Sempronii, tanquam hominis docti, narratio. Quin

etiam, quia homo eruditus et prudens, perspectis narrationis consequentiis, ueritatem saepe reticet, in pluribus casibus homini simplici, facti consecutiones nescienti, adeoque factum fideliter narranti, tutius creditur.

III. Testi, quem partium studio occupatum esse, ex nonnullis circumstantiis colligimus, parum fidei haberi debere, ratio edocet, cum contra ea uiro, quem neutrarum partium esse, ex narrationis circumstantiis concludimus, maior sit habenda fides.

Si uero scire uis, num testis studio partium sit occupatus, et, uel amori, uel odio, aliquid det, attendas, oportet, ad complures περιστάσεις, ad patriam scilicet, religionem, sectam, familiam, etc.

Si e. gr. ex ephemeridibus aut annalibus, ab homine Gallicae nationis conscriptis percipis, Germanos a Gallis esse fugatos, uictoriamque Gallos reportasse, tunc fallax adhuc est scriptoris fides. Hinc itidem intelligis, cuius fidei sint ea, quae Pontificii de Luthero, eiusque ortu et obitu maxime referunt. Plura coram.

IV. Au-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0314
DFG

IV. Auctoritas testis oculati potior est testimonio testis auriti, illique semper tutius creditur, quam huic.

Ratio in promptu est. Quicquid enim quis per auditum et famam accepit, id uero plerumque est eiusmodi, ut a ueritate multum abludat. Cum enim Caius narrat factum aliquod Titio, tum Caius de suo quid addere solet, Titius idem factum refert Sempronio, atque itidem de suo quid immiscet, Sempronius facit similiter, ut tandem factum non uideatur esse idem. Fama enim crescit eundo. Quo fit, ut testis auritus eam fidem non mereatur, quam meretur testis oculatus.

V. Si qua tamen fides nonnunquam tribuenda testi aurito, attendas, num testis auritus sit uir prudens, aut num sit de faece plebis. Sin illud, tutius credes, sin hoc, suspectior est fides.

VI. In testimonio, quod exhibet testis auritus, uel maxime inquiras,

quoad eius fieri potest, in auctorem primum narrationis, et a quibus tandem incunabulis profecta sit fama. Sic, solicite inuestigata historiae ultima origine, facile, cuius sit fidei testis auritus, perspicies.

VII. Quod testes coaeui narrant, probabilius iudicatur, quam quod homines, qui multo post uixerunt, referunt.

VIII. Si idem, quod testis coaeuus narrat, plures, eodem modo itidemque circumstantiis, narrant, tum uero, nescio, an probabilitati testimonii, a coaeuo lati, quid addi possit.

Hae sunt potiores regulae, quas, oportet, ante oculos habeamus, si quidem in credendo minus uoluerimus falli. Atqui haec quidem, ut uides, spectant ad testem ipsum. Nunc, quae cautiones, ratione facti siue rei narratae, obseruari debeant, strictim percensebimus.

§. 421.

§. 421.

I. Si quod factum narratur, in quo circumstantiae occurrunt, sibi inuicem repugnantes, tum uero nulla adest probabilitas.

Quoties enim circumstantiae facti sibi contradicunt, toties impossibilia adferuntur. Cum uero omne probabile debeat esse possibile, (§. 406.) intelligitur, ubi repugnantia siue contradictio circumstantiarum locum habet, ibi nullum locum habere possibilitatem, adeoque etiam nullam probabilitatem.

II. Si factum insolitum mirabile narratur, idemque num probabiliter uerum sit, nosse cupis, attendas ad sequentia:

α) Cum rem mirabilem unicus testis narrat, non adeo multum ipsi fidei habetur. Potuit enim, quod saepissime fit, imaginatione decipi. β) Cum uero eandem rem mirabilem insolitamque plures, probatae ceteroquin fidei, uiri, iisdem sub circumstantiis, referunt, et iure iurando quoque confirmant id, quod factum uiderunt, multo probabilius est, reuera id, quod narratur, contigisse.

§. 422.

Ad modum denique narrandi quod attinet, obſerues, ea, quae hiſtorice narrantur, plus mereri fidei, quam quae poëtice et oratorie recenſentur. In hiſtorica enim narratione ſimplicia reperiuntur cuncta, ornatuque, tanquam ueſte, detracto, nuda. Quae uero contra poëtice commemorantur aut oratorie, in iis multum a ſimplicitate ingenua recedi, reperies, omniaque coloribus, ambitioſe quaeſitis, exornari, uidebis, ita quidem, ut ueritas, multis pigmentis fucoque inani tecta, uix ac ne uix quidem conſpiciatur.

§. 423.

Haec quidem, quae hactenus de probabilitate hiſtorica diſputauimus, tantum ad teſtimonium auctoritatemque humanam referri uolumus, quae enim teſtimonio diuino confirmantur, hoc ſunt certiora, quo minus Numen ueraciſſimum fallere nouit.

Ex his denique uides, facta tantum credi. Dogmata enim uniuerſalia certitudinem ſuam obtinent ex demonſtrationibus. Si uero quis dogmata uniuerſalia ob teſtimonium alterius tantum credit, parum ſolicitus de rationibus intrinſecis, quae ipſum ad aſſenſum commoueant, eum, dicimus, occupatum eſſe *praeiudicio auctoritatis*, de quo ſupra §. 336.

Ex-

Exinde porro nunc liquet, quam praepostere agant, qui, ueritatem confirmaturi, testimoniis, hinc inde operosius conquisitis, eam stabilitum eunt, auctoritati, quam argumentorum ponderibus, plus tribuentes.

§. 424.

Nunc ad probabilitatem hermeneuticam. Probabilitas hermeneutica inseruit nobis in interpretando, siue in sensu alicuius scriptoris eruendo. Fit scilicet persaepe, ut sermo alicuius scriptoris multiplices admittat interpretationes, quarum quaenam sit probabilior, ex legibus probabilitatis hermeneuticae est definiendum.

§. 425.

Probabilitas autem hermeneutica est, cum a quibusdam, in scripto auctoris obuiis, circumstantiis, e. gr. uerborum significatione, posita connexione, scriptoris aetate, fine et affectu, ad sensum scriptoris concludo.

Sensus auctoris est conceptus ille scriptoris, quem per uerba in animis legentium et audientium scriptor uel loquens uult produci. Si ex legitimis principiis de sensu auctoris, quem ipse intendit, iudico, in eoque inuestigando laboro, dicor auctorem *interpretari*, et *interpretatio* est actus, quo eruimus sensum auctoris.

§. 426.

§. 426.

Vt uero, si sensum alicuius scriptoris eruere uolueris, distinctius scias, quomodo ipsum coniectando assequi possis, sequentes propositiones, tanquam leges probabilitatis hermeneuticae, obserues:

I. Cum sensus scriptoris per uerba significetur, (§. 425.) consequens est, ut, qui sensum auctoris eruere cupit, linguam, qua scriptor mentem suam explicauit, probe calleat, eiusdemque linguae idiotismos habeat perspectos. Vnde

II. Interpretes illos, in eruendo scriptoris sensu, falli et labi oportet, qui uersionibus siue translationibus fidunt aliorum, linguam, qua auctor quis scripsit, minus intelligentes.

III. In interpretando probe attendendum ad scriptoris affectum, sectam, munus, aetatem, scopum etc. Hinc

IV. Per-

IV. Peropus est, ut descendamus in systema auctoris, quem interpretari uolumus, illumque diiudicemus ex notionibus domesticis, atque adeo caueamus, ne ex notionibus nostris de scriptorum sermone iudicemus.

Optime Clericus *in arte critica* P. II. S. 2. c. 2. §. 7. et 8. Oportet, *inquit*, ueluti nostrarum opinionum obliuisci, et quaerere, quid ueteres illi magistri senserint, non quod sentire debuisse nobis uidentur, ut saperent.

V. Ex quo porro patet, oportere, ut neque cum amore, neque cum odio personali, aut praeiudiciis quibuscunque ad interpretationem accedamus.

VI. In interpretando antecedentia et consequentia solicite sunt conferenda, nec, si probabiliter uelis sensum auctoris assequi, extra contextum uerba scriptoris sunt consideranda.

Vnde

Vnde non mirum, turpiter falli eos in interpretando, qui, cum de sensu auctoris alicuius existimare uolunt, saepius uerba auctoris, ab alio, forte auctoris inimico, allegata, et extra contextum posita, in subsidium adhibeat. Fit id saepissime in controuersiis, id quod pluribus coram commonstrabo.

VII. Loca auctoris parallela sunt conferenda studiosius, si, quisnam sit sensus auctoris probabiliter uerus, uolueris feliciter inuestigare.

Saepius enim id, quod paullo obscurius in uno loco dixit auctor, in altero clarius enunciarit, ut adeo obscuriora sint explicanda ex clarioribus.

VIII. Sensui literali et proprio tamdiu inhaerendum, quamdiu sensus literalis et proprius cum circumstantiis textus melius conuenit, quam quiuis alius improprius.

IX. Benignior et sanior interpretatio praeferenda est otiosae, nec

nec facile praesumendum, aliquem sibi contradicere. Id quod aequitas in interpretando exigit.

Plures regulas adducere non uacat, cum de arte interpretandi peculiaribus compendiis exponi soleat. Has interim positiones, exemplis, et theologicis, et philosophicis, uberius coram illustrabo.

§. 427.

Accedimus nunc ad *probabilitatem physicam*, quae est, cum ex pluribus phaenomenis siue sensionibus concludimus ad caussam aliquam physicam ac modum, quo producit effectum. *conf. Rüdiger de sensu V. et F. lib. III. c. 5.*

Sic e. gr. probabile est, fluxum et refluxum maris a pressione lunae dependere, quia multa phaenomena adsunt, quae efficiunt, ut ad pressionem lunae, tanquam caussam fluxus et refluxus maris, concludere possim. *conf. Hambergeri physic.* §. 747. *seqq.* Haec probabilitas est physica.

§. 428.

Circa probabilitatem itaque physicam sequentes obseruari uolo cautiones.

α) Si caussam aliquam probabilem

lem physicam uis eruere, requiritur, ut phaenomenon assumatur exploratum, illiusque saltem notio clare formetur. Hic igitur obseruentur, necesse est, regulae, circa experientiam supra §. 354. sqq. traditae. Quas quidem regulas, circa experientiam obseruandas, si minus habueris ante oculos, facile fit, ut foetum imaginationis, adeoque chimaeram pro phaenomeno habeas.

β) Similis cautio est adhibenda in phaenomenis, quae ab aliorum recensione suppeditantur. Hic in subsidium sunt adhibendae regulae, quas circa probabilitatem historicam §. 420. tradidimus.

γ) Si phaenomena fuerint rite explorata, tum omnes caussae possibiles phaenomeni sunt inuestigandae.

δ) Ex

δ) Ex omnibus cauſſis poſſibilibus ſunt aſſumendae illae, quae cum reliquis circumſtantiis quam optime conueniunt.

§. 429.

Quod ad *probabilitatem politicam*, quam nunc exponemus, attinet, eam, ſcito, in eo conſiſtere, cum ex pluribus alicuius perſonae phaenomenis colligimus indolem animi eiusdem perſonae.

Sic e. gr. cum in Caio ſtatum corporis ad oſtentationem compoſitum, grauem inceſſum, ſeſquipedalia uerba, ſtudium decori, cetera, obſeruo, tum ex his circumſtantiis probabiliter colligo, Caium eſſe *ambitioſum*, ſiue Caium ſecundum hanc regulam agere, quicquid honorem mihi affert, illud mihi bonum, et illud ſuſcipio. Item: Cum in Titio obſeruas faciei hilaritatem, iocandi ſtudium, inconſtantiam, prodigalitatem, et propenſionem ad otium fugamque laboris, tum ex his ſenſionibus ſiue phaenomenis colligis probabiliter, Caium eſſe *uoluptuoſum*, ſiue ſanguineum, atque illum maxime ſecundum hanc regulam agere: quicquid mihi iucundum eſt, et ſenſus titillat, illud mihi bonum eſt, illudque ſuſcipio. De hac pro-

babilitate politica, qua ex signis propensionum ad ipsas animi propensiones concludimus, agitur specialius et in applicatione in ethica characteristica.

§. 430.

Probabilitatem denique *practicam* Rüdigerus de sens. V. et F. l. III. c. 8. uocat illam, qua ex principiis physicis aut moralibus futurum aliquem praedicimus euentum.

E. gr. Cum principis alicuius minister, usu rerum subactus, praedicit probabiliter, hanc illamue rempublicam collapsum iri, tunc certas quasdam circumstantias obseruat in republica, quam, affirmat, subuersum iri, quas adfuisse meminit in aliis rebus publicis, quae euersiones funestas expertae sunt. Adeoque ex collatione similium circumstantiarum exspectat euentus similes, idque probabiliter.

Quae exspectatio euentuum similium, in probabilitate practica, apud politicos utramque facit paginam, id quod uberius demonstratum dedi in *dissertat. mea de exspectatione casuum similium in praxi morali saepius fallaci*, ubi quoque cautiones quasdam allegaui, in exspectatione casuum similium, adeoque in probabilitate practica, obseruandas.

Per-

Pertinet huc quoque argumentum ab *analogia* desumtum, quod inter argumenta probabilia omnino referri meretur. Argumentamur hic a simili ad simile, quia similium similis est ratio. Hoc argumentum nonnulli adhibent, cum bruta animabus, iisque immaterialibus, gaudere, probare uolunt, item, cum animam post mortem in statu idearum distinctarum uersari, probant, de quo copiosius disseram in recitationibus.

Quae de probabilitate *uulgari*, item de *probabilitate* κατ' ἄνθρωπον, quam Rüdigerus uocat, et de probabilitate *medica* dici adhuc poterant, ea uero, qua decet, fide et perspicuitate in ipsis lectionibus adferemus.

§. 431.

Cum probabilitate est connexa *opinio*, quae est propositio insufficienter probata. Propositio autem *insufficienter probatur*, si ex principiis nondum certis deducitur.

E. gr. haec propositio: *dantur incolae lunae*, est opinio. Cum enim haec propositio nitatur principiis nondum certis, facile uides, eam insufficienter probari, adeoque in numerum opinionum referendam.

§. 432.

Colligi hinc potest, opinionem,

aliam esse probabilem, aliam improbabilem.

Demonstr. Cum enim opinio sit propositio, insufficienter probata, et principiis incertis nixa, (§. 431.) non autem omnia incerta sint probabilia, sed quaedam incerta nitantur *principiis precariis*, quae omni ratione destituta, uel sine probatione sumuntur, facile uides, non omnem opinionem esse probabilem sed dari quoque opinionem improbabilem. Vt adeo opinio recte diuidatur in probabilem et improbabilem.

§. 433.

Omnis opinio est mutabilis.

Demonstr. Cum enim opinio sit propositio, probatione insufficiente et incertis principiis nixa, (§. 431.) fieri potest, ut quis probationem insufficientem, qua nititur opinio, perspiciat, et cognita opinionis falsitate, assensum eidem ulterius deneget. Quo ipso, opiniones mutabiles esse, intelligis.

§. 434.

Porro hinc liquet, opiniones probabiles posse esse saepe falsas.

Demon-

Demonstr. Si enim uerum est, propositionem probabilem posse esse falsam, §. 409.) recte affirmatur, opiniones, probabiles posse esse falsas.

Cap. V.

De

Meditatione legitime instituenda, et ueritate per eam inuestiganda.

§. 435.

Hactenus actum de ueritate certa et probabili. Nunc specialius ostendendum nobis est, quomodo operationes mentis nostrae dirigere debeamus, ut ueritates facilius inueniamus, ueritatumque connexionem distinctius perspiciamus, siue quod idem est, quomodo debeamus meditari. *Meditari* enim dicimur, cum cogitationes nostras, bonae methodi legibus conuenienter, ita applicamus, et eo dirigimus, ut ueritates ex ueritatibus, notiones scilicet ex notionibus, propositiones ex propositionibus, eruamus, et *meditationem* dicimus cogitationum nostrarum applicationem ad ueritatem inuestigandam, bonae methodi legibus conformiter.

§. 436.

Ex notionibus, quas usu loquendi confirmari, coram ostendemus, fluunt hae positiones, tanquam consectaria.

I. Bonam methodum, et meditationem ipsam, ad bonae methodi leges attemperatam, multum differre. *Differt*, inquit Cel. Syrbius, *meditatio a methodo, ut iter a uia. conf. Philos. Rat. p. 155.*

II. Hinc intelliges licet, omnem illum, qui legitime meditari cupit, id agere debere, ut cogitationes suas, bonae methodi requisitis, quae supra §. 33. sqq. allegauimus, conuenienter instituat, et hoc quemque felicius meditari, quo exactius methodi bonae praecepta exsequitur.

III. Colligitur ex his, eos, qui legitime et feliciter meditari uolunt, plures iam debere habere perspectas ueritates. Quomodo enim ueritates ex ueritatibus, propositiones ex propositionibus erues, nisi iam ante ueritates et propositiones habueris cognitas? Vt adeo hinc uideas, cur tyrones, et ueritatum, et bonae methodi, ignari, nondum apti sint ad meditandum.

§. 437.

Qui feliciter meditari uult, adferat prae

prae ceteris omnibus attentionem, et animum a praeiudiciis liberum.

Demonstr. Cum enim quis feliciter meditari cupit, ueritates ex ueritatibus eruere allaborabit. (§. 435.) Cum uero ueritates ex ueritatibus eruere nequeas, nisi ueritatum connexionem perspicias, consequens est, ut feliciter meditaturus ueritates, prout inter se connexae sunt, contempletur. Qui ueritates in suo nexu perspicere cupit, ille alteram ab altera debet distinguere, et partialia cuiusuis ueritatis sigillatim sibi repraesentare, adeoque, qui feliciter uult meditari, debet ueritates distincte sibi repraesentare. (§. 75.) Cum uero distincta repraesentatio acquiratur attentione, (§. 79.) consequens est, ut, qui meditando feliciter uult progredi, adferat iustam attentionem.

Praeiudicia sunt iudicia erronea, (§. 333) adeoque ex confusis repraesentationibus oriuntur, (§. 331.) cum uero confusae repraesentationes turbent attentionem, (per princ. psychol.) attentio autem ad meditandum uel inprimis requiratur, (*per demonstrata*) palam est, ad meditandum requiri animum, praeiudiciis uacuum.

§. 438.

Qui meditari uult, debet ante omnia de principiis, quibus ceteras ueritates ſuperſtruat, eſſe ſolicitus.

Demonſtr. Cum enim meditaturus cogitationes ſuas regulis bonae methodi conuenienter inſtituere debeat, (§. 435.) inter regulas autem, bonae methodi illa praecipuum mereatur locum, qua docetur, omnes poſitiones et omnia ratiocinia deduci debere non niſi a principiis certis, (§. 33. II.) intelligitur, omnem illum, qui meditari uult, ſolicitum eſſe debere de principiis, quibus poſitiones et ratiocinia ſua ſuperſtruit.

§. 439.

Ex quo conficitur, ad meditationem requiri praecipue, ut rem illam, de qua meditamur, accurate definiamus, ſinguloſque terminos rite determinemus.

Demonſtr. Cum enim meditaturus de principio quodam, ex quo ordiatur eius meditatio, debeat eſſe ſolicitus, (§. 438.) ad prin-

principia autem ueritatum referantur quoque definitiones, (§. 29. 389.) appareret, ad meditationem id requiri inprimis, ut earum rerum, de quibus meditari uolumus, accuratae formentur definitiones. Quo ipso simul patet, terminos singulos, qui in materia, de qua meditaris, se tibi offerunt, esse rite determinandos, maxime cum id bonae methodi leges requirant. (§. 33.)

§. 440.

Si uero rei, de qua meditaris, accuratam definitionem formare uolueris, experientiam et casus plures in subsidium adhibeas, ex quorum collatione, definitiones secundum regulas, §. 377. traditas, formantur.

§. 441.

Definitione rei, de qua meditaris, rite constituta, singulas notas, in definitione occurrentes, denuo definias, atque ita ex nouis notarum partialium definitionibus exsurgent diuisiones, (§. 180. *schol.*) quarum ueritatem et bonitatem diiudicabis ex regulis supra §. 184. traditis.

§. 442.

Si definitiones, regulis definiendi, supra §. 148. sqq. expositis, conuenienter, formasti, nullo negotio ex definitione confecta nouas

elicies positiones. Quas propositiones, ex unica definitione immediate deductas, dicimus *axiomata.* (§. 22.) Sunt haec axiomata magni omnino usus, cum, per ratiocinationes legitimas, aliae ueritates debent inueniri. Quare, quomodo meditando eliciantur ex definitionibus axiomata, paucis ostendemus, regulas praecipuas suppeditaturi.

§. 443.

Quoties axiomata ex definitionibus immediate deducere uis, toties α) *partem definitionis, genus nimirum, uel differentiam specificam, omittas,* et emergent propositiones axiomaticae.

E. gr. Sumas definitionem *legis:* Lex est decretum superioris, obligans inferiorem. Omitte genus, et emergent hae propositiones axiomaticae, quae immediate in definitione legis continentur. α) *Lex supponit superiorem.* β) *Lex obligat.* γ) *Lex datur a superiore inferiori.* Omittas differentiam, et prodit haec thesis: *Lex est decretum.*

β) *Eruitur axioma, si definitionem ita inuerteris, ut praedicatum in subiecti locum, et subiectum in praedicati locum substituatur.*

E. gr. *Quicquid est decretum superioris, obligans inferiorem, illud est lex.* It. *Vbi-*

cun-

cunque habes decretum superioris, quo obligatur inferior, ibi habes legem.

γ) *Detegitur axioma, si definitiones affirmatiuas conuerteris in propositiones negatiuas aequipollentes.*

E. gr. 1) *Vbicunque non adest decretum superioris, ibi non adest lex*, 2) *ubicunque non est superior, ibi nullum locum habet lex*, 3) *ubi nulla lex, ibi nulla, obligatio*, 4) *quicunque non gaudet ui obligandi, non habet potestatem leges ferendi etc.*

Plura omnino axiomata se sponte sibi offerunt, si attentionem tibi habueris commendatam, aciemque meditationis quantum fieri potest, intenderis.

§. 444.

Atque eodem fere modo eruuntur ex unica definitione *postulata*, quae sunt propositiones practicae, ex unica definitione conceptibiles, (§. 223.) i. e. eiusmodi propositiones, quae exponunt modum, quo aliquid fieri debeat uel possit. (§. 220.) Postulata uero commodissime eruuntur ex definitionibus genericis, de quibus uid. §. 175.

Sumas e. gr. hanc definitionem geneticam *commiserationis*: Commiseratio est taedium uehemens, ex alterius infelicitate ortum. Hinc fluit hoc postulatum: *Qui alte-*

alterum ad commiserationem erga semetipsum uult excitare, ille alteri debet suam infelicitatem et miseriam patefacere.

§. 445.

Si eiusmodi axiomata et postulata elicueris ex unica definitione, tunc, per immediatas consequentias, de quibus uide §. 312. ex his propositionibus alias propositiones inferas, et prodibunt *consectaria.* (§. 226.)

Si e. gr. ex definitione legis hoc formasti axioma, §. 443. *Lex supponit superiorem.* Ex hoc axiomate elicies per immediatam consequentiam hoc consectarium: *E. par pari non potest legem ferre*, item: *E. par parem non potest obligare.*

§. 446.

Ex collatione plurium definitionum et propositionum oriuntur *theoremata* itemque *problemata*, de quibus §. 224. 225. Quicunque igitur uult theoremata per meditationem inuenire, illum oportet comparare aliquot definitiones, ex quarum combinatione oritur propositio quaedam, in qua aliquid tantum affirmatur, et negatur, adeoque est theoretica. (§. 220.)

Vt modus inueniendi theoremata clarior fiat, sumamus, definitionem *Dei*, qui definitur per spiritum independentem, et definitionem

tionem *spiritus*, qui est substantia intellectu et uoluntate praedita. Hinc nunc ita argumentari licet:

O. Spiritus est intellectu et uoluntate praeditus,

Deus est spiritus, E. Deus est intellectu et uoluntate praeditus.

Si porro definiueris, quid sit *intellectu praeditum esse*, et deprehenderis, intellectu praeditum esse illum, qui distincte res sibi repraesentat, emergit iam noua haec propositio: *Deus res sibi distincte repraesentat.* Si meditationem ita continuaueris, ut nouas semper definitiones in subsidium adhibeas, in eas tandem incides propositiones, per legitimum ratiociniorum nexum, quas nunquam credidisses tibi oblatum iri. Fac periculum, et non sine insigni animi uoluptate experieris, ratiocinationem legitimam, adeoque syllogismum etiam, non mediocre esse remedium ueritatem inueniendi.

§. 447.

Cum problema sit propositio practica demonstrabilis, (§. 225.) facile intelligitur, propositionem eiusmodi eodem modo inueniri, quo theorema inuestigatur. Duas scilicet uel plures definitiones inter se conferas, atque

que tum ex hac collatione prodibit propositio practica.

E. gr. Si definiueris praeiudicia, itemque explicaueris, quid sit *emendare uoluntatem*, facile ope meditationis, aliisque propositionibus, iam tum cognitis, in subsidium adhibitis, emerget haec propositio practica: uoluntas est emendanda per praeiudiciorum abolitionem.

Nonnunquam, quod supra iam submonuimus, problema sumitur pro quaestione, qua operatio aliqua continetur producenda. Si modum itaque ostenderis, quo operatio aliqua producitur, tum diceris soluere problema. (§. 225.) Ad solutionem problematis feliciter instituendam requiritur, ut causas rei, quae produci debet, perspectas habeamus. Sit problema, *commiserationem in altero excitare*, si nosti genesin et causas commiserationis, tum soluetur facile problema. Commiseratio scilicet oritur ex amore, E. si commiserationem in altero uel erga te, uel erga alium, excitare uis, prius id age, ut alter amet. Quo obtento, alteri, in quo commiserationem excitare uis, miseriam siue infelicitatem tuam manifesta, et oborietur in ipso taedium ob infelicitatem tuam, quod taedium dicitur commiseratio.

§. 448.

§. 448.

His positionibus per meditationem inuentis, per legitimam ratiocinationum concatenationem ita easdem combinabis, ut per demonstrationem, regulis scilicet §. 395. traditis conuenienter, omnia apte cohaereant. Cum uero modus syllogismos, siue ratiocinia concatenandi sit uel analyticus, uel syntheticus, (§. 395.) oritur hinc *meditatio analytica* et *synthetica*, de qua plura coram.

§. 449.

Haec pro scopo nostro sufficiat dixisse de meditatione. Plura adderem, at, cum propediem *de arte meditandi* peculiarem commendationem academicam edere mecum constituerim, ea, quae hic desiderari poterant, tum supplebo.

Vt uero, quae de meditatione suppeditatae sunt, regulae plenius intelligantur, et rectius applicentur, exhibeo exemplum perspicuum meditationis. Fac e. gr. te uelle quid commentari de *amici* characteribus, atque id ita quidem, ut omnis, propria meditatione, libris tantisper sepositis, inuestiges, tum secundum regulas meditationis ita procedes.

§. 1. Solicitus esto de definitione *amici*, secundum regulam §. 439. suppeditatam. Defini-

finitionem autem et notionem distinctam amici acquires, si casus speciales, in quibus aliquis dicitur amicus, intuitus fueris, eosdemque ita inter se contenderis, ut ex his, secundum regulas, §. 377. expositas, notionem uniuersalem *amici* abstrahas. Prodibit autem, si regulis datis conuenienter meditatus fueris, haec definitio *amici*, *amicus est persona, quae nos amat.*

§. 2. Hac definitione *amici* praestructa, attendas ad notas partiales, in hac definitione occurrentes, ui regulae, §. 441. positae, adeoque inprimis euoluas notionem *amoris*, et quid sit *amare alterum*, explices. Est autem *amare alterum* nihil aliud, quam *ex alterius felicitate uoluptatem capere.*

§. 3. Ex his definitionibus deducas axiomata secundum §. 442. Fluunt autem ex definitione amici haec axiomata: 1) *Amicus alterum amat.* 2) *Quicunque alterum non amat, ille non est amicus.* 3) *Quicunque obligatus est ad alterum amandum, ille quoque obligatus est ad id, ut alteri sit amicus.* 4) *Vbicunque nullus est amor, ibi nulla est amicitia.* 5) *Quamdiu durat amor, tamdiu durat amicitia.* 6) *Quicunque efficit, ut alter ipsum amet, ille alterum sibi reddit amicum.* 7) *Quicquid in altero excitat amorem, illud alterum nobis reddit amicum.* 8) *Quicquid impedit amorem, illud tollit amicitiam.*

§. 4.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0340
DFG

§. 4. Ex definitione τῦ *amare* elicies haec axiomata. 1) *Quicunque alterum amat, alterius felicitate delectatur.* 2) *Quicunque obligatus est ad id, ut ex alterius felicitate voluptatem capiat, ille obligatus est ad alterum amandum.* 3) *Quicquid iubet, ut alterius ex felicitate voluptatem capiamus, illud iubet, ut alterum amemus.* 4) *Quicquid promouet voluptatem ex alterius felicitate, illud promouet amorem.* 5) *Quicquid impedit voluptatem ex alterius felicitate, illud impedit amorem.*

§. 5. Ex his definitionibus, inter se collatis, nunc fluit hoc theorema: Amicus alterius felicitate delectatur. *Demonstratio.* Quicunque alterum amat, ille felicitate alterius delectatur, (§. 4. Axioma I.) Atqui amicus alterum amat, (§. 3. Axioma I.) E. amicus alterius felicitate delectatur.

§. 6. Ex quo quidem theoremate, sine multa ratiociniorum ambage, sequentia deduces *consectaria.*

α) E. amicus non afficitur taedio, si persona amata fuerit felix.

β) E. amicus taedio afficitur, si persona amata fuerit infelix.

§. 7. Occasione horum consectariorum, succurrit tibi, illum, qui taedio afficitur ob alterius felicitatem, dici *inuidum*, et illum, qui taedio afficitur ob alterius infelicitatem, dici *commiserari*.

§. 8. Hinc offerunt se sponte tibi hae propositiones, siue theoremata. *Theorema I.* Amicus non est inuidus. *Demonstratio.* Quicunque afficitur taedio ob felicitatem alterius, ille est inuidus, (§. 7.) Atqui uero amicus non afficitur taedio ob felicitatem alterius seu personae amatae, (§. 6. *consect.* α) E. amicus non est inuidus. *Theorema II.* Amicus commiseratione tangitur erga personam amatam. *Demonstratio.* Qui taedio afficitur ob infelicitatem alterius, ille commiseratione tangitur erga alterum, (§. 7.) Atqui amicus taedio afficitur ob infelicitatem alterius personae amatae, (§. 6. consect. 2) E. amicus commiseratione tangitur erga personam amatam.

§. 9. Habes hinc noua rursus consectaria, α) E. qui inuidiae obnoxius est, non est aptus ad amicitiam contrahendam.

β) E. qui nescit miserari alterius uicem, alterumue ex infelicitate sua non uult eripere, si potest, non se dicat amicum.

§. 10. Si meditando longius progredi uolueris,

ris, atque nunc speciatim euoluere, quid sit *delectari alterius felicitate*, tum complures se sponte tibi offerent propositiones, quas, nunquam opinatus esses, inde prodituras. Faciemus periculum, et quid sit *delectatio*, siue *uoluptas*, itemque quid sit felicitas, explicemus.

§. 11. *Voluptas* siue *delectatio* est sensus perfectionis. *Felicitas* uero est status durabilis gaudii.

§. 12. Hinc eliciuntur haec axiomata. 1) *Quicunque aliqua re delectatur, ille eam rem, qua delectatur, tanquam perfectam siue bonam sentire et sibi repraesentare debet.* 2) *Quicunque obligatus est ad sensum perfectionis in altero promouendum, ille etiam obligatus est ad uoluptatem promouendam.* 3) *Quicquid iubet, ut alterius sensum perfectionis promoueamus, illud iubet quoque, ut alterius uoluptatem promoueamus.*

§. 13. Ex definitione felicitatis eruuntur sequentia axiomata. 1) *Quicunque delectatur alterius felicitate, delectatur quoque alterius statu durabilis gaudii.* 2) *Quicunque promouet alterius statum durabilis gaudii, ille quoque promouet alterius felicitatem.* 3) *Quicunque iubet, ut alterius statum durabilis gaudii promoueamus, ille iubet, ut alterius*

felicitatem promoueamus. 4) *Quicunque obligatus est ad statum durabilis gaudii alterius promouendum, ille obligatus est ad alterius felicitatem promouendam.*

§. 14. Has definitiones si cum superioribus, uel definitionibus, uel aliis positionibus, contuleris, noua nunc prodibunt theoremata. *Theorema I.* Amicus alterius felicitatem sibi repraesentat, tanquam bonum quid. *Demonstratio.* Quicunque aliqua re delectatur, ille eam rem, qua delectatur, sibi repraesentat, tanquam bonum quid (§. 12. *Axioma I.*) Atqui amicus felicitate alterius delectatur, (§. 5.) E. amicus sibi alterius felicitatem repraesentat, tanquam bonum quid. *Theorema II.* Amicus delectatur alterius statu durabilis gaudii. *Demonstr.* Quicunque alterius felicitate delectatur, ille delectatur quoque alterius statu durabilis gaudii, (§. 13. *Axiom. I.*) Atqui amicus alterius felicitate delectatur, (§. 5.) E. amicus quoque alterius statu durabilis gaudii delectatur. *Theorema III.* Amicus alterius gaudium durabile sibi, tanquam bonum quid, repraesentat. *Demonstr.* Quicunque aliqua re delectatur, is eam sibi, tanquam bonum quid, repraesentat, (§. 12. *Axiom. I.*) Atqui amicus alterius gaudio durabili delectatur, (*per theorema praec.*) E. ami-

E. amicus alterius gaudium durabile sibi, tanquam bonum aliquod, repraesentat.

§. 15. His theorematibus, ope meditationis, erutis oppido sibi occurret, illa lex appetitus, secundum quam anima id omne appetit, et promouere studet, quod sibi, tanquam bonum quid, repraesentat.

§. 16. Vnde nouae iam prodeunt propositiones sequentes. *Theorema I.* Amicus alterius felicitatem adeoque et alterius gaudium durabile appetit et promouere studet. *Demonstr.* Quodcunque nobis, tanquam bonum quid, repraesentamus, illud appetimus, et promouere studemus, (§. 15.) Atqui amicus alterius felicitatem starumque durabilis gaudii sibi, tanquam bonum quid, repraesentat, (§. 14. *Theorema II. III.*) E. Amicus alterius felicitatem, adeoque et alterius gaudium durabile appetit et promouere studet.

§. 17. Ex quo haec consectaria sponte fluunt. α) E. amicus id omne cauet, quod alterum taedio afficit, β) E. Amicus nullam occasionem omittit, qua iucunditatem, et uoluptatem personae amatae promouere queat.

§. 18. Si ulterius progressus fueris, et euolueris notionem durabilis gaudii, reperies, *durabile gaudium* esse uoluptatem eminen-

tiorem, ex possessione uerarum perfectionum ortam.

§. 19. Hinc fluit axioma hoc. Qui alterius gaudium durabile promouet, ille promouet alterius perfectiones.

§. 20. En! nouam nunc propositionem, ex his elicitam. *Theorema:* Amicus alterius perfectiones promouet. *Demonstr.* Qui alterius gaudium durabile promouet, ille promouet alterius perfectiones, (§. 19.) Atqui amicus alterius gaudium durabile promouet, (§. 16.) E. amicus alterius perfectiones promouet.

§. 21. Hic succurrit lex naturae, quae absoluitur hac propositione: Tuas aliorumque perfectiones promoue. Hinc proueniunt sponte sequentes propositiones:

§. 22. E. amicus obseruat legem naturae. (§. 20. 21.) E. nos sumus obligati ad amicitiam colendam. E. qui homines sibi reddit inimicos, agit legi naturae disconuenienter. E. uoluntati diuinae conueniens est, ut aliis simus amici. etc.

Innumerae porro propositiones ex his, meditationis adminiculo, deriuari possunt, modo id semper obserues, ut, quae occurrunt, notiones, rursus semper definias, atque

que subsequentes propositiones cum antecedentibus legitime connectas. Quae ulterius hic obseruari poterant, ea ipsum saepe argumentum, de quo meditaris, ceteraeque argumenti περιστάσεις te edocent. Pro diuersitate rei, de qua meditaris, diuersus saepe requiritur ordo, atque adeo alia etiam cogitationum ad ordinem conformatio.

CAP. VI.
De
Modo libros legendi
et diiudicandi.

§. 450.

Quemadmodum hactenus tradita est primo ueritatis natura in genere, (cap. I.) deinde ueritatis differentia, (cap. III.) tum modus specialior eam inuestigandi, (cap. V.) ita nunc in eo erimus, ut exponamus rationem, qua ad ueritatum, ab aliis iam inuentarum cognitionem perueniamus.

Scilicet non possumus omnia ipsi inuenire, quare opus est, ut aliorum quoque cogitata consulamus, et aliorum, qui multas iam ueritates inuenerunt, adminiculo, ad ueritatum utilium cognitionem perueniamus.

mus. Qui nihil enim ueri, inquit praeclare *Cel. Hollmann. in philos. rat. p. 354.* admittere, suosque in usus conuertere uellet, nisi „quod propria primum industria detexerit, „is aeque quidem absone ageret, ac qui nec „uestimentis, nec calceis, neque aedibus, nec „pane denique ipso uti prius fruique uellet, „quam haec omnia conficiendi praeparandique artem, proprio, quod aiunt, Marte, atque sine omni aliorum institutione inuenire didicisset.

§. 451.

Cum itaque opus sit, ut ad ueritatum, ab aliis inuentarum, cognitionem perueniamus, (§. 440.) aliorum autem ueritates in libros contineantur, logicae officium est, regulas et cautiones tradere, ex quibus aliorum scripta diiudicari queant.

§. 452.

Libri aut continent facta, aut dogmata, siue uniuersales positiones. Illi dicuntur *historici*, in quibus propositiones singulares comprehenduntur, hi appellantur *dogmatici*. Vt adeo scripta omnia commode dispesci posse, intelligas, in scripta dogmatica et historica.

§. 453.

Quia uero in scripto dogmatico aliorum dogmata recensentur tantum, et nonnunquam argu-

argumenta quoque enarrantur, quibus alii utuntur, aut dogmata inter se ordine systematico connectuntur, noua hinc emergit diuisio libri dogmatici. Ille nimirum dicitur liber *dogmaticus historicus*, hic liber *dogmaticus scientificus*.

Eo itaque ordine hic procedemus, ut α) exponamus, quaenam cautiones circa lectionem et diiudicationem scripti historici sint obseruandae, β) ut percenseamus regulas, in legendis examinandisque libris dogmaticis scitu necessarias.

§. 454.

Generalis regula, quae in omni omnino scriptorum quorumcunque lectione et diiudicatione obseruari debet, hac propositione absoluitur: Lecturus et diiudicaturus alicuius scriptum, easdem notiones cum uerbis auctoris coniungat, quas uoluit auctor cum iisdem coniungi.

Demonstr. Qui enim ita scriptum aliquod legere uult, ut ad ueritatem, in eo contentam, perueniat, debet illud scriptum intelligere. Cum uero tum demum mentem

tem auctoris intelligamus, si easdem notiones cum uerbis auctoris coniungimus, quas auctor ipse cum iisdem uoluit coniungi, (§. 125.) consequens est, ut lecturus et diiudicaturus alicuius scriptum, easdem cum uerbis auctoris notiones coniungat, quas ipse auctor uoluit coniungi.

§. 455.

Hinc efficitur generatim, in lectione et diiudicatione libri alicuius, esse solicite attendendum ad definitiones, quibus auctor uoces adhibitas determinat, aut saltem in significatum uocis, quae non definitur, inquirendum, quem ipsi usus loquendi tribuit. (§. 143.)

§. 456.

Speciatim ad lectionem scripti historici requiritur attentio, et crebrior repetitio. Quo efficitur, ut facta, quae commemorantur, memoriae facile mandentur.

§. 457.

In diiudicando autem scripto historico ad tria potissimum, oportet, attendas: 1) Num, quae narrantur, sint uera. 2) Num in iis, quae narrantur, ordo legitime obseruetur. 3) Num scriptum historicum fini et scopo respondeat, siue num sit completum.

§. 458.

§. 458.

Si autem de ueritate eorum, quae in scripto historico referuntur, iudicare legitime uolueris, regulas probabilitatis historicae, supra §. 420. speciatim explicatas, in subsidium adhibeas, ex quibus ueritas facti aestumari debet.

§. 459.

Si uis de ordine scripti historici iudicare, ad circumstantias temporis, quam fieri potest, diligentissime, uelim, attendas, adeoque chronologiam accurate teneas.

§. 460.

Si denique, num sit scriptum historicum *completum*, examinare uolueris, ad finem, qui in conficiendis scriptis historicis intendi debet, animum aduertito.

Finis pro diuersitate historiae uarius est. *Historiae naturalis*, in qua facta naturae referuntur, finis et scopus est, ut obiecta rariora accurate describat, omniaque ea, quae in phaenomeno aliquo speciatim considerauda ueniunt, sigillatim percurrat, nexumque item partium exponat. *Historiae ecclesiasticae*, in qua fata ecclesiae et uicissitudines commemorantur, finis est, ut

status

ſtatus eccleſiae omnium temporum deſcribatur, deinde media et uiae, quibus eccleſia ad florem et incrementum peruenit, ſpeciatim enumerentur, tum huius floris impedimenta allegentur, et denique mutationes, cum, qua doctrinas, tum, qua errores, ita exponantur, ut ex his principia prudentiae eccleſiaſticae poſſint deriuari. *Hiſtoriae ciuilis* ſcopus eſt, ut ſubiiciantur oculis animisque exempla, quibus praecepta politices ſtabiliuntur, quaeque prudentiae ciuili promouendae inſeruiunt. In hiſtoria itaque ciuili α) neceſſe eſt, ut ſtatus rei publicae per omnia tempora deſcribatur, β) ut incrementa et conuerſiones explanentur, ſubnexis ubique cauſis, quibus uel rerum publicarum fortunatior ſtatus, uel collapſiones ſunt productae. Hinc γ) imperantium facta, factorum conſecutiones, auſpicia regiminis, pacta et foedera, et matrimonia quoque ſpeciatim recenſeantur. *Hiſtoriae denique literariae*, in qua, uel fata ſcientiarum et librorum, uel uitae et facta eruditorum, enumerari debent, is uel inprimis finis eſt, ut cognitio ueritatum, a ueteribus in medium prolatarum, inde acquiratur, itemque ſubſidia ſuppeditentur, quibus ars heuriſtica ſiue inueniendi poſſit collocupletari. Opus itaque eſt α) ut in hiſtoria literaria recenſeantur ſcripta, eorumque argumenta, item methodus, in iisdem adhibita, quaue ratione et occaſione

haec

haec illaue ueritas fuerit inueſtigata. β) opus eſt, ut deſcribantur uitae eruditorum accurate, omniaque ea tradantur fideliter, quae ad cuiusuis eruditi merita et fata plenius intelligenda ſpectant.

§. 461.

Hactenus de ſcriptis hiſtoricis, cautionibusque, circa eorundem lectionem et examen obſeruandis. Nunc ea, quae ad legenda et diiudicanda ſcripta dogmatica ſpectant, adferemus.

§. 462.

Scriptum dogmaticum ſcientificum qui *legere* uult, is uero primum omnium, auctoris ſcopum ſibi perſpectum reddat. Id quod cum ex ipſo ſcripti titulo, tum uel inprimis ex praefatione fieri poterit.

§. 463.

Qui praeterea ſcripta dogmatica ſcientifica legere cupit, id agat, ut quasque ueritates in ſingulis obuias periodis, in certas quasdam deſcribat propoſitionum ſpecies, atque, num uel ad definitiones, uel ad axiomata et poſtulata, uel ad theoremata et problemata, pertineant, ſolicite diſpiciat.

§. 464.

§. 464.

Id porro in scriptis dogmaticis legendis obseruari uolo, ut, quam fieri potest diligentissime, ad singulos attendatur terminos, quasque cum iis iungat auctor notiones, probe animaduertatur.

§. 465.

Denique in lectione dogmatici scripti, eiusdemque scientifici, ueritates antecedentes familiares tibi reddito ante, quam pergas legendo, et demonstrationes subinde resoluas in syllogismos. De qua analysi demonstrationum, dictum est supra §. 396.

§. 466.

Ad examinanda scripta dogmatica uel maxime facit, I) si attenderis, num scriptum sit *perspicuum*, II) num idem sit *ordine* confectum, III) num sit *solidum* scriptum, IV) num denique *completum* sit, scopoque sufficiens.

§. 467.

Perspicuum dicitur scriptum, si omnes terminos accurate definiat, neque adeo uoces, ab usu loquendi abhorrentes, et uagas, adhibeat.

§. 468.

Si itaque de perspicuitate scripti iudicare uolueris, peropus est, ut animum aduertas ad

ad terminorum definitiones. Quae si adfuerint, regulisque definiendi supra §. 150. traditis, conuenienter sint allatae, non est, quod de obscuritate scripti conqueraris.

Fit uero nonnunquam, ut nonnulli scriptores nimii sint in definiendo, et plures omnino praemittant uocum explicationes, quam ad propositiones sequentes demonstrandas requiruntur. Non hoc ipso fiunt obscuri illi quidem, sed superflua immiscent suis, adeoque efficiunt, ut scriptum nimis fiat prolixum. Scriptum enim *nimis prolixum* dicitur, quod plura continet, quam quae scopo inseruiunt. Alii minus, quam par erat, definiunt, uel nullis plane uel inadaequatis usi terminorum explicationibus. Quo ipso non potest non irrepere in scriptum obscuritas. *Scriptum* enim *obscurum* uocatur, in quo uel plane nullae adhibentur definitiones, uel in uagis saltem et indeterminatis notionibus acquiescimus. Haec de perspicuitate scripti.

§. 469.

Ordine conscriptus liber dogmaticus scientificus dicitur, si singulae notiones et propositiones ita coordinantur, ut sequentibus plenius intelligendis et demonstrandis inseruiant. Conf. §. 33.

Ordo

Ordo autem hic, pro diuerso scriptoris fine, uarius esse potest. In libro historico dogmatico is persaepe obseruatur ordo, ut omnia ea, quae ad idem spectant argumentum, in unum coaceruentur, qui ordo dicitur *ordo scholae*. In libro autem dogmatico scientifico, in quo ueritates methodo systematica connecti debent, (§. 453.) is est obseruandus ordo, ut ea semper praestruantur ex quibus subsequentia concipi et explicari possunt. (§. 33.) Qui orgo dicitur *ordo naturae*.

§. 470.

Si itaque de ordine libri dogmatici scientifici iudicare uolueris, uideas in primis, num legitimae experientiae, definitiones et axiomata, tanquam principia demonstrandi indubitata, (§. 389.) praemittantur, ex iisque theoremata et problemata apte demonstrentur.

§. 471.

Nunc ad palmariam scripti dogmatici scientifici uirtutem, scilicet *soliditatem*, deuenimus. Scriptum autem dogmaticum appellatur *solidum*, si in eo omnes propositiones firmis demonstrationibus corroborantur, ita quidem, ut nihil, praeter experientias indubias, definitiones et axiomata, sine probatione admittatur.

§. 472.

§. 472.

Qui igitur de soliditate scripti dogmatici iudicium ferre cupit, is probe 1) attendat ad singulas propositiones, num secundum regulas, §. 388. expositas, rigorose demonstratae sint. (2) Num eiusmodi principia fuerint praemissa, quae sunt certa, et de quorum ueritate dubitari non potest. 3) Num methodus demonstratiua apte adhibeatur, eaeque omnes obseruentur regulae methodi, quas supra §. 33. exposuimus. Si minus regulae methodi demonstratiuae obseruantur, scriptum dicimus *superficiarium*. 4) Num circulus in demonstrando sit commissus, de quo uid. §. 397.

Maxime uero diiudicaturus soliditatem scripti scientifici dogmatici, totum perlegat librum in continenti connexione, attentiusque ueritatum nexum et catenam contempletur. Ex quo intelligi potest, minus aptos esse ad examinanda scripta dogmatica scientifica, quotquot, legendis fabulis Romanensibus assueti, aut in uocabulis ediscendis, et regulis Grammatices memoriae mandandis, occupati, nequeunt multarum propositionum nexum distincte perspicere.

§. 473.

Num scriptum dogmaticum denique com-

pletum sit, ex auctoris fine diiudicabis, cui obtinendo si sufficerit scriptum, est *completum*, sin minus, est *incompletum*.

§. 474.

Ex his omnibus intelligitur, scriptum scientificum dogmaticum systematice conscribi debere.

Demonstr. Cum enim *systema* dicamus ueritatem inter se et cum principiis suis connexarum congeriem, (per def.) consequens est, ut, quaecunque ueritates sunt inter se et cum suis principiis connexae, illae debeant systematice pertractari. Iam uero cum ueritates, quae in libro scientifico dogmatico continentur, sint inter se connexae et cum principiis suis, (§. 471.) manifestum est, scriptum scientificum dogmaticum systematice conscribi debere.

Sub finem hic monere adhuc debemus, quis nam sit *plagiarius*, *epitomator*, item *compilator*. Compilator ille dicitur, qui ea, quae hinc inde dispersa sunt, in unum colligit, nulla connexionis aut ordinis habita ratione. *Plagiarius* dicitur, qui, quae ab aliis mutuatus est, a se inuenta esse, aliis uult persuadere. *Epitomator* dicitur, qui ex

ex scripto spissiori ea seligit, quae fini suo sunt conuenientia, et ex scripto maiori minus componit.

Cap. VII.

De

Modo alios conuincendi.

§. 475.

Tradidimus hactenus praecepta, quibus opus est, si uel ipsi ueritatem inuestigare, uel ab aliis inuestigatam, cognoscere et diiudicare uoluerimus. Nunc paucis, qua ratione cum aliis debeat communicari ueritas, exponemus.

§. 476.

Nos obligatos esse ad ueritates cum aliis communicandas, docetur in moralibus, in quibus itidem utilissimae prudentiae regulae suppeditantur, quae circa ueritatum communicationem sunt obseruandae, de quibus plura in praelectionibus.

§. 477.

Qui alterum ad ueritates, alteri incognitas, uerbis, uiua uoce prolatis, perducit, is alterum *docere dicitur*.

§. 478.

Qui alterum uult docere, dono perſpicuitatis gaudeat.

Demonſtr. Cum enim, qui alterum docere uult, rerum, alteri incognitarum, notitiam alteri ingenerare uelit, (§. 477.) conſequens eſt, id agere debere docentem, ut ab altero, quem docet, intelligatur. Cum uero intelligi nequeat, niſi perſpicuitatis rationem habuerit, conſequens eſt, ut docens perſpicuitatis dono ſit inſtructus.

§. 479.

Hinc fluunt haec conſectaria:

I. E. ille demum docere debet, qui rem, quam docet, diſtincte intelligit. Qui enim rem, quam docet, diſtincte intelligit, is eam per uerba cum aliis facile diſtributiusque communicare poteſt. (§. 80.):

II. E. docens ſingulos terminos accurate definiat, neque in uocibus uagis et indeterminatis, quae obſcuritatem pariunt, (§. 136.) acquieſcat.

III. E. docens res abſtractas, et a ſenſibus paullo remotiores, exemplis ſelectioribus, et e communi uita petitis, illuſtret, propterea, quod exempla lucem maximam rebus abſtruſioribus foenerantur.

IV. E.

IV. E. docens bonae methodi leges exacte sequatur, eaque praemittat, per quae sequentia intelliguntur.

V. Propositiones porro omnes in suam thesin et hypothesin resoluat, (§. 216.) et demonstrationum, ab aliis allatarum, analysin instituat. (§. 396.)

§. 480.

Docens porro instructus sit dono docendi, i. e. promte, expedite, et cum suauitate aliqua, sensa animi exprimat.

Demonstr. Cum enim docens alteri rerum, ipsi incognitarum, notitiam ingenerare debeat, (§. 477.) consequens est, ut docens aptus sit ad attentionem in altero excitandam, excitatamque obseruandam. Quod cum fiat per experientiam, tum demum, si docens, continenti concitatoque orationis flumine, in aures animosque audientium, suauiter influat, facile intelligitur, ad docentem uel maxime requiri, ut dono docendi sit instructus, mentemque et uerba habeat in promtu.

Si quis naturalem quendam languorem in se deprehenderit, sibique, et animi praesentiam, et uerborum copiam, deesse senserit, huic auctor suasorque exstiterim, ut, si

risui ludibrioque audientium se exponere nolit, missam faciat docendi prouinciam, aliamque uitae rationem ineat. Satius enim est non docere, quam cum aliorum fastidio et irrisione docere.

§. 481.

Id praeterea agere debet docens, ut eos, quos docet, de ueritatibus certos reddat.

Demonstr. Cum, qui docet alios, aliis ueritates incognitas manifestare debeat, (§. 477.) euidens est, docentem alios eo quoque perducere debere, ut distincte intelligant, esse uerum, quod docetur, (alias ambigent, num ueritas ipsis proponatur, adeoque finis docentis minus obtinetur,) si uero docens id agere debet, ut alii intelligant distincte, esse id uerum, quod docetur, efficere debet, ut alii, quos docet, de ueritate certi reddantur. (§. 348.)

§. 482.

Ex quo conficitur, docentem habitu demonstrandi et ratiocinia sua concatenandi debere esse instructum.

Demon-

Demonstr. Cum enim certitudo obtineatur uel a posteriori, siue per experientiam, uel a priori per legitimas demonstrationes, et continuum ratiociniorum nexum, (§. 350.) docens autem quam maxime ad certitudinem contendere debeat, (§. 481.) apparet, docentem debere esse instructum habitu demonstrandi, i. e. ratiocinia sua tam diu concatenandi, donec ad principia certa et indubia peruenerit. (§. 386.)

§. 483.

Soliditatem dicimus illam perfectionem intellectus, qua ratiocinia ita concatenare nouimus, ut propositiones cum principiis certis et indubitatis legitime connectantur.

§. 484.

Vnde conficitur, soliditatem esse palmariam uirtutem docentis.

Demonstr. Cum enim docens habitu gaudere debeat, ratiocinia sua tamdiu concatenandi, donec perueniatur ad principia indubia, (§. 482.) eiusmodi autem habitus siue perfectio dicatur *soliditas* Gründlichkeit, (§. 483.) perspicuum est, soliditatem ad docentem praecipue requiri, eamque esse palmariam docentis uirtutem.

§. 485.

Conuincere alterum dicimur, cum efficimus, ut propositio alteri certa euadat, et *conuictio* (actiue sumta) est actio qua alterum certum reddimus, uel de ueritate, uel de falsitate alicuius propositionis, et *conuictio* (passiue sumta) est status ille, quo certi sumus de alicuius propositionis, uel ueritate, uel falsitate.

§. 486.

Docens itaque id in docendo intendere debet, ut alios, quos docet, de ueritate uel falsitate propositionis conuincat.

Demonstr. Cum enim docens id agere debeat, ut illos, quos docet, de ueritate uel falsitate alicuius propositionis certos reddat, (§. 481.) tum autem, cum alios de ueritate uel falsitate alicuius propositionis certos reddimus, eosdem dicamur *conuincere*, (§ 485.) manifestum est, docentem id debere intendere, ut alios de ueritate uel falsitate propositionis conuincat.

Vt uero conuictionis in doles eruatura distinctius intelligatur, requisita cum *conuincentis*, tum *conuincendi*, specialius enumerabimus, maxime, cum doctrina de conuictione in capitibus subsequentibus de refutatione et disputatione multum dicendis affundat lucis.

§. 487.

§. 487.

Conuincimus alios, uel a priori, siue per demonstrationem, uel a posteriori, siue per experientiam.

Demonstr. Cum enim ad certam cognitionem uel a priori, per concatenatam ratiociniorum seriem, siue demonstrationem, uel a posteriori, per experientiam et sensionem, legitime institutam, peruenimus, (§. 350.) consequens est, ut alios quoque ad certam cognitionem, uel a priori, uel a posteriori, perducamus. Alios ad cognitionem certam perducere, siue, quod idem est, alios de ueritate uel falsitate propositionis certos reddere, est alios *conuincere*, (§. 485.) E. alios conuincimus, uel a priori, uel a posteriori.

§. 488.

Hinc patet, conuictionem a priori esse uel ostensiuam, uel apogogicam.

Demonstr. Cum enim a priori alterum conuincamus, si alterum per demonstrationes certum reddimus, (§. 487.) demonstratio autem sit uel ostensiua, uel apogogica, (§. 393.) alterum nos conuincere, patet, uel directe siue ostensiue, uel

per indirectum siue apogogice, adeoque omnem conuictionem esse uel ostensiuam siue directam, uel apogogicam, siue indirectam.

§. 489.

Qui alterum conuincere uult, ille id agere debet, ut explicet propositionem, de qua conuictio debet instituí.

Demonstr. Qui enim alterum de aliqua propositione uult conuincere, ille eam propositionem per demonstrationem cum aliis indubiis ueritatibus connectit. (§. 487.) Quomodo uero propositionem cum aliis ueritatibus indubiis ita connectes, ut alter de eadem reddatur certior, nisi alter eiusdem propositionis sensum capiat? Necesse itaque est, ut, qui alterum conuincere uult, prius propositionem explicet, quam demonstrationem cum fructu instituat.

§. 490.

Ex his intelligi nunc possunt requisita conuincendi, siue eius personae, quae conuinci uult et debet.

§. 491.

Qui conuincendus est, debet in demonstrationibus esse uersatus.

Demon-

Demonstr. Cum enim conuictio instituatur uel per experientiam, uel per demonstrationes, (§. 487.) consequens est, ut, qui in demonstrationibus non uersatus est, easdemque minus capit, conuinci uix possit. Conuincendus itaque in demonstrationibus sit uersatus, easdemque capiat.

Hinc uides, cur homo rudis et plebeius difficilius conuincatur de ueritate aliqua, a sensibus remota, quam homo eruditus, demonstrationisque gnarus.

§. 492.

Qui conuinci uult, debet attentionem adferre.

Demonstr. Qui conuinci uult, debet demonstrationes capere, (§. 491.) adeoque propositionis, de qua conuictio instituitur, nexum cum aliis ueritatibus et principiis indubiis debet distincte perspicere, (§. 386.) cum uero ad distinctam repraesentationem propositionis nexus cum suis principiis indubiis praecipue requiratur *attentio*, (§. 79.) euidens est, ex parte eius, qui conuinci uult, inprimis requiri attentionem.

§. 493.

Patet hinc, solicite cauendum esse, ne eius, quem de ueritate uel falsitate propo-

sitio-

sitionis conuincere uolumus, attentionem turbemus.

§. 494.

Ex quo porro perspicuum est, nos non debere illum, quem conuincere allaboramus, turbulentis affectibus implere.

Demonstr. Cum enim per principia psychologica et ipsam experientiam constet, affectibus turbari omnem attentionem, cauendum autem nobis sit, ne eius, quem conuincere cupimus, attentionem turbemus, (§. 493.) perspicuum est, nos illum, quem conuincere cupimus, non debere in statum turbulentorum affectuum coniicere.

§. 495.

Fugienda itaque sunt conuicia, et omnia scommata aculeataque dicteria, si alterum conuincere nitimur.

Demonstr. Cum enim per conuicia, et dicteria, oblique pungentia, alter, qui conuinci debet, in affectum irae et tristitiae redigatur, (per experientiam) nos autem non debeamus alterum, quem conuincere uolumus, affectibus turbulentis im-

implere, (§. 494.) patet fugienda esse conuicia, et omnia scommata, oblique pungentia, si alterum discupimus conuincere.

§. 496.

Qui igitur, dum in altero conuincendo laborat, alterum uel conuiciis proscindit, uel aculeatis scommatibus alterum oblique pungit, is media adhibet, quae fini suo sunt contraria, adeoque stolidissime agit, (*stultus* enim uocatur, qui eligit media, fini suo contraria.)

§. 497.

A conuictione differt *persuasio*. Quotquot scilicet propositionem aliquam, quae insufficienter explicata est, et ex incertis principiis probata, pro sufficienter demonstrata habent, atque adeo illi assensum praebent, illi sibi, falso *persuadent, se esse conuictos*. *Persuasio* itaque (*passiue sumta*) definiri potest per assensum, qui praebetur propositioni, nondum sufficienter explicatae et demonstratae.

Cap. VIII.

De

Modo alios confutandi.

§. 498.

Cum alios conuincimus erroris, tum illos dicimur *refutare*.

§. 499

§. 499.

Quicunque alterum refutare uult, ille debet demonstrare falsitatem propositionis, quam alter pro uera habet.

Demonstr. Cum enim alios conuincamus tum, cum demonstrationes, legitime concinnatas, in subsidium adhibemus, (§. 487.) consequens est, ut, si alios erroris conuincere uolumus, debeamus demonstrare, propositionem, quam alter pro uera habet, esse falsam. (§. 331.) Alios erroris conuincere est refutare alios, (§. 498.) E. qui alios uult refutare, debet demonstrare, falsam esse propositionem, quam alii pro uera habent.

§. 500.

Hinc intelligi potest, quomodo refutatio a qualicunque impugnatione differat. *Impugnamus* alium, si insufficienter, scilicet ex principiis incertis et precaris, probamus, alterum errasse.

§. 501.

Propositio uera non potest refutari.

Demonstr. Si propositio uera posset refutari, tunc demonstrari posset, propositionem ueram

ueram esse falsam. (§. 499.) Cum uero omne id, quod legitime demonstratur, uerum sit, (§. 399.) uerum quoque esset, propositionem ueram esse falsam. Absurdum autem et impossibile est, ut propositio uera simul sit falsa, (per princ. contrad.) E. absurdum quoque et impossibile est, ut propositio uera refutetur.

Impugnari quidem potest propositio uera, i. e. possunt uaria dubia, quae niruntur principiis insufficientibus et dubiis, ipsi in speciem obuerti, sed refutari nunquam potest.

§. 502.

Ex quo uides clarissime, propositionem, quae legitime demonstrata est, non posse refutari.

Demonstr. Cum enim propositio, quae legitime demonstrata est, sit necessario uera (§. 399.) uera autem propositio refutari nequeat, (§. 501.) consequens est, ut propositio, quae legitime demonstrata est, non possit refutari.

§. 503.

Si itaque propositionem tuam demonstrasti legitime, contrariam iam refutasti.

Demonstr. Si enim propositionem tuam legi-

legitime demonstrasti, eo ipso euicisti, eam esse ueram. (§. 399.) Si euicisti per demonstrationem, tuam propositionem esse ueram, demonstrasti eo ipso, contrariam propositionem esse falsam, (quia contraria propositio non potest simul esse uera, alias non esset contraria,) adeoque contrariam propositionem iam refutasti. (§. 499.)

§. 504.

Quemadmodum alium conuincimus, uel a priori, uel a posteriori, (§. 487.) item uel per demonstrationem directam et ostensiuam, uel per demonstrationem indirectam et apogogicam, (§. 488.) ita datur quoque modus refutandi a priori, et a posteriori, neque minus refutatio directa siue ostensiua, et refutatio indirecta siue apogogica locum habet.

§. 505.

Quemadmodum porro alterum conuicturus, sensum propositionis, de qua conuictio instituitur, distincte explicare debet, (§. 498.) ita confutaturus alterum, propositionem explicet ex mente affirmantis, et demonstrandum est, quod scilicet hic, nec alius sensus sit auctoris, quem confutare uolumus. Quod uocamus *statum controuersiae formare.*

§. 506.

Hoc ipso euitamus omnem *logomachiam*, quae est impugnatio propositionis, cui respon-

spondentem notionem ueram agnoscit impugans, sed quam ipse aliis uerbis exprimit.

§. 507.

Ex regulis conuictionis cetera refutatoris requisita intelligi et diiudicari possunt, quae paucis sumus enumeraturi.

I. *Si alter, quem confutare uis, incommoda usus fuerit dictione, admoneri poterit, ut dictionem corrigat.*

II. *Directe refutaturus alterum, ostendat modum, quo alter in errorem inciderit, specialiusque indicet errorem, aut in principiis, aut in modo concludendi commissum.*

III. *Confutare qui uult alterum, caueat, ne alterius, quem confutare uult, attentionem turbet,* (§. 493.) *adeoque fugiat conuicia et aculeata dicteria.* (§. 496.)

§. 508.

Hinc conficitur, a consequentiis periculosis, quae non animo refutandi, sed nocendi formantur, esse abstinendum.

Demonstr. Cum enim eiusmodi consequentiae ideo tantum formentur, ut alteri noceatur, eiusdemque exstimatio in discrimen uocetur, facile intelligitur, eiusmodi consequentias, quae non tam animum ueritatis cupidum, quam cupiditatem nocendi aliorumque risui aduersarium exponendi declarant, hominem, qui refu-

tari debet turbulentis implere affectibus. Quia uero alterum conuicturus erroris non debet ipsum multis disturbare affectibus, (§. 494.) consequens est, ut refutaturus alterum, non debeat ipsum ridiculis et periculosis consequentiis onerare.

Complurium hic mos est in confutando, ut, cum fundamenta errorum conuellere deberent et subruere, fundamentum falsitatis intactum relinquant, oppido ad consequentias consequentiarum confugientes. Non equidem omnes uolumus reiici consequentias, sed id tantum submonemus, cautiones permultas circa consequentias formandas obseruari debere, quarum nonnullas easque potiores hic adiiciemus. α) *Consequentiae si formantur, non formentur ex uerbis nude spectatis, sed ex uero eorundem sensu.* β) *Consequentiae formentur ex uerbis, non extra, sed intra contextum spectatis.* γ) *Opus est, ut consequentia prono nexu ex propositionibus fluat, non uero per multas detorsiones et fidiculas quasi inde extorqueatur.* (δ *Requiritur, ut consequentiam, quae ex alicuius auctoris placitis fluit, non ipsi auctori semper imputemus, quippe qui fortasse hanc periculosam consequentiam non introspexit.* ε) *Inprimis uero ab eiusmodi consequentiis, quae tantum illudendi et nocendi causa formantur, abstinendum est.* (§. 495.) Has cautiones illustrabimus pluribus

bus exemplis in lectionibus. *Conf. interim Hollmanni differt de iure consequentiarum 1726. Vitembergae habita, et Hoheisel. in tr.* Von der *Consequentien*-Macherey.

§. 509.

Qui eiusmodi consequentias formant, ut exponant dissentientes tantum risui aliorum, eorumque famam in discrimen uocent, ueritatis studio neglecto, dicuntur *consequentiarii*, item *consequentiarum fabri* (consequentienmacher.)

Hi consequentiarii, qui dissentientes ridiculis et periculosis consequentiis, nocendi caussa, onerant, 1) primam, quam formant, consequentiam precario assumunt, 2) ex hac, quam sine ratione assumunt, deducunt plures, et, uerbis dissentientium in peruersum sensum detortis, id agunt, ut ipsis multa periculosa et ueneni plena imputent.

§. 510.

Hos consequentiarios stolidissime agere in refutando, ex dictis constat.

Demonstr. Cum enim consequentiarius consequentiis suis ridiculis famae dissentientis et fortunae nocere studeat, (§. 509.) consequens est, ut consequentiarius dissentientem in statum turbulentorum affectuum coniiciat, adeoque media con-

uictioni contraria adhibeat. (§. 496.) Quo ipso consequentiarios stolidissime agere, cum confutare alios uolunt, plus satis intelligitur.

§. 511.

Argumenta, ab inuidia ducta, appellantur rationes illae, quibus utimur, ut dissentientem eiusque placita aliis exosa reddamus, quo opprimantur.

§. 512.

Hinc uides, consequentiarios uti argumento ab inuidia ducto, (§. 506. 511.)

§. 513.

Qui argumentis ab inuidia ductis in confutando utuntur, uarias adhibent machinationes, quibus aduersarium in uitae et famae discrimen adducere conantur.

I. *Sententiam eius, quem refutare uolunt, male explicant.*

II. *Dogmata eius, quem confutare nituntur, conferunt cum placitis hominum, iam inuisorum.*

III. *Exaggerant momentum quaestionis.*

IV. *Nominibus inuidiosis doctrinam aduersarii infamant.*

V. *Reticent argumenta, quibus aduersarius utitur.*

VI. *Tacent commoda, ex sententia aduersarii exspectanda, et incommoda cumulant, quibus ipse premitur.*

Plures modos, quibus ii, qui *argumentis*,

tis ab inuidia ductis, uti consueuerunt, aduersarium aliis infensum reddere conantur, recenset *Clericus in dissertat. theologica, de argumento theologico ab inuidia ducto.*

§. 514.

Colligitur ex his, argumentum ab inuidia ductum in confutando neutiquam esse adhibendum.

Demonstr. Cum enim turbulentis affectibus alterum conuicturi aduersarium implere non debeamus, (§. 494.) consequens est, ut eiusmodi argumenta in confutando non adhibere debeamus, quae alios affectibus turbulentis implent. Cum uero argumentum ab inuidia ductum aduersarium in aspectum irae et tristitiae non possit non coniicere, (quia in hoc argumento aduersarii siue dissentientis fama et fortuna labefactatur,) palam est, argumentum ab inuidia ductum, esse in confutando neutiquam adhibendum.

Hos impugnatores, qui periculosis consequentiis, et argumento, ab inuidia ducto, usi, sub praetextu ueritatis defendendae dissentientes in discrimen famae, fortunae, immo uitae adducere conantur, uocat Wolfius *persecutores. Conf. log. lat. p.* 752.

Cap. IX.
De
Modo se defendendi.

§. 515.

Qui demonstrat, se ab altero non esse confutatum, ille se aduersus dissentientem *defendere* dicitur. Qui uero insufficienter tantum probat, se ab altero refutatum non esse, is defensionem sui *tentare* dicitur.

§. 516.

Ex quo patet, si propositio reuera refutata est, tum defensionem nullam posse habere locum, quamuis ab imperitis defensio tentari possit.

Demonstr. Si enim propositio reuera refutata est, tum demonstratum est, propositionem esse falsam, (§. 499.) adeoque etiam necessario propositio refutata erit falsa, quia omne, quod legitime demonstratum est, uerum esse debet. (§. 399.) Fac itaque, contra propositionem refutatam locum esse defensioni, tum demonstrari debet, propositionem non esse refutatam, adeoque non esse falsam. (§. 515.) Verum itaque erit, propositionem refutatam non esse falsam. (§. 399.) Hac ratione una eademque propositio erit falsa, quia

quia refutata est, et non erit falsa, quia defensioni locus est. Cum uero impossibile sit, ut una eademque propositio sit simul falsa et non falsa, (*per princ. contrad.*) impossibile quoque est, ut in propositione, quae reuera refutata est, defensio locum habere possit. Quia tamen insufficienter saepius probari potest, propositionem, quae reuera refutata est, non esse refutatam, patet, defensionis quidem tentamen locum hic habere posse. (§. 515.)

§. 517.

De defensione sequentes adhuc obserues regulas et cautiones:

I. *Si propositio aliqua reuera demonstrata est, eademque ab aliis impugnatur, non opus est, ut eam multis defendas, cum certum sit, eam refutari non posse,* (§. 520.)

II. *Si sensus uerborum uindicandus est, satis te defendisti, si quid tibi uelis, per uerba demonstraueris. Si notionem, quam cum uerbis tuis coniungis, pertinaciter reiicit aduersarius, aut malitiose uerba in alium sensum detorquet, non opus est amplius defensione.*

III. *Si impugnans, uel principia erronea, uel modum argumentandi falsum, tibi uult imputare, in defensione opus est, ut principia tua legitima esse, commonstres, itemque, ut, uitium formae, per ignorantiam regularum logicarum, imputari tibi, doceas.*

IV. *Si impugnans consequentiam, ex tuis*

assertis elicitam, habuerit pro absurda, tum in defensione demonstrandum est, aut consequentiam esse legitimam, aut saltem ex tuis assertis non fluere.

V. *Contra impugnantem, qui iniuriis potius et conuiciis, quam argumentis, militat, non opus est defensione.*

Si uero aduersarius, qui nostra asserta impugnat, nostraeque famae labeculam aspergere nititur per conuicia, magnae fuerit auctoritatis, multumque ualuerit apud plerosque, opus est defensione, nonnunquam etiam duriori, propterea, quod eiusmodi impugnatori et aduersario, ob auctoritatem suam, quae multum ualet penes plerosque, creditur, atque ita non modo fama et fortuna in discrimen adducitur, sed ueritas quoque ipsa opprimitur haud raro. Contra homines autem, quorum ignorantia et conuiciandi libido omnibus iam perspecta est, non magis est necessaria defensio, quam contra conuicia, quibus te praetereuntem petit furiosus aut summe ebrius.

VI. *Si quam denique contra consequentiarios, omnesque eos, qui argumento ab inuidia ducto utuntur,* (§. 513.) *defensionem suscipis, horum hominum malitiam et nocendi studium aliis ostendas, tuamque potius commiserationem, quam iram et indignationem, ipsis significes. Sic uictor abibis, ueritasque nihilominus stabit inconcussa.*

§. 518.

§. 518.

Eiusmodi scripta, quibus continentur defensiones aduersus imputationes errorum, dicuntur *apologetica*. *Scripta polemica* dicuntur, quibus errores refutantur, aliorumque sententiae impugnatae defenduntur. Dicuntur alias quoque *scripta eristica*, quorum numerus minui potius debebat, quam augeri.

CAP. X.

De Modo disputandi.

§. 519.

Disputatio est mutua propositionis alicuius impugnatio et defensio coram instituta.

§. 520.

Illum, qui thesin, siue propositionem, ad disputandum propositam, impugnat, dicimus *Opponentem*. Qui uero thesin contra impugnationem defendit, dicitur *Respondens*. Qui autem partes respondentis tuetur, illique, ficubi haeserit, tulerit suppetias, dicitur *Praeses*.

§. 521.

Ad disputantes requiruntur generatim sequentia:

α) Qui disputare de argumento aliquo

uolunt argumentum, de quo disputatur, probe intelligant.

β) Linguam item, qua disputari debent, calleant, et praesentis semper sint animi.

γ) Disputaturi uacui sint ab affectibus turbulentis, ira praesertim et inuidia, ut ne uideantur altercari magis, quam disputare

§. 522.

Qui disputant, debent semper in terminis contradictoriis uersari.

Demonstr. Cum enim disputantium alter propositionem, ad disputandum propositam, impugnet, (§. 519.) adeoque pro falsa habeat, (§. 500.) alter uero eandem defendat, (§. 519.) adeoque pro uera habeat, (§. 515.) consequens est, ut disputantium alter debeat thesin negare, alter affirmare. Quicunque eandem thesin simul affirmant et negant, dicuntur sibi *contradicere*, (*per defin. contradict.*) E. qui disputant, debent semper sibi contradicere, siue, quod idem est, disputantes semper in terminis contradictoriis uersentur.

§. 523.

Fluunt hinc tres propositiones tanquam consectaria.

I. Hinc

I. Hinc patet, disputantes conuenire debere in notionibus subiecti et praedicati, quia ad omnem contradictionem requiritur idem subiectum. (§. 232.)

II. Exinde porro perspicuum est, opponentem debere propositionem, quam impugnat, ante rite explicare, eiusque subiectum et praedicatum distincte euoluere, ut ita intelligi queat, num in subiecto conueniant. Hoc ipso dicitur opponens statum controuersiae formare. (§. 505.)

III. Hinc denique intelligis, peropus esse, ut opponens, si uerborum sensus non est manifestus, ex respondente theseos sensum et uerborum explicationem postulet, ne in logomachias incidant disputantes, adeoque de lana caprina disputetur.

§. 524.

Si inter disputantes de sensu uerborum conuenerit, tum opponens, qui thesin impugnat, siue pro falsa habet, (§. 520.) sententiam, thesi, ad disputandum propositae, contrariam, probet. Quare

I. Opponens argumenta proferat modeste et ordine, quoad eius fieri potest, syllogi-

logistico, ut ipsius mens et neruus probandi ita eo melius perspiciatur.

II. Si ratiocinatio opponentis syllogistica fuerit eiusmodi, ut eiusdem conclusio thesi respondentis immediate et e diametro sit opposita, tum opponens praemissis, si adhuc lucem requirunt, et earundem probatio a respondente postulatur, nouis semper syllogismis tamdiu corroboret, donec ad principia certa et indubia peruentum fuerit.

III. Caueat praeterea sibi opponens ab omnibus cauillationibus sophisticis et iniuriis, quia hoc modo conuictio non obtinetur, (§. 495.) sed rixae cyclopicae inde oriuntur.

IV. Cum respondens ad argumentationem opponentis responderit, tum opponens, ad singula respondentis uerba et distinctiones, attendendo, nouas formet exceptiones inprimisque notionum allatarum explicationem aeque, ac applicationem, a respondente sibi expetat.

V. Opponens semper uideat, num respondentem ex suis assertionibus erroris conuincere et refutare, adeoque proprio iugu-

iugulare gladio possit. Vnde oritur disputatio κατ' ἄνθρωπον.

Haec sunt fere opponentium officia. Plures cautiones, circa legitimam oppositionem obseruandas, in scholis nostris adferemus.

§. 525.

Argumento ab opponente prolato, tum respondens sequentia obseruet:

I. Respondens integrum syllogismum, prout ab opponente fuit prolatus, repetat, ut pateat, num opponentis mentem et sensum perceperit. Quo in casu dicitur respondens *argumentum assumere*.

II. Assumto argumento, porro respondens dispiciat de omnibus propositionibus, num debito gaudeant robore. Quarum si una alteraue uideatur dubia, expetat sibi probationem eiusdem.

III. Probatione dubiae propositionis ab opponente prolata, infringatur respondendo neruus argumenti.

§. 526.

Respondens itaque respondeat ita, ut

α) De

α) De forma syllogismi dispiciat, num ratiocinatio regulis syllogisticis sit conformis.

β) Responderatur ad materiam, ita quidem, ut respondens uel *concedat* totum argumentum, si scilicet illud ipsum non contra thesin esse, apparuerit, uel argumentum opponentis infringat *per instantiam*, qua per exemplum contrarium prolatum demonstratur, enunciationem opponentis non esse uniuersalem, uel *per inuersionem* et *retorsionem*, uel denique per *distinctionem* et *limitationem*.

De singulis his respondendi modis plura adferam in lectionibus, et cautiones subiungam, in eorum usum, quibus nonnunquam, cum respondendum est, lingua obmutescit.

§. 527.

Disputandi methodi uariae sunt, quibus tamen omnibus methodus syllogistica merito praefertur.

Demonstr. In syllogistica enim methodo per ratiocinia omnes propositiones speciatim ita

ita recensentur, ut et opponens argumento suo, syllogistice propositio, fortius addere robur queat, et respondens fontes errorum, ab opponente prolatorum, felicius detegere queat. Vt adeo commodissima merito disputandi methodus sit illa, qua per syllogismos propositiones uel impugnamus, uel refutamus.

Disputatur nonnunquam per quaestiones et responsiones, quae methodus dicitur *erotematica*, item *socratica*. Nonnunquam uero in disputando apogogice proceditur, ita, ut opponens respondentem et respondens opponentem ad absurdum deducat, quae methodus uocatur *megarica*. Cur uero, illa dicatur *socratica*, haec *megarica*, coram ostendetur, insimulque artes quaedam disputantium sophisticae detegentur.

§. 528.

Finis disputationis uarius esse potest. Sunt, qui disputant, ut facilitatem loquendi ingeniique celeritatem acquirant. Alii disputant, ostentationis gratia, alii ob aliam caussam.

Veritatis autem inquisitio debebat esse disputationis princeps finis, qui tamen raro obtinetur, idque, non tam ob disputationum, quam

quam ob disputantium uitium, *conf. Hanschii idea boni disputatoris, Francofurti, 1722. 4to. Item Schneider in processu disputandi, Hagae, 1718.*

Disputatum recentiori tempore memini, num disputationes quoque possint idiomate germanico institui? Negarunt id nonnulli, ueriti, ne ita, linguae latinae contemtione inualescente, barbaries pedetentim obrepat.

Crediderim ego, posse disputari, Hebraice, Persice, Arabice, et Teutonice quoque, quia uerba sunt signa conceptum arbitria. (§. 124.) Sed, consultius esse insimul arbitror, latinam linguam, eruditorum nimirum uernaculam, in disputando retinere, quam, ea neglecta, noui quid sine ratione moliri.

INDEX

INDEX
RERVM PRAECIPVARVM.

Numerus paginam indicat.

A.

Abstractae ideae quid sint 76. quomodo ope experientiae formantur 256
Abstractio, hac mediante ex notionibus singularibus fiunt uniuersales 75. 261
Abstrahere quid sit 76
Accidentia quid 111. non debent ingredi definitionem ibid.
Adaequata idea quid 66. eius gradus ibid.
Aequipollentes propositiones quid 164
Aequitas in interpretando quid exigat 303
Aequiuoca siue termini aequiuoci 94. aequiuoca aequiuocantia quid ibid. termini aequiuoci sunt proscribendi ex scholis philosophorum ibid.
Aequiuocata quid 94
Affectus, iis non turbandus est, qui debet conuinci 348 iis uacui esse debent disputaturi, ibid. ad affectum scriptoris attendendum est in interpretando 301
Affirmare quid 135
Analysis notionum quid 69. quousque continuanda 68
- demonstrationis quid 277
- propositionum quid 153
Antepraedicamentorum doctrinam, quaenam constituant 95
Apogogica demonstratio quid 271
- refutatio quid 353

Argumentum ab inuidia ductum quid 356
Ars experiundi 245
- heuristica siue inueniendi 332
Assumere argumentum, quando respondens dicatur 365
Assumtio quid 173
Attentio quid 52. hac mediante, idea obscura fit clara 51. facit ad ideas distinctas acquirendas 57 hanc adferre debet, qui uult conuinci 347. opus est, si sensus fallere non debent 249
Auctoritas personae, in probabilitate historica pro hypothesi assumitur 291
Axioma quid 155. axiomata quomodo ex definitionibus eliciantur 313. sunt certa 265. sunt principia demonstrandi 267

B.

Botanologia 29

C.

Casus singularis quando allegandus 241
Certitudo quid 238. ad eam quotuplex uia 239
Circulus in definiendo quid 118. est euitandus 119. in demonstrando quid 278. non est admittendus ibid.
Clara notio quid 47. quomodo obtineatur ibid. quotuplex sit 54. uid. notio siue idea.
Cognitio
- historica quid 2. ope sensuum acquiritur 4 est infimus cognitionis humanae gradus ibid. est fundamentum cognitionis philosophicae 5
- philosophica quid 3. omnium rerum dari potest 6. ad eam requiritur ratio 8. demonstratio ib.
- mathematica quid 3
Comparationis tertium quid 146
Comparatus terminus quid 103
Comparatum
- maius quid 146
- minus quid ibid.

Con-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0390
DFG

Conceptus quid 45
Conclusio quid 173. in ea non plus aut minus esse debet, quam in praemissis 180. sequi debet partem debiliorem 182. quando uera 223
Consectarium quid 159. quomodo inuestigetur 363
Consequens in propositione conditionali quid 205
Consequentia in syllogismo conditionali, quid ibid.
– immediata quid 217. secundum quas regulas formetur
Consequentiae num formari debeant 353. quae cautiones circa easdem formandas obseruari debeant 354. ridiculae et periculosae in refutando, cur euitandae 355
Consequentiarii s. consequentiarum fabri quinam 355 stolide agunt in refutando ibid. utuntur argumento ab inuidia ducto 356
Contextus, ad eum respicere debet interpres 317 extra eum non sunt consequentiae ex uerbis formandae 354
Contradictoria propositio quaenam 161
Contrariae propositiones quae ibid.
Controuerliae statum formare quid 363
Conuersio propositionum quid 163. quotuplex 164
Conuictio actiue sumta quid 344. passiue sumta ib. fit uel a priori uel a posteriori 345. est uel ostensiua uel apogogica ibid. differt a persuasione 349
Conuincendus quomodo debeat esse comparatus 346 sqq.
Copula quid 138. quotuplex ibid.
Corollarium quid 159. uid. consectarium.
Cosmologia quid 31
Credere quid 290. cur multa debeamus ibid. facta tantum credimus 299

D.

Debilior pars praemissarum quaenam 182
Deductio ad absurdum quid 271
Defendere se aut thesin quid 358

Defensio quando locum habeat, et quando minus 358
cautiones circa eandem obseruandae 359. quis
eam tentare dicatur 359
Definitio quid 104. recensere debet notas, rem definitam ab omnibus aliis rebus discernentes 105
omnium rerum definitio a nobis dari non potest ibid. quando dicatur latior suo definito 107
quando angustior ibid. non debet esse latior nec angustior suo definito 108. debet esse adaequata suo definito 109. cum definito debet reciprocari ibid. est reuera eadem cum definito 110. recenseri in ea debent attributa siue essentialia 112
debet esse clara 113. quid ad claritatem definitionis faciat ibid. per synonyma non ualet 116
non continere debet terminos uagos et indeterminatos 119. excludat terminos negatiuos 121
contineat genus et differentiam specificam 122
differt a descriptione 127
Definitio
- nominalis quid 123. quid ueteribus 124. est arbitraria 125. in hac non opus est, ut semper omnia rei definitae attributa recenseantur 125
- realis siue genetica quid 125. quid ad eam formandam requiratur ibid. cur plurimarum rerum nulla adsit ibid.
Definitiones quomodo a posteriori ex collatione casuum plurium singularium formentur 256. sunt principia certa demonstrandi 267
Definitum quid 104
Demonstrare quid 266
Demonstrandi principia quid 266. quaenam illa sint ibid. in demonstrando circulus quid 278
modus analyticus quid 272. syntheticus quid ib.
Demonstratio quid 266
- a priori 268
- a posteriori 269
- directa s. ostensiua 270
- indirecta s. apogogica ibid.

Den-

Dendrologia quid 29
Descriptio quid 128. est indiuiduorum ibid.
Determinatum omnimode quidnam dicatur 70
Dichotomia quid 130. illi non superstitiose nimis inhaerendum 133
Dictum de omni et nullo quid 168. est fundamentum ratiociniorum affirmatiuorum et negatiuorum ib.
Differentia specifica quid 81. est in definitione adhibenda 122
Dilemma quid 210
Disiuncta membra quid 142. eorum debet esse plena enumeratio ibid. sibi debent esse opposita 143
Disputatio quid 361
Disputantes, eorum requisita generalia 361. debent terminis contradictoriis uersari 362. debent conuenire in notionibus subiecti et praedicati 363
Diuisio quid 129. quotuplex 130. regulae diuisionis 132
Diuisum quid 129
Docens, eius requisita 340. sqq.
Docere quis dicatur 339
Dogma quid 328
Dogmaticum scriptum quid 328. quotuplex 329 uide scriptum.
Dubitare quis dicatur 231. de quibus liceat 231
Dubitatio praeiudiciis abolendis inseruit 232. sobria cum sceptica et stolida non est confundenda ibid. distinguenda est a negatione ibid.

E.

Eadem quaenam dicantur 110
Enthymema quid 201
Enunciatio quid 135. uid. propositio.
Epichrema quid 217
Epitomator quis 338
Eristica scripta quid 361
Errare quis dicatur 226
Error quid 227
Ethica quid 31

Experientia quid 239. quidnam habeat pro obiecto 240. est uia ad certitudinem 239. ad eam prouocans, quid allegare debeat 241. quotuplex 243. ope eius notiones uniuersales formantur 257
iudicia intuitiua ibid.
Experientiae sunt principia demonstrandi 267
Extensio notionis quid 81
Extrema in syllogismo quaenam dicantur 171

F.

Fallacia accidentis quid 235
- a dicto secundum quid 236. ad dictum simpliciter quid ibid.
- ambiguitatis 234
- amphiboliae 235
- a non caussa, ut caussa 237
- compositionis et diuisionis 235
- consequentis 236
- ετεροζητήσεως siue ignorationis elenchi ibid.
- petitionis principii quid 236
- plurium interrogationum quid ibid.
- simplicis dictionis quid 234
Falsitas quid 225. eius criterium 226
Falsum quid 225
- certo quid 279
Fides quid 260. eius origo ibid. cautiones circa fidem 291
Fide quinam dignus ibid.
Figura syllogismorum quid 174
- prima quid 177. eius regulae 183. sqq. est perfectissima 198
- quarta quid 176
- secunda quid 176. eius regulae 191
- tertia 176. eius regulae 191
Figurae syllogismorum 174. earum sunt quatuor tantum possibiles 175. earum schema ibid.
Finis
- historiae ciuilis quis 332

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0394
DFG

Finis historiae ecclesiasticae quinam 332
- historiae literariae quis ibid.
- historiae naturalis ibid.

G.

Genera ubi existant 77. eorum notiones quales sint 74. quomodo formentur ibid.
Genus quid 73

H.

Habitus quid 13
- cognitionis philosophicae quid 14
Historia quotuplex 331
Historica probabilitas quid 290. eius regulae 292
Hydrologia quid 29
Hypothesis quid 284
Hypothesis enunciationis quid 141

I.

Idea quid 44. adaequata quid 66. quomodo oriatur ibid. de omnibus rebus a nobis formari non potest 67
- clara obtineatur ibid. eius gradus 48. quando fiat obscura 52. quotuplex 54
- completa quid 63
- confusa quid 54. per uerba cum aliis communicari non potest 59
- distincta quid 53. quomodo acquiratur 57 per uoces cum altero potest communicari ib.
- inadaequata quid 66
- incompleta quid 64
- indiuidualis quid 71. nimis multas circumstantias sistit ibid.
- obscura quid 51. fit clara ope attentionis ibid.
- uniuersalis quid 73. quomodo formetur 75
- uera quid 220
- falsa quid 225
Ideae, eas triplex formandi datur methodus 82 quomodo et quando meliorentur 83. quando et quomodo deteriorentur 84

Impugnare alterum quando dicamur 350
Indiuiduum quid 70
Indiuiduationis principium quid 71
Inductio quid 211. eius fundamentum quotuplex 212
Inferiora quid 211
Instantia quid sit per eam respondere 366
Intelligere mentem alterius quid 86
Interpretari quid 299
Interpretandi regulae quaedam 300
Interpretatio quid 299
Inuersio quid sit per eam respondere 366
Inuidia quomodo ab ea argumentum petatur 356
Iudicare quid 134
Iudicium quid 134. uocibus expressum quomodo uocetur 135
- intuitiuum quid 255. quomodo formetur 263
- dianoeticum quid 255
- discursiuum quid ibid.
- uniuersale quomodo a posteriori formetur 261
Ius naturae quid 31

L.

Latior quando dicatur definitio suo definito 107
Lectio libri historici, quid ad eam requiratur 330
- libri dogmatici quid requirat 333
Lemma quid 160
Liber
- completus quid 328
- dogmaticus quid 328. historico dogmaticus 329
scientificus ibid.
- historicus 328
- ordine scriptus 335
- nimis prolixus ibid.
- perspicuus ibid.
- solidus 336
Limitatio per eam quomodo respondeatur 365
Logica quid 39. quotuplex 40
- artificialis quid 39. illius necessitas 41

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0396
DFG

Logica docens 40
- naturalis adquisita 35
- naturalis connata ibid.
- utens quid 40
Logomachia quid 352
Lumen mentis in quo consistat 61. quomodo obli-
neatur ibid.

M.

Maior propositio quid 173
Maior terminus quid 171
Mathematica methodus quid 21. eam philosophus
adhibere debet 23
Mathematica cognitio quid 3
Meditatio quid 310. quotuplex 319. quomodo in-
stituatur 310
Medius terminus quid 171. non debet ingredi con-
clusionem 178
Metaphysica quid 30
Meteorologia quid 29
Methodi uariae disputandi 361
Methodus demonstrandi analytica 272
- synthetica quid ibid.
- disputandi 366
- erotematica quid 367
- megarica quid ibid.
- Socratica quid ibid.
- syllogistica quid 366
- formandi ideas triplex 82
- mathematica quid 21. eius leges ibid.
- philosophica quid 21. eius leges ibid. est
cum mathematica eadem 23
- naturalis quid 24. 336
- scholae quid 336
- systematica quid 24
Modi syllogismorum quid 192. eorum nomina in
prima figura 193. in secunda figura ibid. in ter-
tia figura 194

N.

Negare quid 135
Non, ubi ſtare debeat, ſi propoſitio debet eſſe negatiua 208
Notio quid 44. deceptrix quid 88. uid. idea.

O.

Obſcuritas idearum
- abſoluta quid 51
- relatiua quid ibid.
Obſcura idea quid 50
- terminus quid 89
Oeconomica quid 31
Omnis, eſt ſignum uniuerſalitatis 149
Ontologia quid 32
Operationes mentis quot 43
Opinio quid 307. eſt mutabilis 308. quotuplex ibid.
Opponens quid 361. illius officia 363
Oppoſitio propoſitionum 161
- contradictoria quid ibid.
- contraria quid ibid.
- ſubcontraria quid 162
Oratio quid 102
Ordo, quando liber ordine ſcriptus dicatur philoſophicus quid 21. eius regulae 335 ibid.
- ſcholae 336
- naturae ibid.
Organa ſenſoria 248
Oryctologia quid 29
Oſtenſiua demonſtratio quid 270
- conuictio quid 344
- refutatio quid 349

P.

Parallela loca ſunt interpreti conferenda 302
Paralogiſmus quid 233
Particulae
- exceptiuae quaenam 145

Par-

Particulae exclusiuae quaenam 144
– restrictiuae quaenam 145
Particulares
– propositiones quae 151
Perceptio quid 44. uid. idea.
Perspicuitas, eius est inprimis habenda ratio in stilo philosophico 25
Perspicuus liber quis 335
Persuasio quid 349
Petitio principii, eius fallacia 236
Phoenomenorum conuenientia cum hypothesi, quid constituat 284
Philosophia 20. quotuplici modo uox haec accipiatur ibid.
– systematice et obiectiue considerata ibid.
– subiectiue et habitualiter quid ibid. quid secundum Wolfium 17. illius partes 28. quomodo differat a cognitione philosophica 14. quotuplex 27
Philosophus quis 13. eius requisita 16
Philosophari quid 9
Physica quid 29
Physiologia quid ibid.
Physologia quid ibid.
Plagiarius quis 338
Pneumatica quid 29
Polemica scripta quid 361
Politica quid 31
Porisma quid 159
Postulatum quid 157. quomodo inuestigetur 315
sunt certa 265
Praedicatum quid 137
Praeiudicium quid 227. unde oriatur 228. quomodo euitetur 231
Praeiudicium
– auctoritatis quid 230
– confidentiae quid ibid.
Praemissae syllogismorum quid 173. num diiudicandae

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0399
DFG

dae sunt, ex conclusione, quae ex iis legitime fluit 224
Praeses disputationis quis 361
Principia precaria 308
– demonstrandi quid 267
Probabile quid 283
Probabilitas quid 283. quid Aristoteli ibid. quid Rüdigero ibid. eius gradus 285. cum possibilitate non confundenda ibid.
– hermeneutica quid 299. eius regulae 300
– historica quid 290. eius regulae 292
– physica quid 303. eius leges ibid.
– politica quid 305
– practica quid 306
Problema quid 158. quomodo inuestigetur 317 quomodo soluatur 318
Propositio quid 135. illius analysis quid 152. illius partes quot 197. illius affectiones 160. quando uera 220
– affirmans quid 147
– categorica quid 140
– comparatiua quid et quotuplex 145
– composita quid 140. illius species ibid.
– conditionalis quid 141
– conuersa quid 163
– conuertens quid ibid.
– copulatiua quid 143
– desitiua 149
– disiunctiua quid 142
– exceptiua quid 145
– exclusiua quid 144. exceptiua subiecti ibid.
– exhibitiua quid 147
– exponibilis quid 144
– identica quid 156
– inceptiua quid 147
– indefinita quid 149. quomodo aequipolleat uniuersali 150
– indemonstrabilis quid 154
– infinita quid 148

- maior quid 173
- minor quid ibid.
- negans quid 148. illius criterium ibid.
- particularis quid 151
- practica quid 154
- reduplicatiua quid 145
- singularis quid 353
- subalternans quid 162
- subalternata quid 163
- theoretica quid 153
- uniuersalis quid 148

Propositiones, quot requirit syllogismus 172
- contradictoriae 161
- contrariae ibid.
- crypticae 139
- modales quid 143

Psychologia 30. empirica ibid. rationalis ibid.

Q.

Qualitas propositionum, secundum hanc quotuplex sit propositio 139. seqq.

Quantitas propositionum, secundum hanc quotuplex sit propositio 140

R.

Ratio (Vernunfft) quid 8. ad cognitionem philosophicam acquirendam requiritur ibid.

Ratiocinatio quid 165. quomodo differat a syllogismo 169. quot in ea ideae requirantur 166. quotquot adesse debeant iudicia ibid.

Ratiocinium 165. fundamentum ratiociniorum affirmatiuorum et negatiuorum 168

Refutare quid 349. refutans quid obseruare debeat 350

Repraesentatio quid 45

Respondens quid 361. eius officia 365

Respondendi ad obiectionem uarius modus 365

S.

Scholion quid 159
Scientia quid 16. ea instructus debet esse philosophus ibid.
Scripta quotuplicia 328
– apologetica quid 36
– eristica quid ibid
– polemica quid ibid. uid. liber.
Sensus auctoris quid 299. quomodo illum capiamus 300. Sensus hominis quid 246. num fallant 246. quid facto opus sit, ne fallant 248. iis nobis res repraesentamus confuse 58. ad tot sensus res redigenda, quam clare percipere uolumus, ad quot redigi potest 249
Sermo quid 102
Signum quid 85
Signa
– particularitatis 151
– uniuersalitatis 149
Significatus terminorum receptus quando obseruetur 100
Similitudines indiuiduorum quid constituant 72
Similitudines specierum quid efficiant 73
Soliditas quid 343. perfectio libri dogmatici 336. ea instructus esse debet docens 343. solutio problematis quid 158. quomodo instituatur 317. sophisma quid 233. uid. fallacia.
Sorites quid 212. illius regulae 213. qua ratione reducatur ibid. Species quid 72. de illa regulae 79. sqq.
Status controuersiae quando quis eum dicatur formare 352
Stilus philosophicus quid 24. eius leges 25
Subalternatio quid 162
Subdiuidere quid 130
Subiectum quid 137
Superiora quaenam 211
Syllogismus quid 169. quomodo differat a ratiocinio ibid. quot requirat terminos 171. quot exigat propositiones 172. regulae 177

com-

- compositus quid 203. quotuplex ibid.
- conditionalis quid 204. quot illius modi 206
- eius modi spurii 207
- contractus quid 203
- copulatiuus quid 210
- cornutus quid ibid.
- crocodilinus quid ibid.
- crypticus quid 200
- disiunctiuus quid 208
- enthymematicus quid 201
- hypotheticus quid 204

Syllogismi usus indispensabilis in demonstrando 276

Synonyma et Synonymia quid 96. per ea non valet definitio 116

Systema quid 338

T.

Teleologia quid 30
Tentamen defensionis quid 358

Termini in definitione adhibiti, sunt definiendi 113. quinam in definitione adhibendi 113. quinam euitandi 119. quot in syllogismo esse debeant 170

Terminus quid 85
- absolutus quid 103
- abstractus quid ibid.
- aequiuocus quid 94
- analogus quid 95
- categorematicus quid 102
- communis quid 95
- comparatus quid 103
- complexus quid ibid.
- concretus quid ibid.
- familiaris quid 99
- fixus quid 134
- improprius quid 17
- inanis quid 88
- incomplexus quid 103

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0403
DFG

- maior quid 171
- medius quid ibid.
- minor quid ibid.
- mixtus quid 103
- proprius quid 96
- syncategorematicus quid 102
- uniuersalis quid 95
- uniuocus quid 174
Testes, eorum requisita 291
Testis auritus quid 292. illius requisita 296
Tetrachotomia 130
Theologia naturalis quid 30. quomodo tractanda 33
Theorema quid 157. quomodo inuestigetur 316
Trichotomia quid 130

V.

Verba quid 85
Veritas quid 220. eius criterium 222
- idearum 220
- iudicii seu propositionis ibid.
Verum, ex eo sequitur uerum in legitima forma 223
Vitium subreptionis in experiundo quid 251
Vniuersales notiones quid 72. quomodo inuestigentur a posteriori 256. iudicia quid 148. quomodo inuestigentur a posteriori 261
Vniuoca quid 94
Vocabulum quid 85
Voces quid 85. cautiones circa easdem 87. seqq.
Vsus loquendi quid 99. quando obseruetur 100
ciuilis ibid. technicus quid ibid.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0404
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0408
DFG

haenam 144
m 145

151
. idea.
rimis habenda ratio in ſtilo
25
335
349
llacia 236
ientia cum hypotheſi, quid
284
lici modo uox haec acci-
ibid.
ctiue conſiderata ibid.
aliter quid ibid. quid ſecun-
lius partes 28. quomodo dif-
hiloſophica 14. quotuplex 27
ius requiſita 16
9
29
ibid.
ibid.
338
29
361
31
159
quomodo inueſtigetur 315
265
137
unde oriatur 228. quo-
231

230
ibid.
quid 173. num diiudican-
dae

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn815237057/phys_0409
DFG